Thirukkural in Sanskrit

తిరుక్కురళ్ - సంస్కృతానువాదః

Document Information

Text title : ThirukkuraL by Thiruvalluvar Nayanar

File name : tirukkuraL.itx

Category : major_works, upadesha

Location : doc_z_misc_major_works

Author : Thiruvalluvar nayanAr, Sanskrit translation S.N. Srirama Desikan

Transliterated by : K.T. Shahnaz, NVK Ashraf

Proofread by : K.T. Shahnaz, NVK Ashraf

Latest update : August 28, 2021

Send corrections to : sanskrit at cheerful dot c om

This text is prepared by volunteers and is to be used for personal study and research. The file is not to be copied or reposted without permission, for promotion of any website or individuals or for commercial purpose.

Please help to maintain respect for volunteer spirit.

Please note that proofreading is done using Devanagari version and other language/scripts are generated using **sanscript**.

March 24, 2024

sanskritdocuments.org

Thirukkural in Sanskrit

తిరుక్కురళ్ - సంస్కృతానువాదః

తిరుక్కురళ్ - సంస్కృతానువాదః

౧. ధర్మకాణ్డః । ఉపోద్ఘాతః

అధికార ౧. ఈశ్వరవన్దనమ్

అకారాదేవ నిర్యాన్తి సమస్తాన్యక్షరాణి చ ।
చరాచరప్రపఞ్చోఽయమీశ్వరాదేవ జాయతే ॥ ౧॥

ఈశస్య జ్ఞానరూపస్య వినా పాదనిషేవణమ్ ।
సన్త్వధీతాని శాస్త్రణి న తైరస్తి ప్రయోజనమ ॥ ౨॥

భక్తానాం మానసామ్భోజవాసినే జగదీశితుః ।
భజతాం పాదయుగలం జాయన్తే నిత్యసమ్పద ॥ 3॥

దయాలోః సర్వమిత్రస్య శరణాగత్ సక్షిణః ।
నమతాం పాదయుగలం న స్యాద్ దుఃఖం కదాచన ॥ ౪॥

మాహాత్మ్యమప్రమేయస్య జ్ఞాత్వా తం భజతాం నృణామ్ ।
అజ్ఞానమూలకం కర్మ ద్వివిధం చాపి నశ్యతి ॥ ౫॥

పఞ్చేన్ద్రియాణి సమ్మృశ్య తాన్యథోమ్భ్య నివర్తయన్ ।
ఈశ్వరోక్తేన మాగేణ్ణ గచ్ఛన్ నిత్యసుఖీ భవేత్ ॥ ౬॥

ఈశం నిరుపమం నిత్యం యో వై శరణమాశ్రితః ।
స ఏవదుఃఖరహితో నిత్యం సుఖమిహాశ్నుతే ॥ ౭॥

ధర్మసిన్ధోః దయామృతేంః నావం చరణరూపిణీమ్ ।
అలబ్ధ్వా దుఃఖజలధేః పారం గన్తుం న శక్యతే ॥ ౮॥

గుణాష్టకయుతేశస్య పదే యేన న వన్దితే ।
దృష్టయా విరహితం చక్షురివ తస్య శిరో వృథా ॥ ౯॥

నావం భగవతః పాదరూపిణీం ప్రాప్నువన్తి యే ।
తే తరన్తి భవామ్భోధిమితరైస్తర్తుమక్షమమ్ ॥ ౧౦॥

అధికార ౨. వృష్టిమహిమా

లోకోఽయం జీవతి సదా యతో వర్షేణ్ హేతునా ।
లోకస్థితికరం వర్షే తతోఽమృతమిదం విదుః ॥ ౧౧॥

ఆహారాపేక్షలోకస్య భోజ్యం ధాన్యాదికం బహు ।
ఉత్పాద్య పేయతామేతి స్వయం వర్షే జలాత్మనా ॥ ౧౨॥

చతుర్భిః సాగరైః దేశే వ్యాప్తేపి క్షుదియం స్థితా ।
ప్రాణినో బాధతే మేఘే యథాకాలమవర్షతి ॥ ౧౩॥

నష్టాయాం వర్షసమ్పత్తౌ ధాన్యోత్పాదనతత్పరాః ।
లాఙ్గలేన భువం నైవ కర్షయేయుః కృషీవలాః ॥ ౧౪॥

వర్షే త్వవర్షత్ జగతీం నాశయిత్వా కదాచన్ ।
అథ స్వయమనావృష్టి బాధితామపి రక్షతి ॥ ౧౫॥

జలానాం బిన్దవో మేఘాత్ న పతేయుర్యది క్షితౌ ।
లోకే ద్రష్టుం న శక్యన్తే హరితాస్తృణసమ్పదః ॥ ౧౬॥

పీత్వా జలనిధిం లోకే యది మేఘో న వర్షతి ।
అగాధోఽప్యుదధిస్తేన సమృద్ధిరహితో భవేత్ ॥ ౧౭॥

దేవతారాధనం నిత్యం విశేషాదుత్సవాదికమ్ ।
లోకే నైవ ప్రవర్తేత మేఘో యది న వర్షతి ॥ ౧౮॥

పరార్థమిహ యద్దానమాత్మార్థఞ్చేహ యత్ తపః ।
అభయం న భవేల్లోకే యది దేవో న వర్షతి ॥ ౧౯॥

జలాభావే లోకయాత్రా సర్వేషామేవ దేహినామ్ ।
న స్యాత్; వర్ష వినా నైతత్; సదాచారాదికం తథా ॥ ౨౦॥

అధికార 3. యతివైభవమ్

సంన్యాసినాం సదాచారశీలానాం విదితాత్మనామ్ ।
ఆమనన్తి సమే గ్రన్థాః మాన్యా మాహాత్మ్యముత్తమమ్ ॥ ౨౧॥

నిరాశస్య మునేః శ్రేష్ఠ్యగణనం "జీవయకోటయః ।
కతి జాతా మృతాశ్చే"తి గణనేన సమం భవేత్ ॥ ౨౨॥

విజ్ఞాయ మోక్షభవయోః సమ్భవం సుఖదుఃఖయోః ।
సంన్యాసం భజతాం ముక్త్యై ప్రభావో బహుమన్యతే ॥ ౨౩॥

ధైర్యాఙ్కుశేన్ సంయమ్య గజాన్ పఞ్చేన్ద్రియాత్మకాన్ ।
యః పాలయత్యయం మోక్షఫలకృద్వీజవద్భవేత్ ॥ ౨౪॥

ఆశాపఞ్చకముక్తస్య గీయతే శక్తిరుత్తమా ।
గౌతమాదాత్తశాపోఽత్ర దేవరాజో నిదర్శనమ్ ॥ ౨౫॥

సర్వేన్ద్రియజయాఖ్యానం కర్మాన్యైర్దుష్కరం జనైః ।
యే కుర్వన్త్యుత్తమాస్తే స్యుః అన్యేత్వధమ మధ్యమాః ॥ ౨౬॥

రూపగాన్ధరసాదీనాం తన్మాత్రాణాం విధాం భువి ।
జానాతి యః ప్రపఞ్చోఽయం వశే తస్య భవిష్యతి ॥ ౨౭॥

యతోక్తధర్మనిష్ఠానాం యతీనాం మహిమాదికమ్ ।
మన్త్రాది సహితైర్వేదవాక్యైరేవ నిరూప్యతే ॥ ౨౮॥

గుణపర్వతమారూఢాః మునయః కుపితా యది ।
క్షణికోఽపి స దుర్వారఫలఃశాన్తిప్రసాదనే ॥ ౨౯॥

సర్వభూతదయాసాన్ద్రాః యే తు ధర్మపరాయణాః ।
త ఏవ బ్రాహ్మణాః ప్రోక్తాః యతయః సంశితవ్రతా ॥ ౩౦॥

అధికార ౪. ధర్మవైశిష్టయమ్

ధర్మాత్ సఞ్జాయతే కీర్తిః ధర్మాదుత్పఘతే ధనమ్ ।
ధర్మాదప్యధికం వస్తు ప్రాణినాం కిం ను ఘర్తతే ॥ ౩౧॥

ధర్మానుష్ఠానవిభవాత్ దేహినాం ఆయతే సుఖమ్ ।
ధర్మాణామననుష్ఠానాదనిష్ఠం సమ్భవేదిహ ॥ ౩౨॥

మనోవాక్కాయకరణైః ధర్మకార్యే యథావిధి ।
కర్తవ్యం ఖ్యాత్ యథాశక్తి సమయస్యానురోధతః ॥ ౩౩॥

యత్ కృతం శుద్ధమనసా స ధర్మ ఇతి కథ్యతే ।
హచ్ఛుద్ధిరహితం కర్మ కేవలాడమ్బరార్థకమ్ ॥ ౩౪॥

క్రోధో లోభః కఠోరోక్తిరసూయేతి చతుర్విధాన్ ।

దోషాన్ వినా కృతం కార్యే ధర్మ ఇత్యుచ్యతే బుధైః ॥ ౩౫॥

పశ్చాదితి భతిం త్యక్త్వా బాల్యే ధర్మే వితన్వతః ।
స ధర్మో మృత్యుకాలేఽపి స్థితః సాహ్యకరో భవేత్ ॥ ౩౬॥

శిబికావాహకం దృష్ట్వా తత్రత్యఞ్చ సమక్షతః ।
ధర్మప్రభావే సుజ్ఞేయే కుతః శాస్త్రం కుతః శ్రుతిః ॥ ౩౭॥

అనుస్యూతతయా ధర్మకార్యే జన్మని యత్ కృతమ్ ।
తత్ పునర్జన్మమార్గస్య నిరోధకశిలాయతే ॥ ౩౮॥

యల్లబ్ధం ధర్మమార్గేణ తదేవ సుఖమిష్యతే ।
అధర్మాద్వస్తు యత్ ప్రాప్తం న సా కీర్తి ర్న తత్ సుఖమ్ ॥ ౩౯॥

సత్కర్మైంవ సదా కార్యం సర్వయత్నేన మానవైః ।
అపవాదకరం చాన్యత్ వర్జనీయతయోచ్యతే ॥ ౪౦॥

అధికార ౫. గార్హస్థ్యమ్

త్రయాణామపి వర్ణానాం స్వధర్మమనుతిష్ఠతామ్ ।
గృహస్థో ధర్మనిరతో నిత్యం సాహ్యకరో మతః ॥ ౪౧॥

యతీన్ మృతాన్ దరిద్రాంశ్చ నిర్గతీన్ అతిథీనపి ।
గృహస్థోఽన్నాదిదానేన స్వాశ్రితానపి రక్షతి ॥ ౪౨॥

పితృదేవాతిథీనాం చ బన్ధూనామాత్మనస్తథా ।
సత్కృతిర్ధర్మమాగేణ్ణ గృహస్థస్య వరా మతా ॥ ౪౩॥

అపవాదభయాద్విత్తం సమ్పాద్య సకలైః సహ ।
భుఞ్జానస్య గృహస్థాస్య నిర్దుష్టం జీవనం భవేత్ ॥ ౪౪॥

గార్హస్థ్యజీవనం యత్ స్యాత్ స్నేహధర్మసమన్వితమ్ ।
తదేవ సార్థకం లోకే తద్ధి గార్హస్థ్యముచ్యతే ॥ ౪౫॥

గార్హస్థ్యజీవనం యేన ధర్మ్యేం మాగేం ప్రవర్త్యేతే ।
కిం వా ప్రయోజనం తస్య వానప్రస్థాదినా పథా ॥ ౪౬॥

ధర్మేణ వర్త్మనా యస్తు గార్హస్థ్యముపసేవతే ।
మార్గన్తరోపజీవిభ్యః స ప్రశస్తో నిగద్యతే ॥ ౪౭॥

కారయిత్వా పరైర్ధర్మే ధర్మమార్గావలమ్బినః ।
జీవనం చ గృహస్థస్య శ్లాఘ్యతే యతిజీవనాత్ ॥ ౪౮॥

స ఏవ ధర్మశబ్దార్థో యద్ధి గార్హస్థ్యజీవనమ్ ।
గృహస్థధర్మ ఏవాత్ర ధర్మశబ్దేన కథ్యతే ॥ ౪౯॥

ధర్మమార్గమనుల్లఙ్ఘ్య గృహస్థో యది జీవతి ।
దేవవత్పూజితః సోఽత్ర దేవలోకం తతో వ్రజేత్ ॥ ౫౦॥

అధికార ౬. పత్నీ

దయాదిగుణసమ్పన్నా భర్తురాయానుసారతః ।
కరోతి జీవనం యాఽత్ర సైవ భార్యేతి కథ్యతే ॥ ౫౧॥

గృహిణీ యస్య గార్హస్థ్యగుణాదిరహితా భవేత్ ।
నిష్ఫలం జీవనం తస్య సత్స్వేవ విభవాదిషు ॥ ౫౨॥

పత్నీ చేద్ గుణసమ్పన్నా సమృద్ధం తస్య జీవనమ్ ।
వైపరీత్యే సమాయాతే శూన్యమేవ హి జీవనమ్ ॥ ౫౩॥

పాతివ్రత్యేన సమ్పన్నా గృహిణీ యది సఙ్గతా ।
తస్మాదజ్యుత్తం భాగ్యం గృహస్థాస్య న లభ్యతే ॥ ౫౪॥

పతిమేవ హరిం మత్వా ప్రాతర్యా భజతేఽన్వహమ్ ।
త్వం వర్షేన్తి తంయాఽఽశప్తో దేవోఽపి కిల వర్షతి ॥ ౫౫॥

పాతివ్రత్యేన్ భర్తారమాత్మానం కీర్తిమేవ చ ।
యా పాలయతి ధర్మేణ సైవ నారీతి కథ్యతే ॥ ౫౬॥

దణ్డనాఘైస్తు నారీణాం రక్షణే కిం ప్రయోజనమ్ ।
పాతివ్రత్యాత్ స్వతః స్త్రీణామాత్మరక్షణముత్తమమ్ ॥ ౫౭॥

పాతివ్రత్యేనసహితాం పతిశుశ్రూషణే రతామ్ ।
గృహస్థా గృహిణీం ప్రాప్య స్వర్గలోకం భజన్తి హే ॥ ౫౮॥

పాతివ్రత్యయశోహీనాం భార్యాం యో లభతే నరః ।
సగార్వే సింహవత్ సోఽయం శత్రుమధ్యే న గచ్ఛతి ॥ ౫౯॥

సఞ్చరిత్రవతీ భార్యా మాఙ్గల్యం జీవితస్య సా ।

సత్పుత్రాణామవాప్తితస్తు తతో భూషణవద్భవేత్ ॥ ౬౦॥

అధికార ౭. పుత్రభాగ్యమ్

శాస్త్రానుగతబుద్ధీనాం పుత్రాణాం లాభ ఏవ తు ।
లబ్ధవ్యేషు మహద్భాగ్యం అన్యన్నేహ ప్రశస్యతే ॥ ౬౧॥

నిర్దుష్టగుణసమ్పన్నం పుత్రం ప్రాప్నోతి యో నరః ।
దుఃఖాని తం న బాధన్తే భావిజన్మసు సప్తసు ॥ ౬౨॥

తనయేన పితుః స్వర్గలోకార్థే దానకారణాత్ ।
పుత్రం స్వార్జితవిత్తేన సమం వై మన్యతే పితా ॥ ౬౩॥

దత్తం యత్ పుత్ర హస్తేన సామాన్యమపి భోజనమ్ ।
అమృతాదధికం తత్తు వర్తతే మధురం పితుః ॥ ౬౪॥

పుత్రదేహపరిష్వఙ్గో దేహానన్దం వివర్ధయేత్ ।
జనయేచ్ఛ్రవణానన్దం తేషాం స్ఖలితభాషితమ్ ॥ ౬౫॥

అస్పష్టమధురం పుత్రభాషితం శృణోతి యః ।
స ఏవ కథయేత్ రమ్యం వీణావేణ్వాది వాదితమ్ ॥ ౬౬॥

పితా విద్యాప్రదానేన పణ్డితాగ్రేసరం సుతమ్ ।
యది కుర్యాత్సుతస్యైతత్ మహత్ సాహ్యముదీర్యతే ॥ ౬౭॥

విద్యావన్తం సుతం దృష్టవా మోదతే న పితా పరమ్ ।
అధికం తేన తుష్యన్తి సర్వే భూతలవాసినః ॥ ౬౮॥

“పుత్రస్తే గుణవాన్ విద్వాన్” ఇతి వాక్యం మహాత్మనామ్ ।
శ్రుత్వైవ జననీ తస్య జననాదపి తుష్యతి ॥ ౬౯॥

కింవా తపః కృతం పిత్రా ప్రాప్తుమేతాదృశం సుతమ్ ।
ఇతి లోకైః స్తుతః పుత్రః పితుః స్యాదుపకారకః ॥ ౭౦॥

అధికార ౮. ప్రీతిః

అర్గలం నాస్తి హి ప్రీతేః ప్రీతానామశ్రుబిన్దవః ।
ప్రకాశయన్తి సర్వేషాం ప్రీతిమన్తఃస్థితామపి ॥ ౭౧॥

నరః ప్రేమ్ణా విరహిత్ః సర్వమాత్మార్థమిచ్ఛతి ।
ప్రేమవాన్ స్వశరీరం చ పరార్థమితి మన్యతే ॥ ౭౨॥

సర్వత్ర ప్రియభావేన కుర్వన్ జీవనమాత్మనః ।
జీవస్య దేహసమ్బన్ధఫలం పూర్ణమిహాశ్నుతే ॥ ౭౩॥

కరుతే స్వజనప్రేమ సవ సౌహార్దజీవనమ్ ।
తదేవ వర్ధయేత్ స్నేహమధికం సర్వజన్తుషు ॥ ౭౪॥

ప్రేమార్ద్రహృదయో యస్తు వర్తసే స్వీయబన్ధుషు ।
సోఽత్ర కీర్తి సుఖం చైత్య స్వర్గలోకే సుఖం వసేత్ ॥ ౭౫॥

సాధనం ధర్మమాత్రస్య ప్రేమేతి కథనం వృథా ।
అధర్మవర్జనేఽప్యేతత్ సాధనం వస్తుతత్త్వతః ॥ ౭౬॥

నిరస్థికాన్ కీటగణాన్ ఆతపో బాఘతే యథా ।
జీవం ప్రేమ్ణా విరహితం తథా ధర్మోఽపి బాఘతే ॥ ౭౭॥

మహీరుహస్య శుష్కస్యమరౌ పల్లవజన్మవత్ ।
గృహేషు హృదయే ప్రేం వినా జీవన్ ముచ్యతే ॥ ౭౮॥

దేహాన్తరఙ్గభూతేన ప్రేమ్ణా ర్హితదేహినామ్ ।
బాహయాఙ్గసామవాయేన ఫలం నైవ భవేద్ ధ్రువమ్ ॥ ౭౯॥

స దేహో జీవసహిత్ః యః ప్రేమవశమాగతః ।
చర్మావృతాస్థికృటఃస్యాత్ ప్రేమ్ణా విరహితస్తు యః ॥ ౮౦॥

అధికార ౯. అతిథిసత్కారః

సమ్భారాః సమ్భ్రియన్తే యే గృహస్థాశ్రమవాసినా ।
సర్వే తే వినియోక్తవ్యాః సదైవాతిథిపూజనే ॥ ౮౧॥

ప్రియాతిథిమసమ్మాన్య గృహే యద్వస్తు భుజ్యతే ।
సాక్షాదమృతమేవాస్తు న తచ్ఛ్లాఘ్యం కదాచన ॥ ౮౨॥

స్వగృహప్రాప్తమతిథిం భక్త్యా సత్కుర్వతః సదా ।
దారిద్ర్యం న భవేత్ కిన్తు ధనం చాప్యభివర్ధతే ॥ ౮౩॥

శుద్ధాతిథిం వేశ్మ గతం సేవమానస్య సాదరమ్ ।

నరస్య గేహే వసతి ప్రసన్నా పద్మసమ్భవా ॥ ౮౪॥

భోజయిత్వాఽతిథిం పూర్వే శిష్టం స్వీకృత్య జీవతః ।
బీజావాపం వినా క్షేత్రే జాతన్తే సస్యసమ్పదః ॥ ౮౫॥

తోషయిత్వాఽతిథిం ప్రాప్తమన్యాన్ అతిథిసత్తమాన్ ।
యో హి ప్రతీక్షతే సోఽయం దేవానామతిథిర్భవేత్ ॥ ౮౬॥

సదారాధనయజ్ఞస్య ఫలం వాచామగోచరమ్ ।
అతిథేర్యోగ్యతా భేదాత్ ఫలమేదోఽపి సమ్మతః ॥ ౮౭॥

యస్యాతిథీనాం సత్కారయజ్ఞే బుద్ధిర్న జాయతే ।
లబ్ధం వస్తు పరిభ్రష్టం భవేదితి స చిన్తయేత్ ॥ ౮౮॥

దరిద్ర ఏవ మన్తవ్యో విత్తే సత్యపి పుష్కలే ।
భాతిథ్యదానవిముఖో యో భవేద్ భువనే జడః ॥ ౮౯॥

శిరీషపుష్పమాఘ్రాణాత్ మ్లానం సఞ్జాయతే యథా ।
తథాఽతిథీనాం వదనం స్యాద్ గృహస్థే పరాఙ్ముఖే ॥ ౯౦॥

అధికార ౧౦. మధురాలాపః

యత్ కథ్యతే ధర్మవిద్భిః సదయం ప్రేమపూర్వకమ్ ।
వఞ్చనారహితం తత్తు భవేన్మధురభాషణమ్ ॥ ౯౧॥

సహర్షే చ దరిద్రేభ్యః కృతాత్ దానాదనిన్దితాత్ ।
ప్రసన్నవదనస్యైతత్ శ్రేష్ఠం మధురభాషణమ్ ॥ ౯౨॥

దృష్ట్వా ప్రసన్నమధురం యద్వై హృదయపూర్వకమ్ ।
ఉచ్యతే సుహితం సత్యం స ధర్మః పరమో మతః ॥ ౯౩॥

సర్వత్ర మధురం వాక్యం ప్రయుక్తం సుఖవర్ధకమ్ ।
సర్వదా దుఃఖజనకం దారిద్య్రమపి నాశయేత్ ॥ ౯౪॥

వినయో మధురాలాపః ద్వయమాభరణం నృణామ్ ।
తాభ్యాం ద్వాభ్యాం విహీనస్య కిమన్యైర్భూషణైః ఫలమ్ ॥ ౯౫॥

అన్యేషాముపకారార్థే యో బ్రూతే మధురం వచః ।
తస్య పపాని నశ్యన్తి ధర్మ ఏవాభివర్ధతే ॥ ౯౬॥

పరోపకారజనకం మాధుర్యసాహితం వచః ।
వక్తారం సుఖినం కృత్వా పుణ్యం చాపి ప్రయచ్ఛతి ॥ ౯౭॥

పరదుఃఖాయ యా న స్యుః ప్రయుక్తా మధురోక్తయః ।
ఐహికాముష్మికం సౌఖ్యం ప్రయోక్తుర్వితరన్తి తాః ॥ ౯౮॥

మధురోక్త్యా మహత్ సౌఖ్యం భవేదితి విదన్నపి ।
దుఃఖదం కఠినం వాక్యం కుతో వా వక్తి మానవః ॥ ౯౯॥

కథనం కఠినోక్తీనాం మధురే వచసి స్థితే ।
మధురం ఫలముత్సృజ్య కషాయస్యాశనం భవేత్ ॥ ౧౦౦॥

అధికార ౧౧. కృతజ్ఞతా

అస్మాభిరకృతే సాహ్యే యస్తు సాహ్యం కరోతి నః ।
లోకద్వయప్రదానేఽపి తస్య నాస్తి ప్రతిక్రియా ॥ ౧౦౧॥

సమయే రచితం సాహ్యం స్వల్పం స్యాత్ పరిమాణత్ః ।
తదేవ కాలమేదేన్ మహత్ స్యాద్ భువనాదపి ॥ ౧౦౨॥

అనాలోచ్య ప్రతిఫలం సాహ్యం ప్రేమ్ణా వినిర్మితమ్ ।
విమృష్ట సత్ సముద్రాదప్యధికం స్యాన్న సంశయః ॥ ౧౦౩॥

స్వల్పం యవసం సాహ్యం విమృశ్య బహు లాభదమ్ ।
తాలవృక్షాదపి మహత్ తన్మన్యన్తే నరోత్తమాః ॥ ౧౦౪॥

కృతే చ ప్రతికర్తవ్యం స్వీయశక్త్యనుసారతః ।
ప్రాప్తలాభానుసారేణ ప్రతికారో విగణ్యతే ॥ ౧౦౫॥

జ్ఞానాచారసమేయానాం సమ్బన్ధం నైవ విస్మరేత్ ।
ఆపత్సహాయభూతనాం మైత్రీం నైవ పరిత్యజేత్ ॥ ౧౦౬॥

కష్టకాలే సమాయాతే ఉపకుర్వన్తి యే నరాః ।
సన్తః స్మరన్తి తన్మైత్రీం సప్తసప్తసు జన్మసు ॥ ౧౦౭॥

కృతానాముపకారాణామధర్మో విస్మృతిర్భవేత్ ।
విస్మృతిస్త్వపకారాణాం సద్యో ధర్మః స కథ్యతే ॥ ౧౦౮॥

ఉపకృత్య ప్రథమతః మరణాన్తకరా యది ।
ఉపకారా అపి కృతాః లీయన్తే తత్ర చైవ తే ॥ ౧౦౯॥

ధర్మాన్తరవిహీనానాం విద్యతే పాపమోచనమ్ ।
కృతజ్ఞతాధర్మహీనే నాస్తి వై పాపమోక్షణమ్ ॥ ౧౧౦॥

అధికార ౧౨. తాటస్థ్యమ్

శత్రుమిత్రతృతీయేషు న్యాయమార్గానుసారిణః ।
నిష్పక్షపాతతారూపో ధర్మో యోఽస్య ఫలం భవేత్ ॥ ౧౧౧॥

నిష్పక్షపాతినో విత్తం న తు కేవలమాత్మనః ।
స్థిరం సత్పుత్రపౌత్రాది సన్తతేః స్యాత్ సుఖావహమ్ ॥ ౧౧౨॥

పక్షపాతార్జితం విత్తం సుఖం నైవ ప్రయచ్ఛతి ।
కదాచిత్ సుఖదం భాయాదథాపి పరివర్జయేత్ ॥ ౧౧౩॥

అయం మాధ్యస్థ్యవర్తీతి విపరీతోఽయమిత్యపి ।
సదసత్పుత్రజన్మభ్యాం జ్ఞాతుం శక్యం విశేషతః ॥ ౧౧౪॥

సుఖదుఃఖే హి సంసారే కర్మాధీనే భవిష్యతః ।
అతో మధ్యస్థవృత్తిః స్యాత్ శ్రేష్ఠమాభరణం సతామ్ ॥ ౧౧౫॥

హృదయం పక్షపాతేన యది పాపం విచిన్తయేత్ ।
తదుత్పాత ఇతి జ్ఞేయం భావినాశస్య సూచకమ్ ॥ ౧౧౬॥

నిష్పక్షపాతినో ధర్మశీలస్య సముపాగతమ్ ।
దారిద్ర్యమపి మన్యన్తే భాగ్యమేవ మనీషిణః ॥ ౧౧౭॥

మధ్యే స్థితా తులా ద్రవ్యం న్యాయతస్తులయేద్యథా ।
తథా నిష్పక్షపాతిత్వం మాధ్యస్థం లక్షణం సతామ్ ॥ ౧౧౮॥

పక్షపాతం వినా చిత్తం మధ్యస్థం చ భవేద్యతి ।
వాచి మధ్యస్థభావోఽపి తదా నూనం భవిష్యతి ॥ ౧౧౯॥

అన్యేషామపి వస్తూని స్వకీయానీవ పశ్యతా ।
క్రియతే యత్తు వాణిజ్యం తద్వాణిజ్యమితీర్యతే ॥ ౧౨౦॥

అధికార ౧౩. నిగ్రహశీలతా

తనోతి నిగ్రహో మర్త్యముత్తం దేవపూజితమ్ ।
అనిగ్రహో నరం ఘోరే నరకే పతయత్యపి ॥ ౧౨౧॥

నిగ్రహః శాశ్వతం విత్తమితి తత్ పాలయేత్ సదా ।
నిగ్రహాదధికం శ్రేయో మానవానం న విద్యతే ॥ ౧౨౨॥

జ్ఞాతవ్యం తత్త్వతో జ్ఞాత్వా సంయమీ యో భవేన్నరః ।
మహాత్మనాం గుణాజ్ఞానాం కృపయా స సుఖీ వసేత్ ॥ ౧౨౩॥

సదా నిగ్రహశీలో యః స్వీయమార్గావలమ్బినః ।
మహోన్నతా స్థితి స్తస్య శైలాదప్యధికా భవేత్ ॥ ౧౨౪॥

సదా నిగ్రహశీలత్వం సర్వేషాముత్తం మతమ్ ।
తేషు చాప్యగ్రగణ్యస్య తద్భవేదధికం ధనమ్ ॥ ౧౨౫॥

పఞ్చేన్ద్రియాణి సమ్యమ్య విద్యమానస్య కర్మవత్ ।
ఆత్మరక్షణశక్తిః స్యాత్ సప్తస్వపి చ జన్మసు ॥ ౧౨౬॥

నిరోద్ధవ్యేషు బహుషు జిహ్వాం వా రోద్ధుమర్హతి ।
అన్యథా శబ్దదోషేణ జాయతే దుఃఖభాజనమ్ ॥ ౧౨౭॥

శక్తవా కుశబ్దం యోఽన్యస్య కురుతే మనసో వ్యథామ్ ।
తాత్కృతాశ్చాన్యధర్మాః స్యురనిష్టఫలదాయకాః ॥ ౧౨౮॥

వహ్నిజః స్యాత్ వ్రణాః శాన్తః చిహ్నమాత్రం న శామ్యతి ।
వాగగ్నిజవ్రణస్యేహ నైవోపశమనం భవేత్ ॥ ౧౨౯॥

అక్రోధః సంయమీ యస్తు విద్యయా చ నిషేవితః ।
స్వత్ ఏవ సమాగమ్య తం రక్షేద్ధర్మదేవతా ॥ ౧౩౦॥

అధికార ౧౪. సదాచారసమ్వృత్తిః

సదాచారో మనుష్యాణాం సర్వశ్రేయాంసి యచ్ఛతి ।
ప్రాణేభ్యోఽపి సదాచారః శ్రేష్ఠ ఇత్యేవ పాలయేత్ ॥ ౧౩౧॥

ప్రేమ్ణా పరిశ్రమేణాపి సదాచారం తు పాలయేత్ ।
సర్వధర్మే సదాచారః శ్రేష్ఠో జీవితసాహ్యదః ॥ ౧౩౨॥

యః సదాచారసమ్పన్నః స కులీన ఇతీర్యతే ।
యః సదాచారరహితస్త్వకులీనః స గణ్యతే ॥ ౧౩౩॥

అధీతవిస్మృతం వేదం ప్రాప్నోతి పఠనాత్ పునః ।
విప్రో నష్టకులాచారః పునర్నాప్నోతి విప్రతామ్ ॥ ౧౩౪॥

అసూయావిష్టమనుజో యథా విత్తం న విన్దతి ।
తథా కులాచారహీనో లభతే న సమున్నతిమ్ ॥ ౧౩౫॥

ధీరాః సదాచారహానాత్ దృష్ట్వా నీచకులోద్భవమ్ ।
న ముఞ్చన్తి సదాచారం దుస్సాధమపి సర్వదా ॥ ౧౩౬॥

సదాచారేణ సర్వేఽపి లభన్తే పరమం యశః ।
సదాచారపరిత్యాగాదపవాదో ముధా భవేత్ ॥ ౧౩౭॥

ఉభయోర్లోకయోః సౌఖ్యం సదాచారేణ జాయతే ।
తథా దుఃఖ దురాచారాత్ ప్రాప్యతే లోకయోర్ద్వయోః ॥ ౧౩౮॥

దోషయుక్తాని వాక్యాని విస్మృత్యాపి ప్రమాదతః ।
తేషాం ముఖాన్న నిర్యాన్తి యే సదాచారశాలినః ॥ ౧౩౯॥

యే తు నైవ ప్రవర్తన్తే కాలదేశానుసారతః ।
అధీతేష్వపి శాస్త్రేషు జ్ఞానినో న భవన్తి తే ॥ ౧౪౦॥

అధికార ౧౫. పరదారపరాఙ్ముఖతా

పరపత్నీసఙ్గమేచ్ఛాదోషస్తేషు న విద్యతే ।
ధర్మార్థశాస్త్ర తత్త్వజ్ఞా యే భవన్తి మహీతలే ॥ ౧౪౧॥

పరపత్నీలమ్పటనాం మధ్యే మృఢతమో హి సః ।
పరదార గృహద్వారే కామార్తో యః ప్రతీక్షతే ॥ ౧౪౨॥

జీవన్నపి మృతప్రాయః స తు సంశయ మన్తరా ।
విశ్వస్తసుహృదః పత్నీం యో భోక్తుమభివాఞ్ఛతి ॥ ౧౪౩॥

పాపం కిఞ్చిదనాలోచ్య పరనారీరతాత్మనః ।
కిమన్యై ర్విభవైః పూర్ణైః స దుఃఖాన్న విముచ్యతే ॥ ౧౪౪॥

సర్వసాధారణం మత్వా సఙ్గతః పరవల్లభామ్ ।
అపవాదం స్థిరం ధత్తే గర్హితం తత్కులం భవేత్ ॥ ౧౪౫॥

అపవాదో భయం పాపం ద్వేషశ్చేతి చతుర్విధాః ।
దోషా నైనం విముఞ్చన్తి యోఽన్యభార్యాం నిషేవతే ॥ ౧౪౬॥

ధర్మ మార్గేణ గార్హస్థ్యసేవనేనేహ జీవతః ।
అన్యదీయేషు దారేషు మతిరేవ న జాయతే ॥ ౧౪౭॥

పరస్త్రీదర్శనే చిత్తదార్ఢ్యం యద్రూ విద్యతే సతామ్ ।
నేదం తేషాం ధర్మమాత్రం పూర్ణాచారోఽపి స స్మృతః ॥ ౧౪౮॥

ఘోరామ్భోధి వృతేఽప్యస్మిన్ లోకే తే శ్నువతే సుఖమ్ ।
పరాఙ్గనాపరిష్వఙ్గం కామార్తా యే న కుర్వతే ॥ ౧౪౯॥

త్యక్త్వా ధర్మ మధర్మణాం కర్తా చాపి విశేషతః ।
శ్లాఘ్య ఏవ భవేదత్ర పరస్త్రీవిముఖో యది ॥ ౧౫౦॥

అధికార ౧౬. క్షమా

ధారణాత్ ఖనకస్యాపి ధరణ్యా ఇవ నిఃసమా ।
స్వాపరాధిషు యా క్షాన్తిః స ధర్మః పరమో నృణామ్ ॥ ౧౫౧॥

అపకారః పరకృతః సోఢవ్యః సర్వదా నరైః ।
విస్మర్తా త్వపకారణాం తతో భువి మహీయతే ॥ ౧౫౨॥

దరిద్రేషు దరిద్రః స్యాత్ భ్రష్టస్త్వతిథిపూజనాత్ ।
మూఢనిన్దా సహిష్ణుస్తు సమర్థేషూత్తమో భవేత్ ॥ ౧౫౩॥

ఆత్మనో గుణసమ్పత్త్యా విఖ్యాతిం యశ్చికీర్షతి ।
తేన క్షమావతా భావ్యమపరాధిజనేష్వపి ॥ ౧౫౪॥

శత్రూణామపకర్తారం సన్తో న బహుకుర్వతే ।
అరిష్వపి క్షమావన్తం స్వర్ణవత్ హృది కుర్వతే ॥ ౧౫౫॥

విరోధిష్వపకర్తృణాం తిష్ఠేదేకదినం సుఖమ్ ।
పరద్రోహసహిష్ణూనం యావజ్జీవం భవద్యశః ॥ ౧౫౬॥

పరైరనర్థాత్ విహితాత్ లబ్ధ్వాపి మనసో వ్యథామ్ ।
అధర్మాచరణాఙ్చిత్త నిరోధో హి ప్రశస్యతే ॥ ౧౫౭॥

కుర్వతామాత్మనో ద్రోహం మనోఽహఙ్కార కరణాత్ ।
అకృత్వైవ ప్రతీకారం జేతవ్యాః క్షమయైవ తే ॥ ౧౫౮॥

మర్యాదాం సమతిక్రమ్య నిన్దకాన్ కఠినోక్తిభిః ।
క్షమయా యే సహన్తేఽత్ర శుద్ధాస్తే మునిభిః సమాః ॥ ౧౫౯॥

మహానేవ స మన్తవ్యః వినాఽన్నం యస్తపస్యతి ।
పరనిన్దాసహిష్ణుస్తు తతోఽపి స్యాన్మహత్తరః ॥ ౧౬౦॥

అధికార ౧౭. అనసూయతా

అసూయాహీనచిత్తేన సన్మార్గైకప్రవర్తినా ।
అనసూయా రక్షణీయా సదాచారసమా సదా ॥ ౧౬౧॥

అసూయా యస్య న భవేత్ సర్వదా సర్వజన్తుషు ।
స ఏవ భగ్యవాన్ లోకే సర్వభాగ్యేషు తద్వరమ్ ॥ ౧౬౨॥

పరోత్కర్షమసోఢ్వైవ యస్త్వసూయాపరో భవేత్ ।
ఇహ విత్తం పరే పుణ్యముభయం తస్య హీయతే ॥ ౧౬౩॥

అసూయయా భవేద్దుఃఖమితి మత్వా మనీషిణః ।
అధర్మే నైవ కుర్వన్తి హ్యసూయావశమాగతాః ॥ ౧౬౪॥

అసూయయా సమః శత్రుర్వర్తతే న మహీతలే ।
రిపౌ కదాచిచ్ఛాన్తేఽపి నూనం సా కురుతే వ్యథామ్ ॥ ౧౬౫॥

యో వై న సహతేఽన్యస్య విభవం సముపాగతమ్ ।
బన్ధవాస్తస్య నశ్యన్తి వస్త్రాహారవివర్జితాః ॥ ౧౬౬॥

దృష్ట్వా నరమసూయాఢ్యం మన్యునా సహితా రమా ।
దదాతి తస్య దారిద్ర్యం స్వయం చాపి విముఞ్చతి ॥ ౧౬౭॥

అసూయయా సమః పాపీ విద్యతే నైవ భూతలే ।
భాగ్యం సర్వే నాశయిత్వా కుపథే చ నయేన్నరమ్ ॥ ౧౬౮॥

అసూయాసహితే భాగ్యం దారిద్ర్యం సజ్జనేష్వపి ।
యది స్యాత్ కారణం తత్ర కి స్యాదితి విచార్యతామ్ ॥ ౧౬౯॥

అసూయావాన్నరో లోకే న ప్రాప్నోతి సమున్నతిమ్ ।
అసూయయా విరహితం న జహాత్యున్నతిర్నరమ్ ॥ ౧౭౦॥

అధికార ౧౮. అలోభః

అధర్మాదన్యావస్తూని యోఽపహర్తుమభీచ్ఛతి ।
కులనాశం స భజతే దోషా అపి భజన్తి తమ్ ॥ ౧౭౧॥

అన్యాయాల్లజ్జితా మర్త్యా లోభేన పరవస్తుషు ।
స్వల్పలాభమభీప్సన్తః నిషిద్ధం నైవ కుర్వతే ॥ ౧౭౨॥

న్యాయమార్గాగతం నిత్యసుఖం యైః ప్రార్థతే నరః ।
అల్పసౌఖ్యాత్ న తే కుర్యుః లోభమన్యేష్వధార్మికమ్ ॥ ౧౭౩॥

జిత్వా పఞ్చేన్ద్రియగ్రామం తత్త్వజ్ఞానసమన్వితాః ।
జ్ఞాత్వాపి స్వక దారిద్ర్యమలుబ్ధాః పరవస్తుషు ॥ ౧౭౪॥

పరద్రవ్యాపహారార్థే నిన్దితం కర్మ కుర్వతః ।
సూక్ష్మేణ శాస్త్రజ్ఞానేన విద్యతే కిం ప్రయోజనమ్ ॥ ౧౭౫॥

సర్వభూతదయాపూర్వే గార్హస్థ్యమనుతిష్ఠతః ।
పరవస్తుప్రలోభేన గార్హస్థ్యమపి నిష్ఫలమ్ ॥ ౧౭౬॥

పరద్రవ్యాపహారేణ లబ్ధం వస్తు పరిత్యజేత్ ।
ఫలప్రదానవేలాయాం న తచ్ఛ్రేయః ప్రదాస్యతి ॥ ౧౭౭॥

యోఽన్యదీయం వస్తుజాతమపహర్తు న కాఙ్క్షతి ।
న క్షీయతే తస్య భాగ్యం భూయ ఏవాభివర్ధతే ॥ ౧౭౮॥

పరద్రవ్యేష్వలుబ్ధా యే జ్ఞానినో ధర్మవిత్తమాః ।
తానూ వాసయోగ్యాన్ విజ్ఞాయ తేష్వేవ రమతే రమా ॥ ౧౭౯॥

పరిణామమనాలోచ్య పరలుబ్ధో వినశ్యతి ।
అలుబ్ధో యస్తు వర్తేత రాజతే స జయీ భువి ॥ ౧౮౦॥

అధికార ౧౯. పరోక్షనిన్దావర్జనమ్

అప్యనుక్త్వా ధర్మశబ్దమధర్మాచార తత్పరః ।
పరోక్షనిన్దాదోషేణ రహితశ్చేత్ ప్రశస్యతే ॥ ౧౮౧॥

పరోక్షే దూషయిత్వా యా ప్రత్యక్షే కపటస్తుతిః ।
ధర్మహానేరధర్మస్య కరణాత్ పాపదైవ సా ॥ ౧౮౨॥

పరోక్షే దూషణాదగ్రే స్తుత్యా యజ్జీవ్యతే ముఘా ।
తతోఽపి ధర్మన్నష్టస్య శాస్త్రోక్తా సద్గతిర్భవేత్ ॥ ౧౮౩॥

ప్రత్యక్షే దూష్యతాం సమ్యక్ వినా దాక్షిణ్యమేవ వా ।
పరిణామమనాలోచ్య పరోక్షే న తు దూషయేత్ ॥ ౧౮౪॥

వాచా ధర్మే వదేన్నామ మనస్తత్ర న విద్యతే ।
ఇత్యేవ స హి మన్తవ్యః పరోక్షే యస్తు నిన్దతి ॥ ౧౮౫॥

యో నిన్దతి పరోక్షేఽన్యం తత్కృతేషు బహుష్వపి ।
దోషేషు సారమన్విష్య తమన్యో దూషయేత్తురః ॥ ౧౮౬॥

యో వా మధురవాక్యేన స్నేహమన్యైర్న వర్ధయేత్ ।
పరోక్షనిన్దకస్యాస్య భజేన్మిత్రమమిత్రతామ్ ॥ ౧౮౭॥

విశ్వస్తమిత్రదోషణాం పరోక్షే సంప్రకాశకాః ।
ఉదాసీన మనుష్యేషు న కుర్యుః కిమివాప్రియమ్ ॥ ౧౮౮॥

"మమాస్య భరణం ధర్మ" ఇతి మత్వా వసున్ధరా ।
పరోక్షనిన్దాసక్తస్య దేహభారం విభర్తి కిమ్? ॥ ౧౮౯॥

పరోక్షనిన్దకః స్వీయదోషాన్ అన్యకృతానివ ।
యది జానాతి తం నైవ బాధన్తే దుఃఖరాశయః ॥ ౧౯౦॥

అధికార ౨౦. వృథాలాపనిషేధః

జుగుప్సాజనకం వ్యర్థభాషణం జనసంసది ।
ప్రయుఙ్క్తే యః స సర్వేషాం పరీహాస పదం భవేత్ ॥ ౧౯౧॥

మిత్రేష్వనిష్టకరణాదపి పణ్డిత మణ్డలే ।
వృథాప్రలాపో విజ్ఞేయో మహానిష్టఫలప్రదః ॥ ౧౯౨॥

అవినీతిపరః సోఽయమితి స్పష్టం ప్రతీయతే ।
నిరర్థకాని వాక్యాని బ్రూతే యస్తు విశేషతః ॥ ౧౯౩॥

హీనమర్థగుణాభ్యాం యత్ వాక్యం సర్వత్ర కథ్యతే ।
నీత్యా విరహితం తత్తు నాశయేత్ సద్గుణానపి ॥ ౧౯౪॥

బ్రూయుర్నిరర్థకం వాక్యం మహాస్థానగతా యది ।

తదా కీర్తిప్రతిష్ఠాభ్యామ్భవన్తి రహితా అమీ ॥ ౧౯౫॥

నిరర్థకానాం వాక్యానాం ప్రయోక్తా యః పునః పునః ।
న నరః స హి మన్తవ్యో బుజీషం స్యాన్నరేష్వయమ్ ॥ ౧౯౬॥

అధర్మసహితం వాక్యం మహాన్తః కథయన్త్వపి ।
అప్రయోజకవాక్యాని వర్జనీయాని తైరపి ॥ ౧౯౭॥

మోక్షాద్యుత్తమలాభార్థే మీమాంసన్తే మిథస్తు యే ।
అల్పలాభకరం వాక్యం న తే బ్రూయుర్మనీషిణః ॥ ౧౯౮॥

అవిద్యారహితాః సన్తః తత్త్వజ్ఞానసమన్వితాః ।
విస్మృత్యాప్యర్థవిధురం వాక్యం నైవ ప్రయుఞ్జతే ॥ ౧౯౯॥

వాచ్యం తదేవ వాక్యేషు యల్లాభజనకం వచః ।
త్యాజ్యం తదేవ వాక్యేషు యల్లాభరహితం వచః ॥ ౨౦౦॥

అధికార ౨౧. దుష్కర్మభీతిః

దుష్కర్మనిరతా లోకాః పాపేభ్యో న హి బిభ్యతి ।
సత్కర్మనిరతా సన్త పాపాద్విభ్యతి సర్వదా ॥ ౨౦౧॥

దుష్కర్మణా దుఃఖమేవ యస్మాదుత్పద్యతే తతః ।
వహ్నేరప్యధిక మత్వా మేతవ్యం దుష్టకర్మణః ॥ ౨౦౨॥

తదాత్మక్షేమజనకముత్తమం జ్ఞానముచ్యతే ।
దుఃఖానుత్పాదబుద్ధిర్యా స్వాపరాధిజనేష్వపి ॥ ౨౦౩॥

పరదుఃఖప్రదం కర్మ ప్రమాదేనాపి న స్మరేత్ ।
అన్యథా స్మరతోఽస్యైవ ధర్మో నాశం విచిన్తయేత్ ॥ ౨౦౪॥

“అహం దరిద్ర” ఇత్యుక్త్వా న కుర్యాత్కర్మ నిన్దితమ్ ।
న చేత్ దరిద్ర ఏవ స్యాత్ భావిజన్మసు సప్తసు ॥ ౨౦౫॥

“స్వకృతం దుష్కృతం స్వస్య భావిదుఃఖప్రదాయకమ్” ।
ఇతి చిన్తయతాఽన్యేషాం న కార్యా దుష్కృతిః సదా ॥ ౨౦౬॥

ఇతరైః శత్రుభిర్జాతు ముచ్యేతేహాపి జన్మని ।
దుష్కర్మనామా శత్రుస్తు బాధతే భావిజన్మసు ॥ ౨౦౭॥

నరచ్ఛాయా యథా తస్య పాదాభ్యాం సహ గచ్ఛతి ।
ప్రతిజన్మ తథా యాన్తి దుష్కృతిర్బాధతే నరమ్ ॥ ౨౦౮॥

వినా దుఃఖం సదా యో వై సుఖీ భవితుమిచ్ఛతి ।
ఈషదప్యత్ర దుష్కర్మ న కుర్యాత్ స పరస్య తు ॥ ౨౦౯॥

అధర్మేణ పథా గచ్ఛన్ అన్యేభ్యో దుష్కృతి నరః ।
యది కశ్చిన్న కురుతే తం దుఃఖం దూరతస్త్యజేత్ ॥ ౨౧౦॥

అధికార ౨౨. లోకోపకారితా

మేఘానాం వర్షతాం నిత్యం కి సాహ్యం కుర్వతే జనాః ।
మేఘతుల్యా మహాన్తోఽపి నిష్కామముపకుర్వతే ॥ ౨౧౧॥

లోకోపకర్తృభిర్విత్తం ప్రయత్నాత్ సముపార్జితమ్ ।
సత్పాత్రే దీయమానం సత్ ప్రయోజనకరం భవేత్ ॥ ౨౧౨॥

లోకోపకారితాఖ్యేన ధర్మేణ భువి జీవనాత్ ।
సత్కార్యముత్తమం నాస్తి స్వర్గే వా భూతలేఽపి వా ॥ ౨౧౩॥

లోకనాముపకర్తా యః శిష్టాచారపరాయణః ।
స జీవతి శరీరేణ మృతప్రాయో నరోఽపరః ॥ ౨౧౪॥

జలపూర్ణతటాకేన భవన్తి సుఖినో జనాః ।
లోకోపకారిణో భాగ్యం లోకసౌఖ్యం ప్రయచ్ఛతి ॥ ౨౧౫॥

ఫలభారనతో వృక్షః గ్రామమధ్యం గతో యథా ।
లోకోపకారీ విత్తాఢయస్తథా స్యాదుపకారకః ॥ ౨౧౬॥

సర్వభాగైర్యథా వృక్షః రుగ్ణానామౌషధాయతే ।
లోకోపకారిణో విత్తం తథా సర్వోపకారకమ్ ॥ ౨౧౭॥

లోకోపకారమాహాత్మ్యం జానన్తో జ్ఞానిసత్తమాః ।
స్వస్య దారిద్ర్యకాలేఽపి పరేషాముపకర్వతే ॥ ౨౧౮॥

లోకోపకారిచిత్తస్య దారిద్ర్యమిదముచ్యతే ।
న శక్నోమ్యధికం దాన్తు దారుద్ర్యమేతి యన్మతమ్ ॥ ౨౧౯॥

లోకోపకారాత్ దారిద్ర్యం జాయేతేతి వదేత్ యది ।
భవ్యాత్మవిక్రయేణైతత్ దారిద్ర్యక్రయణం వరమ్ ॥ ౨౨౦॥

అధికార ౨౩. దానమ్

అర్థిభ్యోఽపేక్షితం యత్తు దీయతే దానముచ్యతే ।
ఇతరాణి తు దానాని స్వార్థమూలాని కేవలమ్ ॥ ౨౨౧॥

మోక్షలాభీ భవేత్ కామం యాచనం న హి సమ్మతమ్ ।
నరకేఽపి సమాయాతే దానం సర్వాత్మనా వరమ్ ॥ ౨౨౨॥

“అహం దరిద్రో దేహీ” తి వాక్యశ్రవణమన్తరా ।
మహాకులప్రసూతేషు దృశ్యతే దానశీలతా ॥ ౨౨౩॥

యాచకస్య ముఖం దానాత్ ప్రసన్నం న భవేత్ యది ।
దాతృత్వమపి యాఞ్చేవ జాయతే దుఃఖదం సదా ॥ ౨౨౪॥

అవారయన్ క్షుధం భోజ్యైర్యోగీ తత్సహనక్షమః ।
తామాపాకుర్వతోఽన్నాద్యై గృహస్థానాధికో మతః ॥ ౨౨౫॥

ధనీ క్షుధం యదార్త్తస్య వారయేత్, భావిజన్మసు ।
తదాత్మఫల లాభాయ స్థిరం ములధనం భవేత్ ॥ ౨౨౬॥

భుక్తవన్తం సహాన్యైన్ లబ్ధం వస్తు విభజ్య తు ।
క్షుణ్ణామాఽయం మహారోగో దూరన్నిత్యం విముఞ్చత ॥ ౨౨౭॥

అభుక్తం స్వేన చాన్యేభ్యోఽప్యదత్తం యస్య వై ధనమ్ ।
క్షీయతే కి న జానాతి స సౌఖ్యం దానమూలకమ్? ॥ ౨౨౮॥

అదత్త్వైవ పరేభ్యో యద్భుజ్యతే స్వార్జితం ధనమ్ ।
దరిద్ర్యాన్మరణాఞ్చ స్యా దహో కష్టతరం తతః ॥ ౨౨౯॥

నాస్తి మృత్యుసమం దుఃఖమథాప్యర్థిభిరీప్సితమ్ ।
తేభ్యో దాతుమశక్తస్య మృత్యురేవ వరో మతః ॥ ౨౩౦॥

అధికార ౨౪. కీర్తిః

అర్థిభ్యో వాఞ్ఛితం దత్త్వా కీర్త్యా సహ వసేన్నరః ।
నరస్య జన్మసాఫల్యం నాస్తి కీర్తి వినా భువి ॥ ౨౩౧॥

యాచకేభ్యో దారిద్ర్యేభ్యః స్వల్పం వాపి ప్రయచ్ఛతః ।
కీర్తిరేవ సదా సద్భిర్గీతా భవతి శాశ్వతీ ॥ ౨౩౨॥

బహుకాలమభివ్యాప్య తిష్ఠన్తీం కీర్తిమన్తరా ।
లోకే నిరుపమం నిత్యమేకం వస్తు న విద్యతే ॥ ౨౩౩॥

పృథివ్యాః స్థితిపర్యన్తాం కీర్తి యో లభతే నరః ।
స్వర్గలోకోఽపి తం స్తౌతి న తు జ్ఞానసమన్వితాన్ ॥ ౨౩౪॥

స్థిరకీర్త్యా చ మరణం యశ్ఃకాయేన జీవనమ్ ।
మహతాం జ్ఞానినామేవ లభ్యం స్యాత్ నాపరస్య తు ॥ ౨౩౫॥

యదీష్టం మానుషం జన్మ కీర్త్యా జననముత్తమమ్ ।
అన్యథా మృగజన్మైవ శ్లాఘ్యతే మర్త్యజన్మనః ॥ ౨౩౬॥

అశక్తో జీవితుం కీర్త్యా న ద్వేష్ట్యాత్మానమాత్మనా ।
కిన్త్వాత్మనిన్దకం ద్వేష్టి కిం భవేదత్ర కారణమ్ ॥ ౨౩౭॥

అనవాప్య యశో లోకే యే హి జీవన్తి మానవాః ।
నిన్దితం జీవనం తేషామితి సద్భిః ప్రకీర్త్యతే ॥ ౨౩౮॥

యశసా తు విహీనస్య కాయం యా బిభృయాన్మహీ ।
నిర్దుష్ట సస్యసమ్పత్తివిహీనా సా భవేద్ ధువమ్ ॥ ౨౩౯॥

అపవాదేన రహితో యో జీవతి స జీవతి ।
జీవన్నప్యపవాదేన మృతప్రాయో హి గణ్యతే ॥ ౨౪౦॥

అధికార ౨౫. దయా

దయారూపం ధనం సర్వధనాదుత్తమ ముచ్యతే ।
ఇతరాణి ధనానీహ సన్తి నీచజనేష్వపి ॥ ౨౪౧॥

సన్మార్గేణ పరామృశ్య భవితవ్యం దయావతా ।
సర్వశాస్త్ర పరామర్శేదయైకా సాహ్యకారిణీ ॥ ౨౪౨॥

అన్ధకారమయం ఘోరం నరకం న భజన్తి తే ।
యే వై దయార్ద్రహృదయా వర్తన్తే సర్వజన్తుషు ॥ ౨౪౩॥

రక్షణాత్ సర్వజన్తూనాం దయాయాశ్చ ప్రదర్శనాత్ ।
నరో న లభతే నూనం దుష్కర్మ నరకప్రదమ్ ॥ ౨౪౪॥

దయార్ద్రహృదయో భూత్వా దుఃఖం నాప్నోతి భూతలే ।

నిదర్శనం భవేదత్ర లోకోఽయం ప్రాణిసఙ్కులః ॥ ౨౪౫॥

జనాః ప్రాణిదయాహీనాః ప్రాణినో హింసయన్తి యే ।
ధర్మత్యాగాగతం జన్మదుఃఖం నాద్యాపి తైః స్మృతమ్ ॥ ౨౪౬॥

విత్తహీనో న లభతే ఇహలోకే యథా సుఖమ్ ।
పరలోకే న లభతే దయాశూన్యః సుఖం తథా ॥ ౨౪౭॥

సత్కర్మణా దరిద్రోఽపి కదాచిద్ధనికః సుఖీ ।
నిర్దయస్య కుతః సౌఖ్యం న కదాపి స వర్ధతే ॥ ౨౪౮॥

జ్ఞానశూన్యో యథా శాస్త్రాత్తత్త్వార్థే నైవ విన్దతి ।
నిర్దయః స్వకృతాద్ధర్మాత్తథా న లభతే ఫలమ్ ॥ ౨౪౯॥

యదా కరుణయా హీనో హింసయేద్దుర్బలం తదా ।
స్వస్మాద్వలీయసామగ్రే చిన్తయేత్ స్వభయస్థితిమ్ ॥ ౨౫౦॥

అధికార ౨౬. మాంసవర్జనమ్

పోషణార్థే స్వదేహస్య కృత్వా యః ప్రాణిహింసనమ్ ।
తన్మాంసభక్షణపరః స దయావాన్ కథం భవేత్ ॥ ౨౫౧॥

ధనస్యారక్షణాన్మర్త్యో నిర్ధనో జాయతే యథా ।
తథా మాంసశనపరో దయాహీనః ప్రకీర్త్యతే ॥ ౨౫౨॥

ప్రాణిమాంసరసాస్వాద నిమగ్నస్య హి మానసమ్ ।
ఘాతకస్యాత్తశస్త్రస్య చిత్తవన్నిర్దయం భవేత్ ॥ ౨౫౩॥

అహింసైవ దయా ప్రోక్తా హింసేయమదయా మతా ।
ప్రాణిమాంసాశనం లోకే పాపమాఖ్యాయతే ॥ ౨౫౪॥

మాంసహారోభివృద్ధశ్చేత్ సదేహం ప్రాణినామిహ ।
దుర్లభా స్థితిరేవ స్యాత్ నరకశ్చాపి జాయతే ॥ ౨౫౫॥

మాంసార్థే న భవేత్ ప్రాణి హింసా చేదిహ భూరిశః ।
ధనార్థే నైవ వర్తేరన్ మాంసవిక్రయిణో నరాః ॥ ౨౫౬॥

మాంసాం న భక్షయేత్ ప్రాజ్ఞః, క్రియమాణే విమర్శనే ।
వ్రణో హి ప్రాణినాం మాంసమితి జ్ఞానం భవేత్ యతః ॥ ౨౫౭॥

నిర్దుష్టజ్ఞాన సమ్పన్నాస్త్రిదోషణ వివర్జితాః ।
శరీరం ప్రాణరహితం శవం మత్వా న భుఞ్జతే ॥ ౨౫౮॥

నానాయాగవిధానేన జాయమానాత్ ఫలాదపి ।
మాంసాహారపరిత్యాగాచ్ఛ్రేయః ఫలమవాప్యతే ॥ ౨౫౯॥

ప్రాణిహింసా విరహితం విముఖం మాంసభక్షణే ।
సర్వే దేవా నరాశ్చైవ వినమన్తి నరోత్తమమ్ ॥ ౨౬౦॥

అధికార ౨౭. తపః

ఉపవాసాదిదుఃఖానాం సహనం జీవసన్తేః ।
దుఃఖానుత్పాదనం చేతి తపోలక్షణముచ్యతే ॥ ౨౬౧॥

జన్మాన్తరతపోభ్యాస శాలినో మనుజస్య తు ।
తపః స్యాదత్ర నిర్విఘ్నం విపరీతే వృథాశ్రమః ॥ ౨౬౨॥

ఆహారాదిప్రదానేన ప్రశస్తానాం తపస్వినామ్ ।
గృహస్థాః సాహ్యమిచ్ఛన్తో నివృత్తాస్తపసః కిము ॥ ౨౬౩॥

సాధూనాం సఙ్గ్రహే దుష్టజనానాం నిగ్రహేపి చ ।
శక్తిఃస్మరణమాత్రేణ మహతాం స్యాత్తపోబలాత్ ॥ ౨౬౪॥

తథైవాభీప్సితం సర్వే ప్రయత్నాద్భాజన్మసు ।
లభ్యతే హి గృహస్థేన తపః కర్తుమిహ క్షణమ్ ॥ ౨౬౫॥

క్రియతే యైస్తపః కర్మ కృతకృత్యాస్త ఏవ హి ।
ఆశాపాశవశా హన్త క్లిశ్యన్త ఇతరే జనాః ॥ ౨౬౬॥

అసకృద్వహ్నిసన్తప్తం సువర్ణం సుష్ఠు రాజతే ।
తపః క్లేశితకాయస్య జ్ఞానం సమ్యక్ ప్రకాశతే ॥ ౨౬౭॥

పశ్యన్తమాత్మనాఽఽత్మానం తపస్యన్తం జితేన్ద్రియమ్ ।
సర్వే నరా నమస్యన్తి బహుమానపురస్సరమ్ ॥ ౨౬౮॥

శాపేఽప్యనుగ్రహే చైవ శక్తిమన్తస్తపస్వినః ।
కాలపాశవినిర్ముక్తాః ప్రాప్నువన్తి పరాం గతిమ్ ॥ ౨౬౯॥

బహవస్తపసా హీనాః, విరలాస్తు తపస్వినః ।
ధనికాస్తేన విరలా ఇతరే బహవోఽభవన్ ॥ ౨౭౦॥

అధికార ௨௮. దురాచారః

వఞ్చకస్య దురాచారం తచ్ఛరీరగతాన్యపి ।
పఞ్చ భూతాని దృష్ట్వైవ మన్దమన్తర్హసన్తి హి ॥ ௨௭௧॥

అకార్యమితి మత్వాపి కుర్వతః పునరేవ తత్ ।
ఆకాశేనేవ మహతా తపోవేషేణ కిం ఫలమ్? ॥ ௨௭௨॥

మనసో నిగ్రహం హిత్వా మునివేషస్య వర్తనమ్ ।
వ్యాఘ్రచర్మవృతో ధేనుః సస్యం చరతి చేత్, తథా ॥ ௨௭௩॥

తపోవేషనిలీనేన పరదారపరిగ్రహః ।
గుల్మలీననిషాదేన పక్షిగ్రహణవద్భవేత్ ॥ ௨௭௪॥

“అహం వితక్త” ఇత్యుక్త్వా దుశ్చర్యాం యో నిషేవతే ।
“కిం కృతం కిం కృతం హే” తి ఫలకాలే స ఖిద్యతే ॥ ௨௭௫॥

మనోవైరాగ్యమప్రాప్య విరక్త ఇవ యో నరః ।
వర్తతే కపటాచారః కఠినో నాస్తి తత్సమః ॥ ௨௭௬॥

బహిర్గుఞ్జాసమాకారాః బహవో రక్తవాససః ।
అజ్ఞాన మన్తరేతేషాం గుఞ్జాగ్రే శ్యామతా యథా ॥ ௨௭௭॥

దుష్టచిత్తాస్తపస్విద్ధా ఇవ స్నానేన కేవలమ్ ।
కపటాచారసఞ్ఛన్నా వఞ్చకాః సన్తి భూరిశః ॥ ௨௭௮॥

కాఠిన్యమార్దవే బాణవీణరోః కర్మణా గ్రథా ।
మునావపి తథా జ్ఞేయం న వేషస్తత్ర కారణమ్ ॥ ௨௭௯॥

లోకదూష్యే దురాచారస్త్యజ్యతేచేత్ తపస్విభిః ।
కుతో వా ముణ్డనం తేషాం జటాభారేణ వా కిము ॥ ௨௮௦॥

అధికార ௨௯. చౌర్యనిషేధః

పరైరనిన్దితో లోకే యో వై జీవితుమిచ్ఛతి ।
వినా వస్త్వపహారేచ్ఛాం తేన రక్ష్యం సదా మనః ॥ ௨௮௧॥

నిషిద్ధస్మరణేనాపి దోషః స్యాదితి కథ్యతే ।
అజ్ఞాత్వైవాపహర్తవ్యమితి త్యాజ్యా మతిస్తతః ॥ ௨௮௨॥

చౌర్యదుపార్జితం విత్తం ప్రవృద్ధమివ పశ్యతామ్ ।
భూత్వా న్యాయార్జితైర్విత్తైస్సహ పశ్చాద్వినశ్యతి ॥ ౨౮౩॥

చౌర్యేణ పరవస్తూనాం ప్రాప్త్యా జాతో మనోరథః ।
పశ్చాత్కర్మపరీపాకే దద్యాత్ దుఃఖం హి శాశ్వతమ్ ॥ ౨౮౪॥

చౌర్యమాచరితుం యుక్తకాలం యస్తు ప్రతీక్షతే ।
సర్వ భూతదయాయాం స స్నేహయుక్తో న జాయతే ॥ ౨౮౫॥

గ్రే పరద్రవ్యచౌర్యేషు లమ్పటాః సన్తి మానవాః ।
వ్యయీకృత్య మితం విత్తం జీవన్తి న హి తే సుఖమ్ ॥ ౨౮౬॥

ఆత్మానాత్మ వివేకాదౌ సమర్థానాం మనీషిణామ్ ।
చౌర్య కారణమజ్ఞానం జాయతే న కదాచన ॥ ౨౮౭॥

కృతతత్త్వవిచారణాం హృదయే యతిధర్మవత్ ।
అభ్యస్త చౌర్య విద్యానాం చిత్తే స్యాద్వఞ్చనా స్థిరా ॥ ౨౮౮॥

యే చౌర్యమాత్రం జానన్తి ధర్మాన్నాపి విదన్తి యే ।
అకృత్యమధికం కృత్వా సద్యో నశ్యన్తి తే ధ్రువమ్ ॥ ౨౮౯॥

జీవనం స్పష్టమాకృత్యా చోరాణామిహ దుర్లభమ్ ।
చౌర్యకర్మవిహీనానాం స్వర్గేఽపి సులభాయతే ॥ ౨౯౦॥

అధికార ౩౦. సత్యవచనమ్

వచనేన ప్రయుక్తేన కస్యచిత్ మాత్రయాఽపి చేత్ ।
దుఃఖానుత్పాదనం లోకే సత్యలక్షణముచ్యతే ॥ ౨౯౧॥

అసత్య వచనం చాపి యది స్యాత్ ప్రాణినామిహ ।
అనిన్దితోపకారాయ తత్ సత్యవచనం మతమ్ ॥ ౨౯౨॥

అసత్యమితి మత్వాపి కథయన్ననృతం వచః ।
పశ్చాత్తప్తమనా భూత్వా తతో దుఃఖం స విన్దతి ॥ ౨౯౩॥

సత్యమార్గేణ గచ్ఛన్తం తథా హృదయపూర్వకమ్ ।
కృత్వా మనసి సర్వేఽపి ప్రశంసన్తి నరోత్తమాః ॥ ౨౯౪॥

మనోవాక్సమభావేన సత్యవాదీ నరో భువి ।
తపోదానగుణాఢ్యేభ్యో నరేభ్యోప్యుత్తమః స్మృతః ॥ ౨౯౫॥

న సత్యవచనాదన్యద్విద్యతే కీర్తివర్ధకమ్ ।
కాయక్లేశం వినా వక్తుస్తత్ స్వర్గమపి యచ్ఛతి ॥ ౨౯౬॥

అనృతం వాక్య ముత్సృజ్య జీవద్భిర్భువి మానవైః ।
సమేషామన్యధర్మణాం త్యాగోఽపి కిల సమ్మతః ॥ ౨౯౭॥

బాహ్యదేహస్య సంశుద్ధిః సలిలే స్నానతో యథా ।
అన్తర్హృదయసంశుద్ధిస్తథా స్యాత్ సత్యభాషణాత్ ॥ ౨౯౮॥

లోకాన్ధకారం నుదతాం దీపానాం న హి దీపతా ।
హృత్తమోనాశకం సత్యవచనం దీప ఉచ్యతే ॥ ౨౯౯॥

సర్వ శాస్త్రపరామర్శాదిదమేకం సునిశ్చితమ్ ।
యత్ సత్యవచనాదన్యో ధర్మో నాస్తి మహీతలే ॥ ౩౦౦॥

అధికార ౩౧. క్రోధవిజయః

అశక్తే కోపరహితః జితక్రోధ ఇతీర్యతే ।
శక్తే క్రోధం జయతు వా మా వా స విషయః పరః ॥ ౩౦౧॥

శక్తేషు కోపకరణాత్ దణ్డదుఃఖమిహాశ్నుతే ।
అశక్తే కుపితో నిన్దాం పాపం చ లభతే ద్వయమ్ ॥ ౩౦౨॥

విస్మృత్య వర్తితవ్యం తు సర్వత్ర క్రోధమన్తరా ।
క్రోధాద్భవన్తి దుఃఖానాం పరిణామాస్త్వనేకధా ॥ ౩౦౩॥

ముఖే వికసం మనసి తుష్టిం క్రోధో వినాశయేత్ ।
తస్మాత్ క్రోధసమః శత్రుః కో న్వస్తి భువి దేహినామ్? ॥ ౩౦౪॥

య ఆత్మరక్షణే వ్యగ్రః స కోపం పరివర్జయేత్ ।
అన్యథా శత్రు భూతోఽసౌ నాశయేత్ కోపశాలినమ్ ॥ ౩౦౫॥

ఆశ్రయం నాశయేద్వహ్నిః కోపాగ్ని స్వాశ్రితైః సహ ।
జ్ఞానోపదేష్టన్ దూరస్థాన దహేన్నౌకాసమాన్ గురూన్ ॥ ౩౦౬॥

వస్తునా కోపరూపేణ స్వప్రభావ ప్రకాశకః ।
మహీం తాడయతే హస్త ఇవ నృనం ప్రబాధ్యతే ॥ ౩౦౭॥

చణ్డజ్వాలాసమేతాగ్నిదాహేన సదృశీం వ్యథామ్ ।

కుర్వత్యపి నరే క్రోధో న కార్యో యది శక్యతే ॥ ౩౦౮॥

క్రోధం యస్తు మహాప్రాజ్ఞో మనసః సన్నిధాపయేత్ ।
వాఞ్ఛితాః సమ్పదః సర్వాః సద్య ఏవాప్నువన్తి తమ్ ॥ ౩౦౯॥

నరాః క్రోధవశం ప్రాప్తా మృతప్రాయా భవన్తి హి ।
జితక్రోధా నరాః సర్వే మన్యన్తే యోగిభిః సమాః ॥ ౩౧౦॥

అధికార ౩౨. అపకారత్యాగః

యశః పదే మహాభాగ్యే ప్రాప్తేఽపి పరహింసయా ।
అపకారమతిం త్యక్త్వా లక్ష్యే జీవన్తి సాధవః ॥ ౩౧౧॥

విరోధాదపకర్తుశ్చ ప్రాప్తేఽపి సమయాన్తరే ।
అపకారమకృత్త్వైవ లక్ష్యే తిష్ఠన్తి సాధవః ॥ ౩౧౨॥

కారణేన వినా ద్రోహం కుర్వతామపి దేహినామ్ ।
అపకారో న కర్తవ్యో నో చేత్ దుఃఖం స విన్దతి ॥ ౩౧౩॥

ఉపకృత్యాపి శ్త్రూణా ముపకారాపకారయోః ।
విస్మృతిః సాధుభిర్దత్తం దణ్డనం స్యాద్విరోధిషు ॥ ౩౧౪॥

పరదుఃఖం స్వదుఃఖేన సమం మత్వాపి తో జనః ।
పరాన్న త్రాయతే తస్య తత్త్వజ్ఞానేన కిం ఫలమ్? ॥ ౩౧౫॥

"అనేన కర్మణా దుఃఖం ప్రాణినాం భవితా ధ్రువమ్" ।
ఇతి నిర్ధారితాత్ కార్యాత్ సర్వదా విరతో భవేత్ ॥ ౩౧౬॥

సర్వత్ర సర్వదా కిఞ్చిదపి దుఃఖప్రదాయకమ్ ।
బుద్ధిపూర్వే న కర్తవ్యం స ధర్మః పరమో మతః ॥ ౩౧౭॥

"మమేదం దుఃఖజనకమ్"ఇతి జ్ఞాత్వాపి తాదృశమ్ ।
ప్రాణినామితరేషాం చ కుతో వా కుర్వతే జనాః? ॥ ౩౧౮॥

అపకారాన్ యః కరోతి పూర్వాహ్ణే పరదేహినామ్ ।
అపరాహ్ణే తు దుఃఖాని స్వత ఏవ భజన్తి తమ్ ॥ ౩౧౯॥

పరాపకారో నో కార్యః నిర్దుఃఖం వస్తుమిచ్ఛతా ।
పరదుఃఖకరా ఏవ దుఃఖవన్తో భవన్తి హి ॥ ౩౨౦॥

అధికార ౩౩. అవధః

ప్రాణినామవధేనైవ సర్వపుణ్యఫలం భవేత్ ।
హననాత్ప్రాణివర్గాణాం సర్వ పాపఫలం భవేత్ ॥ ౩౨౧॥

లబ్ధం విభజ్య భుక్త్వా తు యత్ప్రాణిపరిరక్షణమ్ ।
శాస్త్రకారోక్త ధర్మేషు ప్రశస్తమిదమీర్యతే ॥ ౩౨౨॥

ఆద్యో నిరుపమో ధర్మః ప్రాణినామవధో మతః ।
విమృష్టే సత్యకథనం ద్వితీయం స్థానమర్హతి ॥ ౩౨౩॥

అకృత్వా ప్రాణినాం హత్యాం లక్ష్యమార్గే ప్రవర్తనమ్ ।
మోక్షాదిలోకజనకః సన్మార్గ ఇతి మన్యతే ॥ ౩౨౪॥

అవధాఖ్యం వరం ధర్మే యః సదా పరిరక్షతి ।
సంసారభీత్యా సంన్యాస భాజినోఽప్యుత్తమో హి సః ॥ ౩౨౫॥

అవధాఖ్యే వరే ధర్మే విద్యమానస్య శాశ్వతమ్ ।
జీవితేఽగ్రయే కృతాన్తోఽపి న విశేత్ ప్రాణభక్షకః ॥ ౩౨౬॥

ఆత్మనో మరణం వాపి జాయతాం ప్రాణిమూలకమ్ ।
న కార్యా ప్రాణినాం హత్యా స్వాత్మరక్షణమిచ్ఛతా ॥ ౩౨౭॥

జీవనాం హత్యయా శ్రేష్ఠం భాగ్యం కామం భవేద్ భృశమ్ ।
వధమూలగాతం భాగ్యం సన్తః పశ్యన్తి గార్హితమ్ ॥ ౩౨౮॥

వధదోషం విజానన్తః సన్తో హత్యాకారన్ జనాన్ ।
కులీనానపి చణ్డాలసమాన్ పశ్యన్తి కర్మణా ॥ ౩౨౯॥

రుగ్ణాన్ దరిద్రాన్ శాస్త్రజ్ఞాః పశ్యన్తో నీవజీవనాన్ ।
"ఇమే జన్మాన్తరే జఘ్నుః ప్రాణా" నిత్యేవ జానతే ॥ ౩౩౦॥

అధికార ౩౪. అనిత్యతా

అనిత్యేషు పదార్థేషు నిత్యతాయా నిరూపణాత్ ।
మన్దబుద్ధిర్యది భవేత్ నిన్దితం తస్య జీవితమ్ ॥ ౩౩౧॥

ఆయాన్తి సమ్పదో లోకా ఇవ నాటకమన్దిరమ్ ।
నిర్యాన్తి సమ్పదో లోకా ఇవాన్తే నాటకాలయాత్ ॥ ౩౩౨॥

అస్థిరం సర్వదా భాగ్యం తద్భాగ్యం యది లభ్యతే ।
సద్యస్తేన స్థిరా ధర్మాః కర్తవ్యా మోక్షమిచ్ఛతా ॥ ౩౩౩॥

కృపాణసదృశో భూత్వా దివసః తత్త్వవిత్తమాన్ ।
విశస్య క్రమశః కాలే క్షీణప్రణాన్ కరోత్యహో ॥ ౩౩౪॥

ఊర్ధ్వశ్వాసః స్వలజ్జిహ్వః మృత్యుబాధాయుతో యదా ।
న భవేత్త్వరయా పూర్వే మోక్షార్థే ధర్మమాచరేత్ ॥ ౩౩౫॥

ఆసీత్పూర్వదినే కశ్చిదద్య సోఽయం మృతోఽభవత్ ।
ఇత్యస్థిరత్వమాహాత్మ్య పరీతం లోకజీవితమ్ ॥ ౩౩౬॥

క్షణికం జీవనం మూఢా న స్మరన్తి కదాచన ।
చిన్తయన్తి పరం నానా కోటిశో విషయాన్ వృథా ॥ ౩౩౭॥

ద్విజే చాణ్డం పరిత్యజ్య వ్యోమమార్గే గతే సతి ।
ద్విజస్యాణ్డేన సమ్బన్ధో యః స స్యాజ్జీవదేహయోః ॥ ౩౩౮॥

జీవస్య మరణం లోకే నిద్రయా సదృశం భవేత్ ।
పశ్చాత్ ప్రబోధ తుల్యం స్యాత్ జీవస్య, జననం పునః ॥ ౩౩౯॥

రోగాధీనశరీరస్య కోణే జీవః స్థితోఽధిపైః ।
వ్యాధిభిర్వాసితోఽద్యాపి కిం న లేభే స్థిరం గృహమ్? ॥ ౩౪౦॥

అధికార ౩౫. సంన్యాసః

ఆసక్తిం కురుతే నైవ యస్మిన్ యస్మింశ్చ వస్తుని ।
తస్మాత్తస్మాద్వస్తునః స న దుఃఖం లభతే నరః ॥ ౩౪౧॥

యదీచ్ఛసి సుఖం వస్తుం సత్స్వేవ వహువస్తుషు ।
జహి తాని మహత్సౌఖ్యం తవ తేన భవేదపి ॥ ౩౪౨॥

ఆదౌ పఞ్చేన్ద్రియగ్రాహ్యద్విషయాద్విరతో భవేత్ ।
పశ్చాత్సర్వపదార్థేషు త్యాగబుద్ధిర్వరా మతా ॥ ౩౪౩॥

సర్వసఙ్గపరిత్యాగాత్ సులభం వర్ధతే తపః ।
బన్ధనాద్యోగ విభ్రష్టస్త్వజ్ఞానవశగో భవేత్ ॥ ౩౪౪॥

సంసారాన్ముక్తికామస్య దేహో భవతి భారదః ।

తథా సత్యన్యదేహేన కుతః సమ్బన్ధకల్పనమ్ ॥ ౩౪౫॥

మేమేదమహమేవేతి నానాజ్ఞాన వివర్జితాః ।
ప్రాప్నువన్తి మర్త్యోన్నం దేవనమపి దుర్లభమ్ ॥ ౩౪౬॥

మమకారహఙ్కృతిభ్యాం విముక్తో యో న జాయతే ।
దుఃఖాన్యపి న ముఞ్చన్తి సర్వదా తం నరాధమమ్ ॥ ౩౪౭॥

ఉత్తమః స హి మ్త్నవ్యః సర్వే త్యాజతి యః క్షణే ।
అజ్ఞానవశమాపన్నా భవన్తి మనుజాః పరే ॥ ౩౪౮॥

ద్వివిధే బన్ధనే యాతే జన్మదుఃఖం విముచ్యతే ।
అన్యథా జన్మమరణ ప్రవాహస్త్వనవస్థితః ॥ ౩౪౯॥

సర్వబన్ధవినిర్ముక్తే హరౌ బధ్నాతి యో మనః ।
సర్వస్మాద్ బన్ధనాముక్తిః స్వతస్తస్య భవిష్యతి ॥ ౩౫౦॥

అధికార ౩౬. తత్త్వజ్ఞానమ్

అసత్యం సత్యమిత్యేవ పశ్యద్భిర్భ్రమమూలతః ।
ప్రాప్యతే జన్మ చాజ్ఞానాత్ గర్హితం దుఃఖదాయకమ్ ॥ ౩౫౧॥

అవిద్యాం సమతిక్రమ్య తత్త్వజ్ఞాన నిషేవణాత్ ।
జన్మదుఃఖమలబ్ధ్వైవ ప్రాప్యతే బ్రహ్మణః పదమ్ ॥ ౩౫౨॥

అసంశయమధీత్యాత స్తత్త్వజ్ఞాన ముపేయుషామ్ ।
భూలోకాదపి దూరస్థమత్కే స్యాహ్బ్రహ్మణః పదమ్ ॥ ౩౫౩॥

ఇన్ద్రియాణీన్ద్రియార్థేభ్యః నియమ్య మనసో వశే ।
స్థాపనేనాపి కిం కార్యే తత్త్వజ్ఞానం న చేద్భవేత్ ॥ ౩౫౪॥

తేషు తేషు పదార్థేషు పదార్థాన్తర విభ్రమమ్ ।
విహాయ తత్త్వతో జ్ఞానం తత్త్వజ్ఞానమితీర్యతే ॥ ౩౫౫॥

అధ్యేతవ్యం గురుముఖాదధీత్య బహుధా బహు ।
తత్త్వార్థజ్ఞాన సమ్పన్నా యాన్తి మోక్షపథం స్థిరమ్ ॥ ౩౫౬॥

శ్రుతార్థస్య పరామర్శాత్ తత్త్వమాఘం విజానతః ।
జన్మాస్య పునరస్తీతి న మన్తవ్యం కదాచన ॥ ౩౫౭॥

జన్మబాధాకరాజ్ఞాన ముక్తయే ముక్తిదస్య తు ।
బ్రహ్మణో దర్శనం యత్తు తత్త్వజ్ఞానం తదుచ్యతే ॥ ౩౫౮॥

జ్ఞాత్వా బ్రహ్మ జగద్ధేతుం యతమానస్య ముక్తయే ।
జన్మమృత్యుమయం దుఃఖం న జాయేత కదాచన ॥ ౩౫౯॥

కామః క్రోధస్తథాఽజ్ఞానమితి దోషాస్త్రయో హృది ।
నామ్నాపి న భవేయుశ్చేద్భవదుఃఖం వినశ్యతి ॥ ౩౬౦॥

అధికార ౩౭. నిరాశా

అనుస్యూతం ప్రవృత్తస్య సర్వదా సర్వజన్తుషు ।
సంసారమయ దుఃఖస్య బీజమాశేత్యుదీర్యతే ॥ ౩౬౧॥

లభ్యతాం జన్మరాహిత్యం లబ్ధవ్యం కిఞ్చిదస్తి చేత్ ।
తదపి ప్రాప్యతే సర్వ వస్తునైరాశ్య బుద్ధితః ॥ ౩౬౨॥

నిరాశాసదృశం శ్రేష్ఠం విత్తం నాస్తి జగత్తలే ।
లోకాన్తరేఽపి తత్తుల్యం వస్తు లబ్ధుం న శక్యతే ॥ ౩౬౩॥

ఆశావిరహితావస్థా మోక్ష ఇత్యుచ్యతే బుధైః ।
అవస్థా సాపి తత్త్వస్య బ్రహ్మణో భజనాద్భవేత్ ॥ ౩౬౪॥

తే జన్మరహితా జ్ఞేయా యే నిరాశాస్తు సర్వతః ।
ఆశాయుతానాం నిఃశేషం బన్ధముక్తిర్న జాయతే ॥ ౩౬౫॥

ఆశా సమయమాలక్ష్య పాతయేత్ జన్మబన్ధనే ।
నిరాశారక్షణం తస్మాచ్ఛ్రేష్ఠో ధర్మః ప్రగీయతే ॥ ౩౬౬॥

సర్వాశావిజయే ప్రాప్తే కాయశోషణ మన్తరా ।
లభ్యతే జన్మరాహిత్యం సర్వో ధర్మః కృతో భవేత్ ॥ ౩౬౭॥

నిరాశానాం కుతో దుఃఖమ్, ఆశాపాశవశాత్మనామ్ ।
ఉపర్యుపరి దుఃఖాని సమయాన్తి నిరర్గలమ్ ॥ ౩౬౮॥

దుఃఖేషు పరమం దుఃఖమాశాదుఃఖం విముఞ్చతః ।
న పరం బ్రహ్మణో లోకే, సుఖమత్రాపి శాశ్వతమ్ ॥ ౩౬౯॥

సదా దవీయసీమాశాం యో వై జయతి సర్వదా ।

నిర్వికారాం తథా నిత్యం ముక్తిం సద్యః స విన్దతి ॥ ౩౭౦॥

అధికార ౩౮. విధిః

అర్థార్జనే ప్రయత్నః స్యాదర్థప్రాపకకర్మణా ।
ఆలస్యం జాయతే తస్మిన్నర్థ నాశకకర్మణా ॥ ౩౭౧॥

విదుషోఽపి భవేన్మౌఢ్యం అర్థనాశకకర్మణా ।
మూఢస్యాపి భవేజ్జ్ఞాన మర్థప్రాపకకర్మణా ॥ ౩౭౨॥

అధీత సర్వ శాస్త్రైరప్యశుభం కర్మ యత్ కృతమ్ ।
తదేవ సమయం ప్రాప్య తత్త్వజ్ఞానం వినాశయేత్ ॥ ౩౭౩॥

ఏకో భవతి విత్తాఢ్యో విద్యయా సహితోఽపరః ।
కారణం విధిరేవాత్ర స్వభావో లోకసమ్మతః ॥ ౩౭౪॥

అకాలేఽప్యాప్నుయాద్విత్త మనుకూలే విధౌ సతి ।
కాలేఽపి తన్న లభ్యేత విపరీతే విధౌ సతి ॥ ౩౭౫॥

సురక్షితమపి భ్రశ్యేత్ విధిమూలమనాగతమ్ ।
అరక్షితం చ తిష్ఠేద్ధి విధిమూలం యదాగతమ్ ॥ ౩౭౬॥

కోటిసఙ్ఖ్యాయుతం విత్తం సమ్పాదయతు వోపరి ।
విధినా యావదాప్నోతి భోక్తుం నాలం తతోఽధికమ్ ॥ ౩౭౭॥

దుష్కర్మవశమాపన్నా మహాభాగ్యాత్ స్థితాదపి ।
నరాః సుఖం న విన్దన్తి సంన్యాసం ప్రాప్నువన్తి చ ॥ ౩౭౮॥

లబ్ధ్వా శుభతరం కర్మ హృష్టో భవసి సర్వదా ।
అశుభే తు సమాయాతే వృథా శోచసి తత్ కుతః? ॥ ౩౭౯॥

విధినా తు సమం వస్తు బలవన్నేహ విద్యతే ।
వినాశ్య మానుషం యత్నం విధిరేవ జయేత్ సదా ॥ ౩౮౦॥

ఇతి ఉపోద్ఘాతః సమ్పూర్ణః ।

తిరుక్కురళ్ - సంస్కృతానువాదః

౨. అర్థకాణ్డః । రాజధర్మాధ్యాయః ।

అధికార ౩౯. రాజమహిమా

రాజ్యమన్త్రిసుహృత్సైన్యదుర్గకోశైశ్చ షడ్విధైః ।
అఙ్గైః సమన్వితో రాజా రాజసింహ ఇతీర్యతే ॥ ౩౮౧॥

దాతృత్వం జ్ఞానసమ్పత్తిః ఉత్సాహో ధీరతా తథా ।
గుణైరేతైశ్చతుర్భిర్యో నిత్యయుక్తః స పార్థివః ॥ ౩౮౨॥

పౌరుషం జాగరూకత్వం విద్యా చేతి త్రయో గుణాః ।
రాజ్యభారనియుక్తానాం రాజ్ఞాం స్వాభావికా మతాః ॥ ౩౮౩॥

అధర్మోన్మూలనం స్వీయధర్మాచరణశీలతా ।
దురహఙ్కారరాహిత్యం త్రితయం నృపలక్షణమ్ ॥ ౩౮౪॥

కుర్యాద్ధనార్జనోపాయమార్జయేత్ పాలయేద్ధనమ్ ।
రక్షితం చ యథాశాస్త్రం దద్యాత్ పాత్రేషు భూమిప ॥ ౩౮౫॥

విముఖః క్రూరవాక్యానాం రాజా సులభదర్శనః ।
యో భవేత్ తస్య సామ్రాజ్యం సర్వశ్లాఘ్యం భవిష్యతి ॥ ౩౮౬॥

యో దదాతి జనాన్ పాతి ప్రియభాషణపూర్వకమ్ ।
తస్య రాజ్ఞః స్థిరం కీర్తిమర్థాశ్చ వితరేన్మహీ ॥ ౩౮౭॥

ధర్మనీత్యనుసారేణ పాలయన్ సకలాః ప్రజాః ।
పార్థివః శ్లేఘ్యతే సర్వైః జగతాం పతిరిత్యసౌ ॥ ౩౮౮॥

కఠినం చాపి మహతాం వాక్యం పశ్చాద్ధితప్రదమ్ ।
శ్రుత్వా యః సహతే రాజా తిష్ఠేత్తస్య వశే మహీ ॥ ౩౮౯॥

దానం దయా దణ్డనీతిః దీనరక్షేతి సద్గుణైః ।
చతుర్భిః సఙ్గతో భూపో దీపవత్ స్యాన్మహీక్షితామ్ ॥ ౩౯౦॥

అధికార ౪౦. విద్యా

అధ్యేతవ్యాః సమే గ్రన్థాః నిస్సన్దేహం యథార్థతః ।
అధీతగ్రన్థదృష్టేన్న పథా యుక్తం ప్రవర్తనమ్ ॥ ౩౯౧॥

న్యాయవ్యాకరణాఖ్యే ద్వే శాస్త్రే ముఖ్యే నృణామిహ ।
ఉభే హి చక్షుషీ స్యాతామితి సద్భిరుదీర్యతే ॥ ౩౯౨॥

చక్షుష్మన్తస్త ఏవ స్యుః జ్ఞానచక్షుర్యుతాస్తు యే ।
ఇతరేషాముభే నేత్రే వ్రణే స్యాతాం ముఖోత్థితే ॥ ౩౯౩॥

యత్సఙ్గేన జనాస్తుష్టాః భవేయుః, సఙ్గమం పునః ।
వియోగకాలే వాఞ్ఛేయుః స భవేత్పణ్డితోత్తమః ॥ ౩౯౪॥

రిక్తవద్ధనికస్యాగ్రే వినీతా గురుసన్నిధౌ ।
భూత్వా పఠన్తి యే నిత్యం శిష్టాస్తే నిన్దితాః పరే ॥ ౩౯౫॥

విద్యభ్యాసానుసారేణ నృణాం జ్ఞానాం ప్రవర్ధతే ।
ఖననానుగుణం తోయం వర్ధతే సైకతే యథా ॥ ౩౯౬॥

సర్వే దేశాః సమే గ్రామాః స్వీయాః స్యుర్విదుషాం భువి ।
తథా సతి కుతః కైశ్చిత్ విద్యా నాధీయతే సదా ॥ ౩౯౭॥

ఏకజన్మన్యధిగతా విద్యా నృనం హి కేనచిత్ ।
సప్తజన్మస్వనుగతా తస్య సాహ్యాకరీ భవేత్ ॥ ౩౯౮॥

నిజానన్దకరీం విద్యాం పరేషాం నిజమూలతః ।
ఆనన్దదాత్రీం విజ్ఞాయ తాం ప్రాజ్ఞా బహుకుర్వతే ॥ ౩౯౯॥

విద్యాధనం స్థిరం శ్రేష్ఠమేకమేవ ధనం భవేత్ ।
ధనాన్యన్యాన్యస్థిరాణి వస్తుతో న ధనాని హి ॥ ౪౦౦॥

అధికార ౪౧. విద్యావిహీనః

అనధీత్యైవ సద్గ్రన్థాన్ సద్గోష్ఠ్యాం యః ప్రభాషతే ।
వినా రఙ్గస్థలీమక్షప్రయోక్తా స భవేత్ సమః ॥ ౪౦౧॥

అపణ్డితస్య విదుషాం పురతో భాషణే మతిః ।

నార్యః కుచాభ్యాం హీనాయాః స్త్రీత్వకాఙ్క్షేవ నిష్ఫలా ॥ ౪౦౨॥

విద్యావిహీనమనుజాః సమక్షం జ్ఞానశాలినామ్ ।
మౌనమాలమ్బ్య తిష్ఠన్తః భజన్తే నోపహాస్యతామ్ ॥ ౪౦౩॥

విద్యాభ్యాసం వినా జ్ఞానం విన్దతే స్వయమేవ యః ।
నిర్దుష్టమపి తద్ జ్ఞానం న శ్లాఘన్తే బుధోత్తమాః ॥ ౪౦౪॥

మిథ్యాభిమానో మూఢస్య విద్యాహీనస్య కస్యచిత్ ।
బుధైర్భాషణవేళాయాం స్వయం విలయమేష్యతి ॥ ౪౦౫॥

ఊషరక్షేత్రసదృశా విద్యాహీనా నరా భువి ।
కేవలం జనిమన్తస్తే న తేషాం సత్తయా ఫలమ్ ॥ ౪౦౬॥

సూక్ష్మశాస్త్రార్థవిజ్ఞానమన్తరా దేహపుష్టితః ।
కిం వా ప్రయోజనం నృణాం మృణ్మయీ ప్రతిమైవ తే ॥ ౪౦౭॥

పణ్డితాశ్రితదారిద్ర్యాత్ నితరాం ఖేదదాయినీ ।
భవేన్మూఢాశ్రితా సమ్పత్ నాత్ర కార్యా విచారణా ॥ ౪౦౮॥

అస్తు విద్యావిహీనానాం కులం శ్రేష్ఠముతాధమమ్ ।
మహిమ్నా నాధిరోహన్తి తే తులాం బుధసత్తమైః ॥ ౪౦౯॥

మృగాణాం మానవానాం చ యథాస్తి మహదన్తరమ్ ।
తథా విద్యావిహీనానాం సతాం చ గ్రన్థసేవినామ్ ॥ ౪౧౦॥

అధికార ౪౨. శ్రవణమ్

శ్రుత్వా యద్ జ్ఞాయతే తత్త్వం తదప్యేకం భవేత్ ।
సత్సు విత్తేషు బహుషు ముఖ్యమేతద్విభావ్యతే ॥ ౪౧౧॥

శ్రోత్రం శ్రవణరూపాన్నవిహీనం స్యాద్యదా తదా ।
దేయం దేహస్య చాప్యన్నం శ్రోత్రాభావే కయం శ్రుతి ॥ ౪౧౨॥

శ్రోత్రైః శ్రవణరూపాన్నసేవినో భూగతా అపి ।
హవిర్భుగ్భిరమర్త్యైస్తు భవేయుః సదృశా నరాః ॥ ౪౧౩॥

యది నాధ్యయనం సాధ్యం శ్రుత్వా వా జ్ఞానమాప్నుహి ।
తద్ జ్ఞానం సాహ్యదం ఖేదే కరయష్టిసమం తవ ॥ ౪౧౪॥

వచాంస్యాచారశీలానాం సాహ్యదాని సదా నృణామ్ ।
పఙ్కదేశే విచరతో హస్తాలమ్బనదణ్డవత్ ॥ ౪౧౫॥

కణశో వాపి తత్త్వార్థః శ్రేతవ్యాః సమయే సతి ।
అసకృత్ శ్రవణాత్ తత్త్వం జ్ఞాతం సత్ పూర్ణతాం వ్రజేత్ ॥ ౪౧౬॥

బహుశ్రుతా బహుజ్ఞాశ్చ సన్తో మోహవశాత్ కచిత్ ।
అజానన్తోఽపి యాథార్థ్యే న బ్రూయుర్మోహదం వచః ॥ ౪౧౭॥

శాస్త్రశ్రవణమాత్రేణ శ్రోత్రం భవతి సార్థకమ్ ।
గ్రాహకం త్వన్యశబ్దానాం శ్రోత్రం బాధిర్యవన్మతమ్ ॥ ౪౧౮॥

అపూర్వసూక్ష్మశాస్త్రార్థశ్రవణం యైః సదా కృతమ్ ।
తే వినీతవచోయుక్తా భవేయు ర్న తథా పరే ॥ ౪౧౯॥

శ్రోత్రైర్నవరసాస్వాదమకృత్వా జిహ్వయా పరమ్ ।
షడ్రసాస్వాదచతురా జీవన్తోఽపి మృతైః సమాః ॥ ౪౨౦॥

అధికార ౪౩. జ్ఞానసమ్పత్తిః

అనర్థోన్మూలనే మూలసాధనం జ్ఞానమిష్యతే ।
రిపూణాం దుష్ప్రవేశం తదన్తఃప్రాకారవద్భవేత్ ॥ ౪౨౧॥

నిగృహ్య చఞ్చలం చిత్తం దుష్కృత్యాద్వినివర్త్య తత్ ।
నియోజనం చ సత్కార్యే జ్ఞానప్రాప్తేః ఫలం భవేత్ ॥ ౪౨౨॥

బహుభ్యో విషయాన్ శ్రుత్వా తేషు యః క్షేమదాయకః ।
విమృశ్య తస్య నిష్కర్షే సాధనం జ్ఞానముచ్యతే ॥ ౪౨౩॥

స్పష్టార్థకం సువిజ్ఞేయం జ్ఞానీ వాక్యముదీరయేత్ ।
శ్రుత్వాఽన్యవచనం క్లిష్టమపి విద్యాద్విమృశ్య చ ॥ ౪౨౪॥

వ్యసనే చ సుఖే స్నిగ్ధాన్ సమభావేన పశ్యతి ।
మహద్భిః స్నేహమాప్నోతి జ్ఞానవాన్ జ్ఞానసాధనాత్ ॥ ౪౨౫॥

సదాచారపరా లోకాః యేన యాన్తి పథాఽనిశమ్ ।
ప్రవర్తనం తమాలమ్బ్య జ్ఞానశీలస్య లక్షణమ్ ॥ ౪౨౬॥

పూర్వం భావిఫలం జ్ఞాతుం సమర్థా జ్ఞానినో మతాః ।

తద్ జ్ఞాతుమసమర్థాస్తు మన్తవ్యా జ్ఞానవర్జితాః ॥ ౪౨౭॥

యే న బిభ్యతి తే మూఢా దుష్కృత్యాత్ పాపభీతిదాత్ ।
భీరుతా పాపకృత్యేషు ధీమతాం ప్రకృతిర్భవేత్ ॥ ౪౨౮॥

భావిశోకోన్మూలనైకదక్షాణాం ధీమతాం పురా ।
చిత్తక్షోభకరం దుఃఖం న కదాచిద్భవిష్యతి ॥ ౪౨౯॥

వినాన్యైః సకలైర్జ్ఞానమాత్రాత్ సర్వార్థవాన్నరః ।
జ్ఞానాభావే సర్వహీనో భవేత్ సర్వార్థవానపి ॥ ౪౩౦॥

అధికార ౪౪. దోషషట్కనిరాకరణమ్

కామమోహక్రోధలోభమదమాత్సర్యసంజ్ఞకైః ।
దోషైః షడ్భిః విహీనస్య సమ్పత్ శ్లాఘ్యా స్థిరా భవేత్ ॥ ౪౩౧॥

దాతవ్యేష్వప్రదానం చ పూజనీయేష్వపూజనమ్ ।
అస్థనే హర్ష ఇత్యేతే రాజ్ఞో దోషాః ప్రకీర్తితాః ॥ ౪౩౨॥

స్వల్పే దోషేఽపి సంప్రాప్తే తం మత్వా సుమహత్తరమ్ ।
మహాన్తో జాగరూకాః స్యుః జననిన్దాభయాకులా ॥ ౪౩౩॥

దోషా ఏవ జననాం స్యుః శత్రవో నాశకారకాః ।
దోషాతీతైర్జనైర్భావ్యం దోషాభావో గుణాః ఖలు ॥ ౪౩౪॥

ఆదావేవ నరో దోషాన్ యః ప్రాప్తాన్ న నివారయేత్ ।
వినశ్యేత్ జీవితం తస్య తృణం వహ్నిగతం యథా ॥ ౪౩౫॥

జ్ఞాత్వా స్వదోషాన్ తాన్ హిత్వా పరదోషనివారణే ।
యతమానో మహీపాలః కథం స్యాద్ దోషభాజనమ్ ॥ ౪౩౬॥

అదత్వా ధర్మకార్యార్థమభుత్త్వా చ స్వయం ధనమ్ ।
రక్షతో లోభినో నశ్యేత్ పురుషార్థత్రయం వృథా ॥ ౪౩౭॥

దాతవ్యేష్వప్రదానాఖ్యో యో దోషో లోభనామకః ।
నాయం సాధారణో దోషః షడ్దోషేష్వగ్రణీః కిల ॥ ౪౩౮॥

ఆత్మశ్లాఘాపరో న స్యాత్ కారణే సత్యపి స్వయమ్ ।
నిష్ఫలాని చ కార్యాణి మనసాఽపి న సంస్మరేత్ ॥ ౪౩౯॥

యదవాప్తుం వృణీషే త్వం ఏకాన్తే భజ భుఙ్క్ష్వ తత్ ।
నో చేత్ త్వదీయలక్ష్యస్య విఘ్నం కుర్యుర్విరోధినః ॥ ౪౪౦॥

అధికార ౪౫. మహత్సాహ్యమ్

వయోవృద్ధైర్ధర్మవిద్భిః బుద్ధిమద్భిర్మహాత్మభిః ।
కుర్యాన్మైత్రీం మహీపాలో విమృశ్య బహుధా బహు ॥ ౪౪౧॥

ప్రాప్తం దుఃఖం నిరాకృత్య భావిదుఃఖనివారణే ।
జగరూకేణ విదుషా స్నేహం కుర్యాచ్చ సేవయా ॥ ౪౪౨॥

మహాత్మనః సమాశ్రిత్య స్వవశే తాన్ కరోతి యః ।
మహద్భాగ్యం తదేవాస్య కిమన్యైర్భాగ్యకోటిభిః ॥ ౪౪౩॥

ఆత్మనోఽపి వరిష్ఠానాం మహతాం పథి వర్తనమ్ ।
మహద్ బలం భవేద్ రాజ్ఞాం చతురఙ్గబలైః కిము ॥ ౪౪౪॥

విమృశ్య సచివో గ్రాహ్యో నేత్రతుల్యో నృపేణ తు ।
యతోఽమాత్యో రాజ్యభారం వహన్ రాజ్ఞః సహాయకృత్ ॥ ౪౪౫॥

జ్ఞానినాం వచనం శ్రుత్వా స్వబుద్ధయా తదిమృశ్య చ ।
పాలయన్ పృథివీపాలః శత్రుభిర్నైవ బాధ్యతే ॥ ౪౪౬॥

స్ఖాలిత్యే కఠినైర్వాక్యైః దణ్డయన్తం సుమన్త్రిణమ్ ।
యో రాజా లభతే తస్మిన్ నిర్వీర్యాః కిల శత్రవః ॥ ౪౪౭॥

సమయే శిక్షకైః సద్భిః సాఙ్గత్యరహితో నృపః ।
శత్రుబాధావిహీనోఽపి స్వయమేవ వినశ్యతి ॥ ౪౪౮॥

వినా మూలధనం లాభో వ్యాపారే నైవ లభ్యతే ।
మహత్సాహ్యం వినా రాజ్ఞాం తథా స్థైర్య సుదుర్లభమ్ ॥ ౪౪౯॥

అనేకశత్రుబాధాతో దుఃఖం దశగుణాన్వితమ్ ।
భూపో విన్దేత సత్సఙ్గం ప్రాప్తం యః సన్త్యజేన్నృపః ॥ ౪౫౦॥

అధికార ౪౬. దుఃసాఙ్గత్యవర్జనమ్

మహాన్తో దుష్టసాఙ్గత్యాత్ భీతాస్తిష్ఠన్తి దూరతః ।

దుష్టాన్ బన్ధుసమాన్ కృత్వా నీచాస్తుష్యన్తి తైః సహ ॥ ४ҳ०॥

భూగతం సలిలం భూమిభేదాద్ భిన్నరసం యథా ।
తథా నరః సఙ్గభేదాద్ భిన్నభిన్నమతిర్భవేత్ ॥ ४ҳ೨॥

సామాన్యజ్ఞానజననే మనః కారణమిష్యతే ।
అయం యోగ్యో న వేత్త్యేతద్ జ్ఞానం సాఙ్గత్యహేతుకమ్ ॥ ४ҳ३॥

విశేషశేముషీ ఛాయాదాదౌ చిత్తనిబన్ధనా ।
విమర్శే సాపి సాఙ్గత్యమూలైవేతి స్థితిర్ధ్రువా ॥ ४ҳ४॥

చిత్తశుద్ధిః కార్యశుద్ధిరిత్యేతదుభయం నృణామ్ ।
సత్సాఙ్గత్యవశాదేవ భవేదితి విభావ్యతామ్ ॥ ४ҳҳ॥

లోకే శుద్ధమనస్కానాం శుద్ధా స్యాద్ భావిసన్తతిః ।
సత్సాఙ్గత్యసమేతానాం జాయతే సకలం శుభమ్ ॥ ४ҳ೬॥

ప్రణినాం చిత్తసంశుద్ధయా సమ్పత్ సఞ్జాయతే ధ్రువమ్ ।
సత్సాఙ్గత్యాన్మనఃశుద్ధయా సహ కీర్తిరపి ధ్రువా ॥ ४ҳ౭॥

మనఃశుద్ధిః పుణ్యకృత్యాత్ స్వయం జాయేత కేషుచిత్ ।
సత్సాఙ్గత్యం చిత్తశుద్ధిం వర్ధయేత్ తాదృశేష్వపి ॥ ४ҳ౮॥

ఆముష్మికం సుఖం చిత్తశుద్ధయా మన్వాప్యతే నరైః ।
సత్సఙ్గతిః సుఖస్యాస్య ప్రాప్తౌ విఘ్నం నివారయేత్ ॥ ४ҳ౯॥

సత్సఙ్గతిసమం మిత్రం న భవేత్ సుఖసాధనమ్ ।
దుసఙ్గతిసమః శత్రురపకర్తా న విద్యతే ॥ ४೬०॥

అధికార ४౭. విమృశ్యకారితా

వ్యయమాదౌ తతశ్చాయం తతో లాభం చ శాశ్వతమ్ ।
కార్యరమ్భే విమృశ్యాథ కార్యమారభ్యతాం బుధైః ॥ ४೬१॥

పరీక్ష్య సుగృహీతేన సన్మిత్రేణ విమృశ్య చ ।
స్వయం చాలోచ్య యః కుర్యాదసాధ్యం తస్య కిం భవేత్ ॥ ४೬೨॥

భావిలాభేచ్ఛయా హస్తే స్థితం మూలధనం బహు ।
బుద్ధిమాన్తో నరా నైవ వ్యయీకుర్వన్తి సర్వదా ॥ ४೬३॥

“ఇయాఽలాభ” ఇతి స్పష్టమజ్ఞాత్వా కర్మణి ప్రజాః ।
సహసా న ప్రవర్తన్తే మానహానిభయార్దితాః ॥ ౪౬౪॥

కాలం దేశం బలం శత్రోరజ్ఞాత్వా సమరాఙ్గణమ్ ।
ప్రవిశన్ పార్థివః శత్రువర్ధకః స్యాన్న ఘాతకః ॥ ౪౬౫॥

అకర్తవ్యస్య కరణం కర్తవ్యస్య విసర్జనమ్ ।
ఇత్యేతదుభయం నృణాం వినాశాస్పదమిష్యతే ॥ ౪౬౬॥

కార్యనిర్వహణోపాయమాదౌ జ్ఞాత్వా క్రియాం కురు ।
ప్రవిశ్య కార్యే నోపాయచిన్తనం కార్యసాధకమ్ ॥ ౪౬౭॥

బహూనాం సాహ్యమాప్యాపి స కార్యం న హి సాధయేత్ ।
ఉపాయాంశ్చతురో యస్తు న ప్రయుఙ్క్తే యథాయథమ్ ॥ ౪౬౮॥

పరేషాం చ గుణాన్ సమ్యక్ జ్ఞాత్వా తేషు యథాగతాన్ ।
నాచరేద్యస్తు తస్యస్యుర్యత్నా దోషసమన్వితాః ॥ ౪౬౯॥

నిజస్థిత్యనురోధేన కురు సర్వం విమృశ్య చ ।
న చేన్నిన్దేత్ త్వాం హి లోకః క్రియతాం లోకసఙ్గ్రహః ॥ ౪౭౦॥

అధికార ౪౮. బలపరిజ్ఞానమ్

బలం స్వీకృతకార్యస్య బలం స్వస్య రిపోర్బలమ్ ।
బలం ద్వయోః పక్షయోశ్చ పరామృశ్య ప్రవర్తయ ॥ ౪౭౧॥

కార్యస్య సాధ్యతాం తద్వదుపాయానాం బలిష్ఠతామ్ ।
జానన్ దత్తావధానో యః తేన సర్వమవాప్యతే ॥ ౪౭౨॥

“స్వబలం స్వల్పమి”త్యేతద్ విస్మృత్యోత్సాహచోదితాః ।
కార్యమారభ్య మధ్యే తు విఘ్నితా బహవో భువి ॥ ౪౭౩॥

అకృత్వా చ పరైః స్నేహమజ్ఞాత్వా బలమాత్మనః ।
ఆత్మశ్లాఘాపరా లోకే నాశం శీఘ్రమవాప్నుయుః ॥ ౪౭౪॥

లఘుపిఞ్ఛం భారవస్తు భవేన్నాత్ర విచారణా ।
భారపూర్ణే తు శకటే భవేదక్షస్య భఞ్జనమ్ ॥ ౪౭౫॥

వృక్షశాఖాగ్రమాస్థాయ తతోఽప్యారోఢుమూర్ధ్వతః ।

ఉద్యతః శాఖయా సాకం భగ్నప్రాణోప్యధః పతేత్ ॥ ४२६॥

స్వశక్తిమనతిక్రమ్య ధర్మమార్గానుసారతః ।
దానశీలస్య విత్తం తు న కదాపి వినశ్యతి ॥ ४२७॥

ఆయః స్వల్పో యది భవేత్ న దోషస్తత్ర విద్యతే ।
ఆయాద్ వ్యయస్య చాధిక్యే మహాన్ దోషః ప్రసజ్యతే ॥ ४२८॥

వ్యయీకరోతి విత్తం యః స్వార్జితాదధికాంశతః ।
జీవితే తస్య సమ్పత్తిరాభాసా న తు శాశ్వతీ ॥ ४२९॥

ఆయమార్గమనాలోచ్య పరేషాముపకుర్వతః ।
జీవితే తస్య సమ్పత్తిః క్షీయతే ఝటితి స్వయమ్ ॥ ४३०॥

అధికార ४९. కాలపరిజ్ఞానమ్

ఉలూకో బలవానహ్నా కాకేనాల్పేన జీయతే ।
జయైషిణస్తథా రాజ్ఞః కాలః ఖలు నిరీక్ష్యతే ॥ ४३१॥

కాలే కర్మ సమారబ్ధం విచార్య చ కృతం పునః ।
అస్థిరామపి సమ్పత్తిం బధ్నాత్యేకత్ర సుస్థిరామ్ ॥ ४३२॥

క్రియోపయుక్తకరణైః కార్యం కాలే కరోతి యః ।
సాధ్యతే సులభం తేన నాసాధ్యం భువి కిఞ్చన ॥ ४३३॥

కృత్స్నామపి మహీం భోక్తుం స శక్నోతి మహీతలే ।
కాలే దేశే చ కర్మాణి యః కరోతి సమాహితః ॥ ४३४॥

కృత్స్నస్య జగతో వాఞ్ఛా యది స్యాత్ కిన్ను చిన్తయా ।
యుక్తకాలం ప్రతీక్షస్వ నిష్క్రియస్త్వం భజ క్షమామ్ ॥ ४३५॥

రాజ్ఞః కాలార్థినో మౌనాద్ వర్తనం యుద్ధమన్తరా ।
మేషస్య యుద్ధతః పృష్ఠగమనేన సమం భవేత్ ॥ ४३६॥

శత్రోరగ్రే బుధాః క్రోధం విసృజేర్యున వై వహిః ।
అన్తర్నిగూహ్య తే కోపం కాలే స్యుః కార్యసాధకాః ॥ ४३७॥

నాశకాలే సమాయాతే రిపోః శీర్షమధః పతేత్ ।
తావతా మౌనమాస్థేయం క్షమయా జయకాఙ్క్షిణా ॥ ४३८॥

కాలేఽనుకూలే సంప్రాప్తే తమలభ్యం విభావ్య చ ।
తదైవ కురు కర్తవ్యం తం కాలం న హి ద్రక్ష్యసి ॥ ౪౮౯॥

కార్యసాధనపర్యన్తం బకవత్తిష్ఠ నిష్క్రియః ।
కురు కార్యం క్షణాత్ కాలే చఞ్చ్వా మీనం బకో యథా ॥ ౪౯౦॥

అధికార ౫౦. స్థలపరిజ్ఞానమ్

సమరే నిజసైన్యానాం స్థపనార్హస్థలీం స్థిరామ్ ।
అనిశ్చిత్య న కుర్వీత యుద్ధ శత్రుం న ద్వేషయేత్ ॥ ౪౯౧॥

సురక్షితస్థలస్థేన విశిష్టబలశాలినా ।
యో జయః ప్రాప్యతే రాజ్ఞా స తు సర్వార్థసాధకః ॥ ౪౯౨॥

లబ్ధ్వా సురక్షితం దేశమాత్మానం చాపి పాలయన్ ।
రణభూమిం విశన్ రాజా దుర్బలోఽపి బలీ భవేత్ ॥ ౪౯౩॥

జ్ఞాత్వా యుక్తస్థలీం తత్ర స్థిత్వా సమరకర్మణి ।
యో విశేద్ భూపతిస్తస్య నష్టాశాః స్యుర్విరోధినః ॥ ౪౯౪॥

అగాధసలిలావాసో నక్రః సర్వాన్ జయేద్ ధ్రువమ్ ।
స ఏవ తీరమాపన్నో హన్యతే దుర్బలైరపి ॥ ౪౯౫॥

మహాన్తో దృఢచక్రాశ్చ న యాన్త్యమ్బునిధౌ రథాః ।
మహీతలే న ప్రయాన్తి నౌకా జలధిగామినః ॥ ౪౯౬॥

విమృశ్య వివిధోపాయాన్ స్థలే యుక్తతమే వరే ।
కార్యమాచరతో రాజ్ఞః చిత్తధైర్యమలం జయే ॥ ౪౯౭॥

అల్పసైన్యవతో రాజ్ఞో గుప్తస్థలముపేయుషః ।
సమక్షం బహుసైన్యానామీశోఽపి లయమాప్నుయాత్ ॥ ౪౯౮॥

దుర్గస్థలవిహీనోఽపి ప్రభావరహితోఽపి చ ।
జేతుం న శక్యో భూపాలః స్వస్థలే నివసేద్యది ॥ ౪౯౯॥

శూలహస్తమహావీరహన్తృదన్తయుతోఽపి సన్ ।
పఙ్కం విశన్ మదగజః సృగాలేనాపి హన్యతే ॥ ౫౦౦॥

అధికార ౫౧. విమృశ్యవిశ్వసనమ్

ధర్మకామార్థభీత్యాద్యైః ఉపాయైః సుపరీక్ష్య తాన్ ।
లబ్ధప్రత్యయవాన్ భూపః కార్యే భృత్యాన్ నియోజయేత్ ॥ ౫౦౧॥

నిర్దోషిత్వం కులీనత్వం లజ్జా పాపేషు భీరుతా ।
ఏతైర్గుణైతాన్ రాజా విశ్వసేన్నిజసేవకాన్ ॥ ౫౦౨॥

పూర్వోక్తదోషశూన్యేషు పణ్డితాగ్రేసరేష్వపి ।
విచార్యమాణేత్వజ్ఞానం నూనం ద్రష్టుం హి శక్యతే ॥ ౫౦౩॥

దోషం గుణం వా కస్మిశ్చిత్ స్థితం విజ్ఞాయ తత్త్వతః ।
గ్రాహ్యః స్యాద్ గుణభూయిష్ఠః త్యాజ్యో వివిధదోషభాక్ ॥ ౫౦౪॥

మహత్త్వం కస్యచిత్ పుంసో నీచత్వమపరస్య చ ।
జ్ఞాతుం తయోర్వృత్తిరేవ నికషోపలతాం వ్రజేత్ ॥ ౫౦౫॥

న కుర్యాత్ప్రత్యయం బన్ధువింహీనేషు జనేష్విహ ।
బన్ధుబన్ధవిహీనత్వాత్ న నిన్దాం గణయన్తి తే ॥ ౫౦౬॥

కృత్వా ప్రత్యయమజ్ఞేషు తేషాం కార్యే నియోజనాత్ ।
న కేవలం కార్యహానిరజ్ఞతాం విన్దతే నృపః ॥ ౫౦౭॥

ఉదాసీనాన్ ప్రత్యయేన యః కార్యేషు నియోజయేత్ ।
న కేవలమయం నశ్యేత్ కిన్తు భావిపరమ్పరా ॥ ౫౦౮॥

విమృశ్య విశ్వసేత్ సర్వాన్ విచారానన్తరం పునః ।
అవిశ్వాసం వినా తేషాం యుక్తం కార్యేషు యోజనమ్ ॥ ౫౦౯॥

అవిమృశ్యైవ విశ్వాసః విమృష్టస్య పరిగ్రహే ।
అవిశ్వాసః ఇతీత్యేతదుభయం ఖేదదాయకమ్ ॥ ౫౧౦॥

అధికార ౫౨. విమృశ్య కార్యకరణమ్

శుభాశుభే పరామృశ్య శుభకార్యైకకారిణమ్ ।
పురుషం యోజయేత్ కార్యే నిర్భయం పృథివీపతిః ॥ ౫౧౧॥

ఆయమార్గ పరామృశ్య ధనం సమ్పాద్య భూరిశః ।
తద్రక్షకో వినా విఘ్నం రాజకార్యే నియుజ్యతామ్ ॥ ౫౧౨॥

జ్ఞానం ప్రీతిరకాలుష్యం నిరాశా ధనసఞ్చయే ।
గుణైరేతైః సమాయుక్తో రాజకార్యే నియోజ్యతామ్ ॥ ౫౧౩॥

జితా గుణపరీక్షాయాం తతః స్థానే నియన్త్రితాః ।
అన్తే కేచిత్ స్థానదోషాత్ జాయన్తే దుష్టబుద్ధయః ॥ ౫౧౪॥

బుద్ధ్వోపాయం విఘ్నరాశిమపోహ్య కృతిసాధనే ।
సమర్థమన్తరా నాన్యం రాజకార్యే నివేశయేత్ ॥ ౫౧౫॥

కర్తుర్గుణం క్రియాతత్త్వం కాలస్యాప్యనుకూలతామ్ ।
సమ్యగ్విజ్ఞాయ కార్యేషు నరో యోజ్యో నరాధిపైః ॥ ౫౧౬॥

అనేన హేతునా కార్యమేతత్ కర్తుమయం క్షమః ।
ఇత్థమాలోచ్య తత్కార్యే స ఏవ ప్రేర్యతాం నృపైః ॥ ౫౧౭॥

స్వకార్యసాధనార్థశ్చేత్ కాశ్చిత్తస్మిన్ క్రియాభరమ్ ।
నిక్షిప్య రాజ్ఞా దాతవ్యం స్వాతన్త్ర్యం కార్యసాధనే ॥ ౫౧౮॥

బన్ధువత్ స్వీకృతం కార్యం కుర్వన్తం ప్రేమపూర్వకమ్ ।
దూరీకరోతి దుర్వాధాత్ యస్తు తం విసృజేద్రమా ॥ ౫౧౯॥

తృప్తేషు కర్మకారేషు లోకః స్యాత్ క్లేశవర్జితః ।
తత్తర్పణవిధౌ రాజ్ఞా యత్నః స్వీక్రియతాం సదా ॥ ౫౨౦॥

అధికార ౫౩. బన్ధుప్రీతి

నష్టాయామపి సమ్పత్తౌ సమ్బన్ధం పూర్వకాలికమ్ ।
స్మృత్వైవ శ్లాఘనం లోకే బన్ధులక్షణముచ్యతే ॥ ౫౨౧॥

ప్రేమపూర్వకబాన్ధవ్యం కస్యచిల్లభ్యతే యది ।
తదేవ సమ్పదః సర్వాః తస్మై యచ్ఛేత్ సదాతనా ॥ ౫౨౨॥

ప్రేమపూర్వకబాన్ధవ్యరహితస్య హి జీవనమ్ ।
జలపూర్ణతటాకస్య తీరాభావసమం భవేత్ ॥ ౫౨౩॥

బన్ధుసాహ్యకరో యస్తు సదా బన్ధుభిరావృతః ।
తేన సమ్పాదితం విత్తం ప్రయోజనకరం భవేత్ ॥ ౫౨౪॥

బన్ధూనాం ధనదాతారం ప్రియభాషణతత్పరమ్ ।

తం సర్వదా బన్ధువర్గాస్తిష్ఠన్తి పరివేష్టితాః ॥ ౫౨౫॥

పృథివ్యాం దానశౌణ్డస్య జితక్రోధస్య భూపతేః ।
వశంవదా సదా తిష్ఠేత్ సకలా బన్ధుసన్తతిః ॥ ౫౨౬॥

కాకః స్వీయాన్ సమాహూయ భక్షయేదార్జితం చ తైః ।
స్వార్జితం బన్ధుభిః సాకం భుంక్ష్వ సమ్పత్తిస్థిరా భవేత్ ॥ ౫౨౭॥

సామ్యబుద్ధిం వినా రాజా యోగ్యతాభేదమూలకమ్ ।
విభజ్య సర్వాన్ యః పశ్యేత్ తస్య స్యుర్బాన్ధవాః సమే ॥ ౫౨౮॥

స్థితం బాన్ధవ్యమాదౌ యద్ హేతునా కేనచిత్ స్వతః ।
ఛిన్నం తద్ హేతునాన్యేన పూర్వవత్ పునరేధతే ॥ ౫౨౯॥

స్నేహం ఛిత్వా గతం పశ్చాదాగతం స్వార్యకరణాత్ ।
అలోచ్య తం తు గృహ్ణీయాదుపకృత్య మహీపతిః ॥ ౫౩౦॥

అధికార ౫౪. అవిస్మరణమ్

సుఖభోగాసక్తతయా కర్తవ్యార్థస్య విస్మృతిః ।
చణ్డకోపోద్భవానర్థాత్, అధికానిష్టదా భవేత్ ॥ ౫౩౧॥

నరస్య నిత్యదారిద్ర్యం యథా బుద్ధిం వినాశయేత్ ।
విస్మృతిః సమయే తద్వనాశయేత్ ప్రథితం యశః ॥ ౫౩౨॥

పురుషార్థచతుష్కాప్త్యై యత్నమాచరతామపి ।
న తే సిధ్యన్తి విస్మృత్యా నేదం పార్థివమాత్రకమ్ ॥ ౫౩౩॥

బాహ్యదుర్గైర్నాస్తి లాభో భయే తు హృదయే స్థితే ।
స్థితోఽపి విభవో వ్యర్థో యది స్యాద్విస్మృతిర్నరే ॥ ౫౩౪॥

ప్రథమం విపదం ప్రాప్తాం విస్మృత్యా త్వనివారయన్ ।
ఖేదే సమీపమాయాతే పశ్చాదుద్విజతే నరః ॥ ౫౩౫॥

అవిస్మృతిసమారబ్ధేన్ గుణేన సదృశం వరమ్ ।
సర్వత్ర సర్వకాలేషు న తిష్ఠేత్ క్షేమదాయకమ్ ॥ ౫౩౬॥

అసాధ్యమిదమిత్యేతత్ తస్య నాస్తి కదాచన ।
అవిస్మృత్యా సాధనీయం కర్మ కర్తుం యతేత్ యః ॥ ౫౩౭॥

శ్లాఘితం నీతిశాస్త్రజ్ఞైః క్రియతాం కర్మ సాదరమ్ ।
అకుర్వాణస్య విస్మృత్యా సప్త జన్మ వృథా భవేత్ ॥ ౫౩౮॥

సన్తోషకాలే గర్వేణ కర్తవ్యం యస్తు విస్మరేత్ ।
స్మర్తవ్యాస్తేన విస్మృత్యా పురా నాశవశఙ్గతాః ॥ ౫౩౯॥

చికీర్షితమవిస్మృత్య జాగరూకతయాఽనిశమ్ ।
తత్ప్రాప్త్యై యతమానేన వాఞ్ఛితం సాధ్యతే ధ్రువమ్ ॥ ౫౪౦॥

అధికార ౫౫. నీతిపరిపాలనమ్

పక్షపాతం వినా రాజ్ఞా మాధ్యస్థ్యమవలమ్బతా ।
యథాశాస్త్రం దణ్డదానం నీతిపాలనముచ్యతే ॥ ౫౪౧॥

లోకే జీవగణాః సర్వే వర్తన్తే వృష్టికాఙ్క్షిణః ।
దేశే జనాస్తథా రాజ్ఞః కాఙ్క్షన్తే నీతిపాలనమ్ ॥ ౫౪౨॥

విప్రప్రవర్తితం వేదం ధర్మం వేదేషు బోధితమ్ ।
లక్ష్యీకృత్య న్యాయ్యమార్గే రక్షణం రాజలక్షణమ్ ॥ ౫౪౩॥

స్వవశే మానవాన్ కృత్వా రక్షన్తం న్యాయ్యవర్త్మని ।
మహీపతిం ప్రజాః సర్వాః ప్రేక్షన్తే ప్రీతిపూర్వకమ్ ॥ ౫౪౪॥

నీతిశాస్త్రానురోధేన రక్షతో ధర్మవర్త్మనా ।
రాజ్ఞో దేశే కాలవృష్టిః సస్యావృద్ధిశ్చ జాయతే ॥ ౫౪౫॥

శూలమాత్రేణ భూపాలో జయం యుద్ధే న విన్దతే ।
లభతే నీతిదణ్డేన జయం, దణ్డో ఋజుర్యది ॥ ౫౪౬॥

నీతిదణ్డేన సకలం జగద్యః పాతి పార్థివః ।
స ఏవ నీతిదణ్డస్తం పాలయేన్నాత్ర సంశయః ॥ ౫౪౭॥

జనానాం సులభో భూత్వా తేషాం శ్రుత్వా చ వాఞ్ఛితమ్ ।
అయచ్ఛన్ పార్థివో నీతిం సాపవాదో వినశ్యతి ॥ ౫౪౮॥

శత్రుభ్యో రక్షణం నృణాం, దణ్డనాదపరాధినామ్ ।
పాపాపనోదనం, రాజ్ఞాం ధర్మ ఏవ న పాపదమ్ ॥ ౫౪౯॥

మృతిదణ్డప్రదానం తు పాపినామాతతాయినామ్ ।

తృణానిర్మూలనసమం రూఢసస్యాభివృద్ధయే ॥ ౫౫౦॥

అధికార ౫౬. అనీత్యాపాలనమ్

జనహింసాపరో రాజా న్యాయాతీతపదానుగాః ।
నిర్ఘృణాద్ ఘాతకాచ్చాపి భువి క్రూరతమో మతః ॥ ౫౫౧॥

నీత్యా పాలయతా రాజ్ఞా ప్రజాభ్యో విత్తయాచనమ్ ।
చోరేణ శూలినా పాన్థాత్ విత్తచౌర్యసమం మతమ్ ॥ ౫౫౨॥

దేశే దినే దినే జాతాననర్థాన్ విమృశన్ నృపః ।
పరిహారమకుర్వాణః క్షీణరాజ్యః క్రమాద్భవేత్ ॥ ౫౫౩॥

భావ్యనర్థమనాలోచ్య న్యాయ్యమార్గవిరోధతః ।
భూపస్య రక్షతో విత్తం నశ్యేత్ తేన ప్రజా అపి ॥ ౫౫౪॥

అధర్మపాలనోద్భూతక్లేశభాజాం నృణాం భువి ।
అశ్రుపాతః శ్రియం రాజ్ఞో నాశయేదాయుధాత్మనా ॥ ౫౫౫॥

విన్దతే సుస్థిరాం కీర్తి భూపో ధర్మేణ పాలయన్ ।
అనీత్యా పాలయన్ రాజా నష్టకీర్తిర్భవిష్యతి ॥ ౫౫౬॥

దయాధూన్యమహీపాలపాల్యమాననృణాం స్థితమ్ ।
వృష్టిహీనప్రదేశస్థజనాస్థితిసమాం విదుః ॥ ౫౫౭॥

ధర్మమార్గం సముల్లఙ్ఘ్య రక్షతః పృథివీపతేః ।
దేశే సతాం తు దారిద్ర్యాత్ సమ్పత్క్లేశాయ కల్పతే ॥ ౫౫౮॥

పయోధరా న వర్షన్తి కాలే వృష్టిశ్చ నిష్ఫలా ।
ధర్మ్య పన్థానముల్లఙ్ఘ్య నృపే శాసతి మేదినీమ్ ॥ ౫౫౯॥

అరక్షతి భువం భూపే పథా న్యాయానురోధినా ।
విప్రాః క్షుతిం విస్మరేయుః న దద్యుః పశవః పయః ॥ ౫౬౦॥

అధికార ౫౭. నిర్భయత్వమ్

దుష్ట విచార్య తాటస్థ్యాత్ పునస్తం దోషకర్మణః ।
నివారయన్ పాలయేద్ యః స భూపాల ఇతీర్యతే ॥ ౫౬౧॥

దణ్డయేషు కఠినో భూత్వా దణ్డనావసరే సతి ।
లఘు దణ్డయతో రాజ్ఞః సమ్పత్తిష్ఠేదచఞ్చలా ॥ ౫౬౨॥

అధర్మపాలనాద్యస్య ప్రజాః స్యుర్భయావిహ్వలాః ।
అచిరాదేవ భూపాలః స లయం యాస్యతి ధ్రువమ్ ॥ ౫౬౩॥

“అస్మాకం పార్థివః క్రూర” ఇతి దేశజనేరితమ్ ।
య ఏతచ్ఛృణుయాద్వాక్యం క్షీణాయుః స వినశ్యతి ॥ ౫౬౪॥

అప్రసన్నముఖో నృణామగమ్యః సులభేన యః ।
మహీపాలస్తస్య విత్తం భూతావిష్టమివ వృథా ॥ ౫౬౫॥

దాక్షిణ్యగుణహీనస్య కటువాక్యప్రయోగిణః ।
భూపస్య నిఖిలం విత్తమస్థిరం క్షీయతే క్షణాత్ ॥ ౫౬౬॥

కటువాక్యమధర్మేణ పాలనం చ మహీభుజామ్ ।
అరివిధ్వంసనాపేక్షిసత్త్వనిర్మూలహేతుకమ్ ॥ ౫౬౭॥

అనాలోచ్యైవ సచివైః కృతే కార్యే చ విఘ్నితే ।
యః కుప్యేత్ సచివాన్ రాజా క్షీయన్తే తస్య సమ్పదః ॥ ౫౬౮॥

పూర్వం దుర్గమనిర్మాయ రాజా యుద్ధభువం గతః ।
విముక్తోఽనుచరైః సర్వైర్భీతః సన్ క్షయమాప్నుయాత్ ॥ ౫౬౯॥

నియుజ్య విద్యారహితాన్ ముఖ్యస్థానేషు భూపతి ।
పాలయేద్యాది తర్హ్యేతైః భూమేర్భారో నిరర్థకః ॥ ౫౭౦॥

అధికార ౫౮. దాక్షిణ్యమ్

తదైవ భవితా లోకే ప్రజానాం సుఖజీవనమ్ ।
దాక్షిణ్యగుణసమ్పూర్తిః యదా స్యాత్ పృథ్వీపతౌ ॥ ౫౭౧॥

లోకో జీవతి దాక్షిణ్యాత్ తద్విహీననరా భువి ।
యది జీవన్తి తైర్భూమేః భార ఏవ న సంశయః ॥ ౫౭౨॥

సాహిత్యేన వినా గానం యథా స్యాన్న మనోహరమ్ ।
దాక్షిణ్యవర్జితం కృత్స్నం జగత్తద్వన్నిరర్థకమ్ ॥ ౫౭౩॥

దాక్షిణ్యగుణహీనస్య కిం నేత్రాభ్యాం ప్రయోజనమ్ ।
తే హ్యలఙ్కారరూపేణ లసతః కేవలం ముఖే ॥ ౫౭౪॥

నేత్రస్యాలఙ్కరణం పుంసాం దాక్షిణ్యగుణ ఇష్యతే ।
తద్విహీనం తు నయనం ధత్తే వ్రణసమానతామ్ ॥ ౫౭౫॥

స్థితేఽపి నేత్రే దాక్షిణ్యగుణహీనో భవేద్యది ।
అచఞ్చలమహీరూఢతరురేవ స మానవః ॥ ౫౭౬॥

దాక్షిణ్యవర్జితా మర్త్యా నేత్రహీనా మతా భువి ।
కేచిన్నయనవన్తోఽపి సన్తి దాక్షిణ్యసంయుతాః ॥ ౫౭౭॥

దాక్షిణ్యగుణశీలస్య గచ్ఛతో న్యాయ్యవర్త్మని ।
పార్థివస్య వశే కృత్స్నం జగద్వర్తేత సుస్థిరమ్ ॥ ౫౭౮॥

కృతాపరాధిని జనే దాక్షిణ్యం సంప్రదర్శ్య చ ।
తద్ద్వేషసహనం రాజ్ఞాం భవేత్ స్వాభావికో గుణః ॥ ౫౭౯॥

సుహృద్దత్తం విషం చాపి పీత్వా ప్రత్యయకారణాత్ ।
మైత్రీం చ తేన కుర్వన్తి దాక్షిణ్యగుణకాఙ్క్షిణః ॥ ౫౮౦॥

అధికారః ౫౯. చారప్రేషణమ్

పార్థివశ్చారపురుషం నీతిశాస్త్రం తథోత్తమమ్ ।
ఇమే నేత్రసమే కృత్వా పాలయేదనిశం భువి ॥ ౫౮౧॥

సర్వకాలే సర్వదేశే ప్రవృత్తాన్ విషయాన్ సమాన్ ।
బుధ్వా శీఘ్రం చారమూలాద్రక్షణం రాజలక్షణమ్ ॥ ౫౮౨॥

స శత్రువశమాపన్నః పార్థివః క్షయమాప్నుయాత్ ।
బుధ్వాపి విషయాన్ చారైః యః పూర్వం న విచారయేత్ ॥ ౫౮౩॥

సేవకాన్ బాన్ధవాన్ శత్రూన్ సర్వాన్ వాచా చ కర్మణా ।
విమృశ్య రాజ్ఞే విషయదాతా చార ఇతి శ్రుతః ॥ ౫౮౪॥

పరదుర్జ్ఞేయవిషయాన్ నిర్భీతః శత్రుసన్నిధౌ ।
గూఢార్థగోపనపటుః చార ఇత్యభిధీయతే ॥ ౫౮౫॥

శాస్త్రాగారాదికం క్షిక్షువేషో గత్వా విచార్య చ ।
జ్ఞాతోఽపి శత్రుభిర్ధీరో యః స్యాచ్చారః స గణ్యతే ॥ ౫౮౬॥

అనేకగుప్తవిషయాన్ బహిరానాయ్య మేధయా ।
జ్ఞాత్వా యథావద్ భూపాయ కథనం చారలక్షణమ్ ॥ ౫౮౭॥

చారణైకేన కథితమన్యచారేణ చేరితమ్ ।
ఏకార్థకం యది భవేత్ గృహ్యతాం తత్ త్యజేతరమ్ ॥ ౫౮౮॥

పరస్పరమసంవేద్యాన్ త్రయశ్చారాన్ నియోజ్య తు ।
త్రిభిరుక్తోఽపి విషయః సమశ్చేద్ గృహ్యతామయమ్ ॥ ౫౮౯॥

చారాయ దేయం సన్మానం రాజ్ఞా గుప్తం న తద్ బహిః ।
నో చేద్ గుప్తార్థవిషయః సర్వైశ్చ విదితో భవేత్ ॥ ౫౯౦॥

అధికారః ౬౦. ఉత్సాహసమ్పత్తిః

ఉత్సాహహితో లోకే సమ్పన్న ఇతి కథ్యతే ।
తదభావే భవేద్రిక్త ఇతరైః సహితోఽపి సః ॥ ౫౯౧॥

ఉత్సాహసదృశం విత్తం స్థిరం లోకే న వర్తతే ।
ధనమన్యత్క్రమాచ్ఛీఘ్రం ధ్రువం విలయమేష్యతి ॥ ౫౯౨॥

నష్టాయామపి సమ్పత్తౌ స తు ఖేదం న విన్దతే ।
ఉత్సాహరూపసమ్పత్త్యా సదా యః సహితో భువి ॥ ౫౯౩॥

అనాహూతాపి లక్ష్మీస్తం స్వయమన్విష్య విన్దతే ।
యస్మిన్నకుణ్ఠితోత్సాహో విద్యతే సర్వదా నరే ॥ ౫౯౪॥

దైర్ఘ్యం ప్రసూననాలస్య నీరాగాధనిబన్ధనమ్ ।
తథా జీవితవృద్ధిశ్చ స్యాదుత్సాహనిబన్ధనా ॥ ౫౯౫॥

భూపేన చిన్త్యతాం స్వీయమౌన్నత్యం ప్రతి సర్వదా ।
కార్యం భవతు వా మా వా శ్లాఘ్యతే యత్నవాన్నరైః ॥ ౫౯౬॥

ఔన్నత్యం న విముఞ్చన్తి బాణవిద్ధా అపి ద్విపాః ।
తద్వదుత్సాహవన్తోఽపి న విఘ్నాద్విరమన్తి హి ॥ ౫౯౭॥

ఉత్సాహవర్జితనృపా "వయం దానగుణాన్వితాః" ।
ఇతి మత్వా న వై దోషమాప్నువన్తి కదాపి తే ॥ ౫౯౮॥

మహాకాయసమాయుక్తః క్రూరదన్తసమన్వితః ।
గజేఽపి వ్యాఘ్రమాలోక్య భీతః సద్యః పలాయతే ॥ ౫౯౯॥

నరాణాం బలముత్సాహః తద్విహీననరా ద్రుమాః ।
ఆకారేణైవ తే వృక్షాః నిష్ఫలాశ్చ నిరర్థకాః ॥ ౬౦౦॥

అధికారః ౬౧. ఆలస్యాభావః

కులదీపం ప్రభాయుక్తమాలస్యాభిహిన్త తమః ।
క్రమేణ సమభివ్యాప్య శమయేత్ ప్రభయా వినా ॥ ౬౦౧॥

ఆలస్యవశమాపన్నో యః ప్రయత్నవివర్జితః ।
కులగౌరవహానిః స్యాద్ దోషాః స్యుస్తస్య జీవితే ॥ ౬౦౨॥

అనర్థకరమాలస్యం జడో యః కురుతే వశే ।
తన్నాశాత్పూర్వమేవాస్య కులం విలయమాప్నుయాత్ ॥ ౬౦౩॥

యో వాఽఽలస్యగుణావిష్టః శుద్ధయత్నవివర్జితః ।
తస్య దోషాః సమ్భవన్తి లీయతే చ కులోన్నతిః ॥ ౬౦౪॥

దీర్ఘనిద్రాదీర్ఘసూత్రవిస్మృత్యాలస్యసంయుతాః ।
నౌకాం మగ్నోన్ముఖాం ప్రాప్తా ఇవ నశ్యన్తి తే ధ్రువమ్ ॥ ౬౦౫॥

స్వయం మైత్రీ భవతు వా మహద్భిః చక్రవర్తిభిః ।
న కోఽపి లాభస్తేన స్యాత్ ఆలస్యగుణవాన్ యది ॥ ౬౦౬॥

విశేషయత్నరహితాః కార్యేష్వాలస్యభాగ్జనాః ।
క్రూరవాక్యైర్వినిన్ద్యాస్తే భవన్తి సుహృదాం పురః ॥ ౬౦౭॥

ఆలస్యాభిహితో దోషః సత్కులే జనుషం నరమ్ ।
యద్యాప్నోతి ఝడిత్యేషః శత్రూణాం వశమానయేత్ ॥ ౬౦౮॥

కులీనత్వం పౌరుషం చ తస్య స్యాద్దోషవర్జితమ్ ।
ఆలస్యరూపదోషేణ యో భవేన్న వశీకృతః ॥ ౬౦౯॥

విష్ణుస్త్రివిక్రమో భూత్వా మితవాన్ యజ్జగత్త్రయమ్ ।
విన్దేత్ తజ్జగత్సర్వమాలస్యరహితో నృపః ॥ ౬౧౦॥

అధికారః ౬౨. ప్రయత్నశీలత్వమ్

సాధ్యమిదమిత్యేతాం మతిం త్యక్త్వా ప్రయత్యతామ్ ।
స ఏవ యత్నస్తే దద్యాత్ బలం కార్యసమాపనే ॥ ౬౧౧॥

జహాతి తం నరం లోకో యః కర్తవ్యం పరిత్యజేత్ ।
తస్మాత్ ప్రయత్నశూన్యత్వం ముఞ్చ కర్తవ్యకర్మసు ॥ ౬౧౨॥

పరోపకరణే బుద్ధిస్తేషామేవ ప్రవర్తతే ।
అకుణ్ఠితప్రయత్నారవ్యగుణేన సహితాస్తు యే ॥ ౬౧౩॥

పరోపకారం కర్తుం న శక్నుయాద్యత్నవర్జితః ।
కరవర్తికృపాణోఽపి భీరుః కిం కర్తుమర్హతి ॥ ౬౧౪॥

యః సుఖేచ్ఛాం పరిత్యజ్య కర్మణ్యేవ కృతాదరః ।
స తు స్వీయజనక్లేశం వారయేత్ స్తమ్భతాం గతః ॥ ౬౧౫॥

సమ్పదం సర్వదా దద్యాత్ వ్యవసాయో మహీభుజామ్ ।
దారిద్ర్యం తస్య జనయేత్ వ్యవసాయవిహీనతా ॥ ౬౧౬॥

అలక్ష్మీః శ్యామలా జ్యేష్ఠా నివసేదలసాశ్రితా ।
ఆలస్యవర్జితే పుంసి వర్తతే పద్మసమ్భవా ॥ ౬౧౭॥

జ్ఞాత్వా యథావత్కార్యేషు యత్నః స్వీక్రియతాం త్వయా ।
విధినా నిష్ఫలే యత్నే న నిన్ద్యస్త్వం భవిష్యసి ॥ ౬౧౮॥

విధౌ తే ప్రతికూలేఽపి మా యత్నం త్యజ సర్వదా ।
అలబ్ధేఽపి ఫలే కాయక్లేశో నైవ వృథా భవేత్ ॥ ౬౧౯॥

వినాలస్యం కర్మలోపమన్తరా యత్నవాన్ నరః ।
ప్రతికూలం విధిం చాపి స కదాచిద్విజేష్యతి ॥ ౬౨౦॥

అధికారః ౬౩. ఔత్సుక్యమ్

ప్రాప్తేఽపి వ్యసనే ఖేదం త్యక్త్వోత్సాహపరో భవ ।
ఖాపనోదనపటురుత్సాహాన్నాస్తి కశ్చన ॥ ౬౨౧॥

నిరర్గలాగతం దుఃకప్రవాహం బుద్ధిమాన్నరః ।
హృదయే సుఖరూపేణ జానన్ దుఃఖాద్విముచ్యతే ॥ ౬౨౨॥

దుఃఖేష్వచఞ్చలో భూత్వా నరో ధైర్యగుణాన్వితః ।
దుఃఖస్య దుఃఖం జనయన్నారబ్ధం కర్మ సాధయేత్ ॥ ౬౨౩॥

వృషభః శకటే బద్ధో యత్నాల్లక్ష్య> యథా వ్రజేత్ ।
వ్యవసాయపరస్తద్వద్ దుఃఖం దూరీకరోత్యహో ॥ ౬౨౪॥

ఉపర్యుపరి దుఃఖేషు ప్రాప్తేష్వపి మనోధృతిమ్ ।
యో విన్దతే స వై మర్త్యో దుఃఖం దుఃఖస్య యచ్ఛతి ॥ ౬౨౫॥

ధనే లబ్ధేఽపి తల్లబ్ధమితి యస్తు న తుష్యతి ।
దారిద్ర్యే నష్టమిత్యుక్త్వా వ్యసనం న స విన్దతే ॥ ౬౨౬॥

దుఃఖాశ్రయో దేహ” ఇతి జ్ఞాత్వా తత్త్వవిదాం వరాః ।
దుఃఖకాలే సమాయాతే న ముఞ్చన్తి మనోధృతిమ్ ॥ ౬౨౭॥

అనాదృత్య సుఖం ప్రాప్తం “దుఃఖం స్వాభావికం నృణామ్” ।
ఇతి భావయతో దుఃఖం స్వప్రయత్నాన్న జాయతే ॥ ౬౨౮॥

సుఖానుభవవేలాయాం మనసా యో న తత్స్పృశేత్ ।
దుఃఖానుభవవేలాయాం దుఃఖం తం నైవ బాధతే ॥ ౬౨౯॥

శత్రుణాపి శ్లఘనీయమౌన్నత్యం ప్రాప్నుయాదయమ్ ।
దుఃఖమాపతితం యస్తు సుఖరూపేణ భావయేత్ ॥ ౬౩౦॥

అధికారః ౬౪. అమాత్యః

ఉచితః సమయః, కార్యసాధికే సైన్యసమ్పదౌ ।
క్రియాప్రకారస్త్వైశిష్ట్యమిమే మన్త్రిగుణాః స్మృతాః ॥ ౬౩౧॥

సామర్థ్యం యత్నశీలత్వం కులీనత్వం మనోధృతిః ।
విద్యేతి పఞ్చభిశ్చైతైః సహితః సచివో మతః ॥ ౬౩౨॥

రిపుపక్షజనత్యక్తా స్వపక్షజనరక్షకః ।
గాతానాం పునరానేతా భవేత్ సచివసత్తమః ॥ ౬౩౩॥

సహేతుకం క్రియాకర్తా కర్తవ్యార్థవిమర్శకః ।
భావావిష్కరణే ధీరః సచివశ్రేష్ఠ ఉచ్యతే ॥ ౬౩౪॥

రాజధర్మే చ నిపుణః స్వశాస్త్రార్థవిశారదః ।

కాలోచితమతిః కార్యే భవేత్ సచివసత్తమః ॥ ౬౩౫॥

యస్య స్వాభావికం జ్ఞానం శాస్త్రానేన సజ్గతమ్ ।
మన్త్రిణస్తస్య పురతః కిం కుర్యుః శత్రువఞ్చనాః ॥ ౬౩౬॥

నీతిశాస్త్రప్రకారేణ న యుక్తం కార్యసాధనమ్ ।
దేశకాలానురోధేన కార్యసాధనముత్తమమ్ ॥ ౬౩౭॥

అశ్ృణ్వతః సతాం వాక్యం స్వయం తత్త్వమజానతః ।
నృపస్య సమయే తత్త్వకథనం మన్త్రిలక్షణమ్ ॥ ౬౩౮॥

కుమార్గబోధకామాత్యనికటే వర్తనాదపి ।
కోటిసప్తతిశత్రూణాం మధ్యే వాసోఽపి సామ్ప్రతమ్ ॥ ౬౩౯॥

స్మృత్వా యథావత్కార్యాణి సమ్యకూ తత్కర్తుముద్యతః ।
నైతాని పూర్ణతాం యాన్తి సామర్థ్య న భవేద్యది ॥ ౬౪౦॥

అధికారః ౬౫. వాగ్మిత్వమ్

వాగ్మిత్వగుణసమ్పూర్త్యా సచివః శ్రేష్ఠ్యమాప్నుయాత్ ।
గుణమధ్యే విశేషేణ వాగ్మితా రాజతే యతః ॥ ౬౪౧॥

వక్తుర్వచనభఙ్గయైవ యతః స్యాతాం శుభాశుభే ।
ఆలోచ్య సావధానేన తస్మాద్వాక్యం ప్రజుజ్యతామ్ ॥ ౬౪౨॥

యద్వచః శ్రుతమాత్రేణ జనానావర్జయేద్ గుణైః ।
అశ్రుతానాం చ శుశ్రూషా భవేత్ తత్తాత్త్వికం వచ ॥ ౬౪౩॥

వక్తృశ్రోత్రోర్మనస్తత్త్వం జ్ఞాత్వా వచనముచ్యతామ్ ।
తాదృగ్వచఃప్రయోగేణ ధర్మార్థౌ భువి సిద్ధయతః ॥ ౬౪౪॥

వివక్షా తే యది భవేదుచ్యతాం తాదృశం వచ ।
ఇతరేషాం వచోభిశ్చ యజ్జేతుం నైవ శక్యతే ॥ ౬౪౫॥

మనోఽనుకూలమన్యేషాముక్తవా తేషాం వచస్యపి ।
త్యక్తవా దోషాన్ భావమాత్రగ్రహణం మన్త్రిణాం గుణః ॥ ౬౪౬॥

వాదే కస్తం జేతుమిశః పరమానసరఞ్జకమ్ ।
విస్మృత్యా రహితం ధీరం వాక్యం యః సముదీరయేత్ ॥ ౬౪౭॥

నానార్థానానుపూర్వ్యేణ సగ్రథ్య మధురం వచః ।
ప్రయుఞ్జానస్య వచనం లోకో గృహ్ణాతి సాదరమ్ ॥ ౬౪౮॥

నిర్దుష్టం సార్థకం వాక్యం యే న జానన్తి భాషితుమ్ ।
వాక్యజాలమనుస్యూతం వక్తుమేవ హి తే క్షమాః ॥ ౬౪౯॥

అధీతగ్రన్థమన్యేషాం యే బోధయితుమక్షమాః ।
నిర్గన్ధపుల్లకుసుమైః తే భజన్తే సమానతామ్ ॥ ౬౫౦॥

అధికారః ౬౬. క్రియాశుద్ధి

సమీచీనేన సాహ్యేన సమ్పత్ కేవలమాప్యతే ।
యది కర్మ భవేత్ సుష్ఠు సర్వం తేన హి సిధ్యతి ॥ ౬౫౧॥

ఇహ కీర్తిః పరే పుణ్యం న సిద్ధయేద్యేన కర్మణా ।
సర్వదా తన్న కర్తవ్యం మన్త్రిణా భూతిమిచ్ఛతా ॥ ౬౫౨॥

ఉపర్యుపర్యాత్మవృద్ధికాఙ్క్షాయాం యత్నమాస్థితైః ।
త్యజ్యతాం తాదృశం కార్యం యద్గౌఖవిధాతకమ్ ॥ ౬౫౩॥

ప్రాప్తోఽపి వ్యసనే తస్య నిర్మూలనకృతేఽపి వా ।
నిన్ద్యం కార్యం న కుర్వన్తి విశుద్ధమతయో జనాః ॥ ౬౫౪॥

పశ్చాత్తాపకరం కార్యం న కుర్వీత కదాచన ।
ప్రమాదేన కృతే చాపి పశ్చాతాపమతిం త్యజ ॥ ౬౫౫॥

మాతుర్బుభుక్షాశమనసఙ్కటేఽపి సమాగతే ।
సద్భిర్విగర్హితం వర్జ్యం కార్యం న హి సమాచరేత్ ॥ ౬౫౬॥

విధాయ నిన్దితం కార్యం సాపవాదం ధనార్జనాత్ ।
విర్దుష్టకర్మజనితదారిద్ర్యం హి సతాం వరమ్ ॥ ౬౫౭॥

న కుర్యాన్నిన్దితం కర్మ తత్ ప్రమాదాత్ క్రియేత్ చేత్ ।
కార్యవసానవేలాయాం దుఃఖమేవ భవేత్ తతః ॥ ౬౫౮॥

పరహింసాబలాల్లబ్ధం విత్తం ముఞ్చేత్ తమాశ్రితమ్ ।
క్రమప్రాప్తధనం నష్టమప్యన్తే ముదమర్పయేత్ ॥ ౬౫౯॥

వఞ్చనామార్గసంప్రాప్తవిత్తరక్షణకర్మ తు ।

అపక్వామఘటక్షిప్తజలరక్షణవద్భవేత్ ॥ ౬౬౦॥

అధికారః ౬౭. క్రియాదార్ఢ్యమ్

కర్తుర్మనసి యద్దార్ఢ్యం తత్క్రియాదార్ఢ్యమీర్యతే ।
సైన్యదుర్గాదిదార్ఢ్య తు నాత్ర దార్ఢ్యపదేరితమ్ ॥ ౬౬౧॥

నిషిద్ధకర్మణస్త్యాగో దైవాత్తస్మిన్ కృతేఽపి చ ।
చిత్తదార్ఢ్యాపరిత్యాగ ఇతీమౌ ప్రకృతే మతౌ ॥ ౬౬౨॥

కర్మారబ్ధమితీత్యేతదన్తే చేజ్జ్ఞాయతే పరైః ।
దృఢం భవతి తత్, మధ్యే జ్ఞాతం చేద్ దుఃఖమాపతేత్ ॥ ౬౬౩॥

ఏవం కర్తవ్యమిత్యేతద్వక్తుం శక్తాః సమే భువి ।
యథోక్తం కార్యకరణే సమర్థో నాస్తి కశ్చన ॥ ౬౬౪॥

కార్యసాధనశీలస్య క్రియాదార్ఢ్యం తు మన్త్రిణః ।
మహత్వజననాద్రాజ్ఞః సర్వైరపి మహీయతే ॥ ౬౬౫॥

చికీర్షితప్రకారేణ యే ధీరాః కార్యసాధనే ।
చికీర్షితం ఫలం చాపి ప్రాప్నువన్తి తథైవ తే ॥ ౬౬౬॥

మహారథాక్షక్షుద్రాఽఽణిసమాః సన్తో దృఢక్రియాః ।
మహత్వే నాకృతిర్హేతుః దార్ఢ్యం స్యాత్తత్ర కారణమ్ ॥ ౬౬౭॥

ప్రసన్నమనసా కార్యే ప్రవృత్తేన ఫలేచ్ఛయా ।
ఆలస్యదీర్ఘసూత్రత్వమన్తరా తద్విధీయతామ్ ॥ ౬౬౮॥

అన్తే సుఖప్రదం కార్యం కాయక్లేశేషు సత్స్వపి ।
అవశ్యమేవ కర్తవ్యం దృఢచిత్తసమన్వితైః ॥ ౬౬౯॥

దార్ఢ్యే స్థితేఽప్యన్యకార్యే స్వీకృతే పూతకర్మణి ।
మనోదార్ఢ్యవిహీనాంస్తు మానయన్తి న మానవాః ॥ ౬౭౦॥

అధికారః ౬౮. కార్యాచరణప్రకారః

అనివార్యమిదం చేతి విమర్శన్నిర్ణయే సతి ।
ఆలస్యం నైవ కర్తవ్యమన్యథా వ్యసనం భవేత్ ॥ ౬౭౧॥

యదాలస్యేన కర్తవ్యం తత్రాలస్య ప్రదర్శ్యతామ్ ।
త్వరయా కరణీయం యత్ తత్రాలస్యం న శోభనామ్ ॥ ౬౭౨॥

లబ్ధేఽవకాశో సర్వత్ర కృత్వా కార్యం సమాప్యతామ్ ।
తదభావే యదా యత్తు సాధ్యం తత్ తత్ర సాధ్యతామ్ ॥ ౬౭౩॥

ఆరబ్ధకార్యే యచ్ఛిష్టం శిష్టం యద్ధతశత్రుషు ।
ద్వయం గూఢం సదన్తే తు దహేచ్ఛిష్టస్ఫులిఙ్గవత్ ॥ ౬౭౪॥

ద్రవ్యకాలక్రియాహేతుస్థలానామనుకూలతామ్ ।
పఞ్చానామపి విస్పష్టం బుధ్వా కార్యం విధీయతామ్ ॥ ౬౭౫॥

క్రియాసమ్బన్ధినో యత్నాన్ విఘ్నాన్ సమ్భావితాన్ తథా ।
అన్తే మహాఫలప్రాప్తిం త్రయం బుధ్వా క్రియాం కురు ॥ ౬౭౬॥

కార్యే ప్రాప్తే క్రియాతత్త్వం బుధ్వా పూర్వం తు సా క్రియా ।
యైః కృతా భావమేషాం చ జ్ఞాత్వా కార్యే మతిం కురు ॥ ౬౭౭॥

మత్తేభమేకం సంప్రేప్య యథన్యో గృహ్యతే గజః ।
కృతేనైకేన కార్యేణ తథాన్యదపి సాధ్యతామ్ ॥ ౬౭౮॥

సుహృదాం సాహ్యకరణం న ముఖ్యం కురు తచ్ఛనైః ।
అప్రియా యే స్వశత్రోస్తైః సఖ్యం ప్రథమతః కురు ॥ ౬౭౯॥

దుర్బలాః స్వాశ్రితజనత్రాసనిర్మూలనేచ్ఛయా ।
బలిష్ఠైః సహ సమ్బన్ధం కుర్యురర్థం ప్రదాయ వా ॥ ౬౮౦॥

అధికారః ౬౯. దౌత్యమ్

బన్ధుప్రీతిః కులీనత్వం రాజవాఞ్ఛితసద్గుణాః ।
అత్రైర్విశేషణైర్యుక్తో దూతో భవితుమర్హతి ॥ ౬౮౧॥

విమృశ్య వాక్యకథనపాటవం జ్ఞానమార్జవమ్ ।
రాజప్రీతిరిమే దూతో త్రయః స్వాభావికా గుణాః ॥ ౬౮౨॥

నిజరాజజయోపాయకథనం పరభూపతౌ ।
దూతస్య లక్షణం నీతిశాస్త్రజ్ఞత్వం నిగద్యతే ॥ ౬౮౩॥

విమర్శసహితా విద్యా రూపం స్వాభావికీ మతిః ।

ఏతత్త్రితయసమ్పన్నో దౌత్యకర్మ సమాచరేత్ ॥ ౬౮౪॥

గ్రథయిత్వా బహూన్ శబ్దానపశబ్దానపోహ్య చ ।
పత్యుఏమనోఽనుకూలం యో వక్తి దూతః స కథ్యతే ॥ ౬౮౫॥

నితీజ్ఞః స్ఫుటవక్తా చ ధైర్యవాన్ రిపుసన్నిధౌ ।
కాలానుకూలప్రజ్ఞావన్ దూతః స్యాత్ శాస్త్రసమ్మతః ॥ ౬౮౬॥

కర్తవ్యార్థపరిజ్ఞాతా తత్కృతౌ దేశకాలవిత్ ।
విమృశ్య కథనీయార్థవక్తా స్యాద్ దూతసత్తమః ॥ ౬౮౭॥

అర్థకామోష్వనాసక్తిః సర్వదా సాహ్యకారితా ।
మనోదార్ఢ్య చ దూతానాం లక్షణం ప్రోచ్యతే బుధైః ॥ ౬౮౮॥

దేహవాక్యం ప్రమాద్యాపి న బూయోద్యోఽరిసన్నిధౌ ।
రాజవార్తామన్యరాజ్ఞి వక్తుం యుక్తః స ఏవ హి ॥ ౬౮౯॥

శత్రుబాధామవాప్తోఽపి నిర్భయః శత్రుమన్నిధౌ ।
ప్రతిప్రభావవక్తా యః తం దూతం బ్రువతే బుధాః ॥ ౬౯౦॥

అధికారః ౭౦. రాజసేవా

సచివో నాతిదూరే స్యాత్ రాజ్ఞో నాత్యన్తసన్నిధౌ ।
శైత్యబాధానివృత్త్యర్థం యథాగ్నికటం గతః ॥ ౬౯౧॥

రాజవాఞ్ఛితవస్తూని స్వయం లబ్ధుమానిచ్ఛతే ।
మాన్త్రిణే పార్థివో దద్యాదఖిలం తేన వాఞ్ఛితమ్ ॥ ౬౯౨॥

ఆత్మరక్షణవాఞ్ఛా చేత్ రాజాప్రీతిం తు మా భజ ।
అప్రసన్నే మహీపాలే న శక్యం తస్య సాన్త్వనమ్ ॥ ౬౯౩॥

రాజ్ఞి పశ్యతి చాన్యేషాం శ్రోత్రయోర్గుప్తభాషణమ్ ।
సహాన్యైర్హాస్యవచనం ప్రయోక్తవ్యం న మన్త్రిణా ॥ ౬౯౪॥

రహస్యం భాషతే రాజా యద్యన్యైర్నైవ తచ్ఛృణు ।
ప్రశ్నం న కుర్యాత్ కిం వేతి తేనోక్తం చేత్ తదా శృణు ॥ ౬౯౫॥

జ్ఞాత్వేఙ్గితం చ కాలం చ భూపతేర్యత్తు వాఞ్ఛితమ్ ।
అనిరాకరణీయం తత్ మన్త్రీ బ్రూయాన్మనోహరమ్ ॥ ౬౯౬॥

పృష్టోఽప్యర్థసమ్యుక్తం వాక్యం బ్రూయాన్మహీపతౌ ।
పృష్టోఽపి వ్యర్థవచనం న వదేత్ సచివ ః స్వయమ్ ॥ ౧౯౭॥

“కనిష్ఠో వయసా బన్ధుభూతోఽయ” మితి భూపతౌ ।
నిర్లక్ష్యభావముత్సృజ్య దీయతాం స్థానగౌరవమ్ ॥ ౧౯౮॥

రాజవిశ్వాసపాత్రోఽహమిత్యనేనైవ హేతునా ।
అనిష్టం భూపతేర్నైవ కుర్యాన్మన్త్రీ విశుద్ధధీః ॥ ౧౯౯॥

“చిరాత్ పరిచితో రాజా మమే”తి మమతాపరః ।
మన్త్రీ స్వాతన్త్ర్యమాలమ్బ్య నానిష్టం కార్యమాచరేత్ ॥ ౨౦౦॥

అధికారః ౨౧. ఇఙ్గితపరిజ్ఞానమ్

ముఖనేత్రగతైర్భావైః అనుక్తం చాన్తరాశ్యమ్ ।
యో వేత్తి సచివో లోకభూషణం స భవేద్ ధ్రువమ్ ॥ ౨౦౧॥

పరిచగతం భావమిఙ్గితైః సంశయం వినా ।
జ్ఞాతుం సమర్థో దైవేన తుల్య ఏవ విభావ్యతామ్ ॥ ౨౦౨॥

ముఖనేత్రస్పన్దనాదిబాహ్యచిహ్నైః పరాశయమ్ ।
యో వేత్తి తస్మై విత్తాది దత్వా తం స్వవశే కురు ॥ ౨౦౩॥

పరభావపరిజ్ఞాతా చేఙ్గితైర్భాషణాదృతే ।
ఆకారైరన్యతుల్యోఽపి జ్ఞానేనాయం విశిష్యతే ॥ ౨౦౪॥

ముఖనేత్రగతం చిహ్నం దృష్ట్వాన్యస్య మనోగతిమ్ ।
అజానతాం వృథా నేత్రే దర్శనైకప్రయోజనే ॥ ౨౦౫॥

వర్ణభేదం వస్తునిష్ఠం స్ఫటికో దర్శయేద్యథా ।
మనోగతం భావభేదం ముఖం తద్వత్ ప్రదర్శయేత్ ॥ ౨౦౬॥

“జడం ముఖం జ్ఞానశూన్యమ్”ఇతి వాదో న యుజ్యతే ।
పురుషస్య సుఖం దుఃఖం జ్ఞాత్వా స్వేన ప్రకాశనాత్ ॥ ౨౦౭॥

ఇఙ్గితాద్భావవజ్ఞాతురగ్రే త్వాగత్య తిష్ఠతః ।
యో వేత్తి హృదయం తస్మిన్ దుఃఖస్య కథనం వృథా ॥ ౨౦౮॥

నేత్రదృష్ట్యాఽఽశయజ్ఞాతా మన్త్రీ యది వశే భవేత్ ।
సదసద్భావమన్యస్య తేన జానాతి భూపతిః ॥ ౨౦౯॥

“పరభావపరిజ్ఞానే వయం నిశితబుద్ధయః” ।
ఇతి వక్తుం స శక్తః స్యాత్ దృష్ట్వా యో వేద్ చాశయమ్ ॥ ౭౧౦॥

అధికారః ౭౨. సభాస్వరూపమ్

సమాస్వరూపం విజ్ఞాయ వక్తవ్యార్థం విచార్య చ ।
సభాయాం శబ్దజాలజ్ఞైః వక్తవ్యం సద్గుణాన్వితైః ॥ ౭౧౧॥

సాభికానాం రుచిం బుద్ధ్వా దోషః శబ్దథియోర్యథా ।
న జ్ఞాయేత తథా స్పష్టం సభాయాముచ్యతాం వచః ॥ ౭౧౨॥

సభికానాం తు రాసిక్యమజ్ఞాత్వా భాషణోద్యతాః ।
అసమర్థాశ్చ కథనే నిర్విద్యాశ్చ మతాః సమైః ॥ ౭౧౩॥

పణ్డితానాం సభామధ్యే స్వపాణ్డిత్యం ప్రదర్శ్యతామ్ ।
మూఢానాం పురతో యుక్తం న పాణ్డిత్యప్రదర్శనమ్ ॥ ౭౧౪॥

జ్ఞానినాం భాషణాత్పూర్వం సభాయాం స్వీతభాషణమ్ ।
అనారభ్య వినీతేన స్థితిః స్యాదుత్తమో గుణః ॥ ౭౧౫॥

శాస్త్రజ్ఞానాం సభాయాం యో దుష్టశబ్దానుదీరయేత్ ।
ముక్తిమార్గచ్యుతేనాసౌ తుల్యో దుష్యత్వమాప్నుయాత్ ॥ ౭౧౬॥

శబ్దతత్త్వపరిష్కారధురీణానాం సభాగ్రతః ।
అధీతశాస్త్రగ్రన్థానాం విద్యా విభ్రాజతే భృశమ్ ॥ ౭౧౭॥

స్వతోఽర్థగ్రాహిణామగ్రే పణ్డితోత్తమభాషణమ్ ।
రూఢసస్యే త్వాలవాలే జలసేచనవద్భవేత్ ॥ ౭౧౮॥

విద్వత్సభాయాం సుశ్పష్టం తత్త్వార్థకథనే పటుః ।
ప్రమాద్యాపి న భాషేత కుపణ్డితసభాఙ్గణే ॥ ౭౧౯॥

స్వతుల్యజ్ఞానిశూన్యాయాం సభాయాం జ్ఞానిభాషణమ్ ।
అశుద్ధజలధారాగ్రశీర్ణామృతసమం భవేత్ ॥ ౭౨౦॥

అధికారః ౭౩. సభాకమ్పవిహీనతా

సభాస్వభావవిదుషాం భయనాపి సభాజ్గణే ।
న స్యాత్ స్ఖాలిత్యమేతేషాం శబ్దతత్త్వవిదాం నృణామ్ ॥ ౭౨౧॥

పణ్డితేష్వగ్రగణ్యాస్తే శ్లాఘ్యన్తే సకలైరపి ।
అధీతం విదుషామగ్రే విస్పష్టం యైర్నిరూప్యతే ॥ ౭౨౨॥

ప్రాణాన్ త్యక్తుం సన్తి సజ్జా ధైర్యేణ బహవో యుధి ।
విద్వత్సదసి ధైర్యేణ వక్తారో విరలాః కిల ॥ ౭౨౩॥

యదధీతం త్వయా శాస్త్రం స్పష్టం సదసి తద్వద ।
అజ్ఞాతం శాస్త్రమన్యేభ్యో జ్ఞానిభ్యస్త్వం భజ స్వయమ్ ॥ ౭౨౪॥

శబ్దశాస్త్రం పఠిత్వాదౌ, అర్థశాస్త్రం తతః పఠ ।
సభాయాముత్తరం వక్తుం తద్ధైర్యం జనయేత్ తవ ॥ ౭౨౫॥

మనోధైర్యవిహీనస్య కృపాణో యుధి నిష్ఫలః ।
భీతస్య నిష్ఫలం శాస్త్రం సూక్ష్మజ్ఞానిసభాజ్గణే ॥ ౭౨౬॥

సభాభీరుజనాధీతశాస్త్రం సదసి నిష్ఫలమ్ ।
కృపాణో యుద్ధభూమిస్థనపుంసకకరే యథా ॥ ౭౨౭॥

సత్సభాయామనేకార్థకథనే భీరుణా స్ఫుటమ్ ।
అధీతాస్వపి విద్యాసు సకలాసు వృథైవ తాః ॥ ౭౨౮॥

అధీతజ్ఞాతవిద్యాంస్తాన్ విద్వద్గోష్ఠ్యాం చ భాషితుమ్ ।
భీతానజ్ఞాతవిద్యేభ్యోఽప్యధమాన్ మన్యతే జనః ॥ ౭౨౯॥

అధీతవిద్యాన్ సద్గోష్ఠ్యాం స్ఫుటం వక్తుం చకాతరాన్ ।
జీవతోఽపి మృతప్రాయాన్ లోకో జానాతి కేవలమ్ ॥ ౭౩౦॥

అధికారః ౭౪. దేశః

కృషికర్మవిదాం శ్రేష్ఠైః స్వధర్మనిరతైః సదా ।
ధనార్జనపరైర్శ్రేష్ఠైః యుక్తో దేశ ఇతీర్యతే ॥ ౭౩౧॥

ఈతిబాధావిరహితం నానావస్తుసమన్వితమ్ ।
దేశాన్తరజనశ్లాఘ్యం దేశమాహుర్మనీషిణః ॥ ౭౩౨॥

దేశాన్తరాదాగతానాం జనానాం వహనాత్ స్వయమ్ ।
వస్తూన్యుత్పాధ రాజ్ఞే చ దానాద్ దేశ ఇతి స్మృతః ॥ ౭౩౩॥

ఘోరవ్యాధిబుభుక్షాదిరహితం రిపుబాధయా ।
విముక్తమేధమానం చ బ్రువతే దేశసంజ్ఞయా ॥ ౭౩౪॥

భిన్నలక్ష్యవతాం సఙ్ఘైరన్తశ్ఛిద్రైరనర్థదైః ।
ఘాతకైః క్షుద్రభూపైశ్చ ముక్తో దేశః స కథ్యతే ॥ ౭౩౫॥

పరైరనాశ్యః సతతం క్వచిత్ ప్రాప్తోఽపి నాశ్యతామ్ ।
సమృద్ధిసహితో దేశో దేశేషూత్తమతాం వ్రజేత్ ॥ ౭౩౬॥

తటాకైర్దృఢదుర్గైశ్చ పర్వతైర్నిర్ఝరైస్తతః ।
నదీమిః పఞ్చభిశ్చాఙ్గైః యుక్తం దేశం ప్రచక్షతే ॥ ౭౩౭॥

సమ్పన్నీరోగతాధాన్యసమృద్ధిః సుఖజీవనమ్ ।
దుర్గశ్చ పఞ్చ దేశస్య మణ్డనాని భవన్తి హి ॥ ౭౩౮॥

యత్నం వినా స్వతో వస్తుదాతా స్యాద్ దేశసత్తమః ।
అన్విష్య యతమానోభ్యో దాతా దేశో న చోత్తమః ॥ ౭౩౯॥

ఉక్తసర్వగుణాఢ్యేఽపి దేశే నాస్తి ప్రయోజనమ్ ।
యది రాజ్ఞః ప్రజానాం చ మిథః ప్రీతిర్న వర్తతే ॥ ౭౪౦॥

అధికారః ౭౫. దుర్గః

సమర్థానాం యుయుత్సూనాం రాజ్ఞాం దుర్గః సహాయదః ।
త్రస్తాన్తఃస్థితరాజ్ఞాం చ దుర్గో భవతి పాలకః ॥ ౭౪౧॥

సలిలేన విశుద్ధేన మరుభూమ్యా నగేన చ ।
సుచ్ఛాయాఢ్యవనేనాపి వృతో దుర్గః సమీర్యతే ॥ ౭౪౨॥

ఔన్నత్యదైర్ఘ్యనిర్భేద్యస్థైర్యైర్యుక్తం చతుర్విధైః ।
ప్రకారం దుర్గశబ్దేన బ్రువతే శాస్త్రవేదినః ॥ ౭౪౩॥

విశాలప్రాన్తదేశేన రక్ష్యక్షుద్రపథా యుతః ।
ప్రాప్తారిధైర్యహన్తా చ దుర్గశబ్దేన కథ్యతే ॥ ౭౪౪॥

అప్రాప్యః శత్రువృన్దానాం నానాహారసమన్వితః ।

మ్యగతానాం సుఖవాసప్రదోదుర్గః ప్రకీర్త్యతే ॥ ౭౪౫॥

సమయే సాహ్యదా యుద్ధవీరాః స్యుర్యత్ర సర్వదా ।
సర్వవస్తుసమృద్ధిశ్చ యత్రాసౌ దుర్గసంజ్ఞకః ॥ ౭౪౬॥

సాక్షాత్సైన్యప్రవేశన పరితః ఐన్యవేష్టనాత్ ।
కైతవేనాపి దుష్ప్రాపో దుర్గ ఇత్యభిధీయతే ॥ ౭౪౭॥

పరైరావేష్టితే దుర్గే స్వస్థానైకపరాయణైః ।
రిపువారణకృద్వీరైః వృతో దుర్గః స కథ్యతే ॥ ౭౪౮॥

స్థిత్వైవాన్తః పరాన్ యుద్ధే జేతుం శక్తైర్భటోత్తమైః ।
ప్రాప్తో మహత్త్వం ఖ్యాతశ్చ దుర్గో భవతి సార్థకః ॥ ౭౪౯॥

పరోక్తగుణయుక్తోఽపిదుర్గః కిం వా కరిష్యతి ।
యుద్ధోపాయసమర్థానాం సాన్నిధ్యం న భవేద్యది ॥ ౭౫౦॥

అధికారః ౭౬. అర్థర్జనోపాయః

అనర్హానప్యర్హతమాన్ కర్తుం యేన ధనేనే తు ।
శక్యతే తాదృహాద్విత్తాత్, అన్యత్ కిం సార్థకం భవేత్ ॥ ౭౫౧॥

గుణినం చాప్యర్థహీనం దూషయన్తి నరా భువి ।
నిర్గుణం చాప్యర్థవన్తం మానయన్తి జనాః సదా ॥ ౭౫౨॥

అశామ్యో ధనదీపోఽయం గత్వా సర్వత్ర సర్వదా ।
స్వాశ్రితానాం విరోధాఖ్యమన్ధకారం వినాశయేత్ ॥ ౭౫౩॥

యుక్తమార్గేణ నీత్యా చ యద్ధనం సముపార్జితమ్ ।
తత్తస్య ధర్మం కామం చ ప్రదదాతి న సంశయః ॥ ౭౫౪॥

దయాప్రీతీ పరిత్యజ్య క్రియమాణం ధనార్జనమ్ ।
నైవానన్దకరం భూయాదితి మత్వా పరిత్యజేత్ ॥ ౭౫౫॥

నాథహీనం ధనం ఘట్టశుల్కమూలాగతం ధనమ్ ।
జితారిసవిధావాప్తకరో రాజ్ఞాం ధనం భవేత్ ॥ ౭౫౬॥

ఆకిఞ్చనే జాయమానం దయారూపం శిశుం స్వయమ్ ।
ధనరూపోపమాతా తు వర్ధయేత్ పోషయేదపి ॥ ౭౫౭॥

ప్రవిశేత్ స్వీకృతే కార్యే నిర్భీతో ధనహస్తవాన్ ।
గజయుద్ధం నగారూఢో యథా నిర్మయమీక్షతే ॥ ౭౫౮॥

క్రూరాయుధో విత్తసమః శత్రుగర్వవినాశకః ।
ధ్వంసం న శక్యతే లోకే తస్మాద్ధనముపార్జయ ॥ ౭౫౯॥

సమ్పాద్య పుష్కలం విత్తం ధర్మమార్గేణ తిష్ఠతః ।
అర్థకామౌ స్వతస్తస్య సిద్ధయతః పృథివీతలే ॥ ౭౬౦॥

అధికారః ౭౭. సైన్యప్రయోజనమ్

చతురఙ్గసమాయుక్తం మృతిభీతివివర్జితమ్ ।
సైన్యం జయప్రదం రాజ్ఞాముత్తం భాగ్యముచ్యతే ॥ ౭౬౧॥

విపత్కాలే స్వయం శీర్ణం భృత్వాపి ధృతిమత్తయా ।
స్థాతుం శక్నోతి తత్ సైన్యం యన్మూలబలసంజ్ఞితమ్ ॥ ౭౬౨॥

మృషకా మిలితాః శబ్దం కుర్వన్తు భుజగాన్తికే ।
వృథా తద్ భుజగోచ్ఛ్వాసస్పర్శాన్నశ్యన్తి తే క్షణాత్ ॥ ౭౬౩॥

అప్రధర్ష్యా పరైర్నైవ శక్యా వఞ్చయితుం పరైః ।
పరమ్పరాగతా ధైర్యయుతా సేనేతి కథ్యతే ॥ ౭౬౪॥

యుద్ధం కరోతు కుపితః స్వయమాగత్య చాన్తకః ।
స్థాతుం ధైర్యేణ తస్యాగ్రే యా శక్తా సైవ వాహినీ ॥ ౭౬౫॥

వీర్యం మానం తథా పూర్వవీరాణాం మార్గగామితా ।
రాజవిశ్వసపాత్రత్వం చత్వారః సైన్యగా గుణాః ॥ ౭౬౬॥

ప్రాప్తారివారణోపాయం బుద్ధ్వా వ్యూహం విధాయ చ ।
రిపుసైన్యవినాశాయ ప్రస్థానం సైన్యలక్షణమ్ ॥ ౭౬౭॥

పరాభిఘాతసహనం యుద్ధకర్మప్రవీణతా ।
అభయం మాస్తు వా వ్యూహమాత్రాత్ సేనా వరా భవేత్ ॥ ౭౬౮॥

యజమానేష్వవిశ్వాసో దారిద్ర్యమధికం తథా ।
ద్వయం న స్యాద్యది తదా స్వల్పా సేనాపి జేష్యతి ॥ ౭౬౯॥

చిరానుభవశీలైశ్చ వీరైర్యుక్తాపి వాహినీ ।
సేనాపతివిహీనా సా మహిమానం న విన్దతే ॥ ౭౭౦॥

అధికారః ౭౮. సేనాదార్ఢ్యమ్

బహవోఽస్మత్పతేరగ్రే హతాః పాషాణతాం గతాః ।
అస్మద్భూపపురో నైవ స్థాతవ్యం భోశ్చ శాత్రవాః ॥ ౭౭౧॥

అమోఘం బాణముత్సృజ్య శశే ప్రాప్తో జయో వృథా ।
గజే ప్రయుక్తబాణస్తు మోఘోఽపి స్యాజ్జయావహః ॥ ౭౭౨॥

అరిభిస్సహ నిర్భీత్యా యోధనం వీరలక్షణమ్ ।
ప్రాప్తే ఖేదే రిపోః సాహ్యకర్తా వీర్యవతాం వరః ॥ ౭౭౩॥

స్థితం శూలం గజే ముక్త్వా సమీపస్థే గజాన్తరే ।
అన్వేష్టాఽన్యస్య శూలస్య వక్షఃస్థం ప్రాప్య తుష్యతి ॥ ౭౭౪॥

రిపుశూలాగమం రోషాత్ పశ్యతో నయానద్వయమ్ ।
సనిమేషం యది భవేత్ తత్ పరాజయలక్షణమ్ ॥ ౭౭౫॥

నిజోరసి ముఖే బాణతాడనం త్వనవాప్య తు ।
అతీతాన్ దివసాన్ యుద్ధే వీరో వ్యర్థాన్ హి మన్యతే ॥ ౭౭౬॥

స్థిరకీర్తికృతే యుద్ధే ప్రాణానపి విముఞ్చతామ్ ।
పాదబద్ధా శ‌ృఙ్ఖలా స్యాత్ అలఙ్కారప్రయోజనా ॥ ౭౭౭॥

ప్రాణాన్ తృణసమాన్ మత్వా ప్రవిశన్తో రణాఙ్గణమ్ ।
వీరా భూపైర్వారితాశ్చ విరమన్తి న తే తతః ॥ ౭౭౮॥

స్వప్రతిజ్ఞాభఙ్గభియా సమరే మర్తుమిచ్ఛతః ।
వీరస్య దణ్డనం దాతుం కో వా శక్తో భవేద్ భువి ॥ ౭౭౯॥

స్వీయం భూపం చాశ్రుపాతపర్వకం శేదయన్ భటః ।
మృతశ్చేత్ ప్రార్థనాపూర్వం మృతిమూనమవాప్యతామ్ ॥ ౭౮౦॥

అధికారః ౭౯. స్నేహః

ఆర్జనీయం స్నేహసమం శ్రేష్ఠం వస్తు న విద్యతే ।
శత్రుభ్యో రక్షకం వస్తు స్నేహాదన్యద్ భవేత్ కిము ॥ ౭౮౧॥

స్నేహో బుద్ధిమతా సాకం వర్ధతే పూర్ణచన్ద్రవత్ ।

బుద్ధిహీనైః కృతః స్నేహః క్షీయతే క్షీణచన్ద్రవత్ ॥ ౭౮౨॥

గుణిభిస్తు కృతః స్నేహః క్రమేణానన్దదాయకః ।
సదర్థః పఠనాద్యద్వత్ క్రమశో మోదదాయకః ॥ ౭౮౩॥

పరస్పరకృతా మైత్రీ న హి తోషాయ కేవలమ్ ।
స్ఖాలిత్యే సుహృదస్తస్మాద్ వారణం సఖ్యముచ్యతే ॥ ౭౮౪॥

మైత్ర్యాః పరిచయో హేతుః నాపి స్నేహైకవర్తితా ।
ఉభయోర్భావసామ్యం తు మైత్రీముత్పాదయేత్ తయోః ॥ ౭౮౫॥

మైత్రీ ముఖవికాసేన కేవలం న హి జాయతే ।
హృదయస్య వికాసోఽపి మైత్ర్యాం ముఖ్యమపేక్ష్యతే ॥ ౭౮౬॥

నివర్త్య నిన్దితాత్ మార్గాత్ సన్మార్గే తం ప్రవేశ్య చ ।
దుఃఖే ప్రాప్తే తుల్యభాగభాగితా స్నేహలక్షణమ్ ॥ ౭౮౭॥

స్రస్తం వస్త్రం స్వతో గత్వా యథా గృహ్ణాతి వై కరః ।
తథా దుఃఖే స్వయం సాహ్యకరణం సఖ్యముచ్యతే ॥ ౭౮౮॥

సర్వదా సర్వమార్గేణ చైకరూపతయా ముదా ।
సాహ్యం కృత్వా రక్షణం తు మైత్ర్యాః కోష్ఠతి కథ్యతే ॥ ౭౮౯॥

“ఇయాన్ స్నేహస్తస్య మయి, తథా తస్మిన మమాపి చ” ।
ఏవం విశిష్య కథనాత్ స్నేహే నాస్తి విశిష్టతా ॥ ౭౯౦॥

అధికారః ౮౦. స్నేహపరీక్షా

స్నేహే కృతే పునస్తస్య పరిత్యాగో న యుజ్యతే ।
తస్మాదనాలోచ్య మైత్రీకరణం జనయేత్ వ్యథామ్ ॥ ౭౯౧॥

అసకృద్బహుధా చర్చామకృత్వా కృతమిత్రతా ।
మరణాన్తకరం దుఃఖమాన్తం తస్మై ప్రయచ్ఛతి ॥ ౭౯౨॥

కులీనత్వం గుణం దోషం బన్ధుపాలనశీలతామ్ ।
విమృశ్య సమ్యక్ జ్ఞాత్వాఽథ మైత్రీం కేనచిదాచర ॥ ౭౯౩॥

కులే మహతి సమ్భూతమపవాదభయాన్వితమ్ ।
కురు మిత్రం వాఞ్ఛితార్థప్రదానేనాపి సర్వదా ॥ ౭౯౪॥

కటువాక్యం ప్రయుజ్యాపి దుర్మార్గాద్ యో నివారయేత్ ।
లోకజ్ఞానవతా తేన విమృశ్య స్నేహమాచర ॥ ౭౯౫॥

స్నేహతత్త్వం పరిజ్ఞాతుం ఖేదః స్యాన్మానదణ్డవత్ ।
తస్మాత్ దుఃఖస్య సంప్రాప్తిరపి క్షేమాయ కల్పతే ॥ ౭౯౬॥

ప్రమాదాద్ బుద్ధిహీనేన సాకం స్నేహస్య సమ్భవే ।
జ్ఞాత్వా తస్య పరిత్యాగాత అన్యో లాభో న వర్తతే ॥ ౭౯౭॥

ఉత్సాహజనకాత్ కాయోదన్యకార్యే విముచ్యతామ్ ।
తథా మైత్రీ న కర్తవ్యా ఖేదే సాహ్యమకుర్వతా ॥ ౭౯౮॥

ఉపకారం విపత్కాలేఽప్యకుర్వాణస్య మిత్రతా ।
స్మృతా మరణకాలేఽపి నిర్దహేచ్చిత్తముగ్రతః ॥ ౭౯౯॥

నిర్దుష్టపురుషైః సాకం నూనం మైత్రీ విధీయతామ్ ।
గుణహీననరస్నేహం దత్వాఽర్థం వా పరిత్యజ ॥ ౮౦౦॥

అధికారః ౮౧. ప్రాక్తనస్నేహః

చిరస్నిగ్ధేన సౌహార్దత్ కృతం దోషం గుణం తథా ।
సోఢ్వా తథైవ స్వీకారః చిరస్నేహస్య లక్షణమ్ ॥ ౮౦౧॥

యథేచ్ఛం మిత్రరచితం స్నేహస్యాఙ్గం తదిష్యతే ।
తస్మాత్ తత్కృతకార్యస్య స్వీకృతిర్మహతాం గుణః ॥ ౮౦౨॥

స్వాతన్త్ర్యాత్ మిత్రరచితం కార్యం నాఙ్గీక్రియేత్ చేత్ ।
తేన సాకం కృతా మైత్రీ తదా వ్యర్థా భవిష్యతి ॥ ౮౦౩॥

స్వవాఞ్ఛితం చ స్వాతన్త్ర్యాత్ సుహృత్ కుర్యాద్యది స్వయమ్ ।
అఙ్గీకృత్య చ తత్కార్యశ్లాఘనం మహతాం గుణః ॥ ౮౦౪॥

స్వాతన్త్ర్యమథవాఽజ్ఞత్వం వక్తవ్యం తత్ర కారణమ్ ।
స్వవాఞ్ఛితవిరోధేన సుహృత్ కార్యం కరోతి చేత్ ॥ ౮౦౫॥

పురా పరిచితం మిత్రం ఖేదే ప్రాప్తేఽపి తత్కృతే ।
న కదాచిద్విముఞ్చన్తి స్నేహధర్మవశఙ్గతాః ॥ ౮౦౬॥

ప్రేమ్ణా చిరాత్ స్నేహవద్భిః కదాచిత్ ఖేదదాయకే ।
కార్యే కృతేఽపి సుహృదాం తేషు ప్రీతిర్న హీయతే ॥ ౮౦౭॥

పూర్వమిత్రకృతం దోషముచ్యమానం పరైరపి ।
అశ్రుణ్వతో మిత్రకృతో దోషః సుదినతాం వ్రజేత్ ॥ ౮౦౮॥

స్వాతన్త్ర్యేణ చిరాన్మైత్రీం కుర్వతా కేనచిత్ సహ ।
సౌహార్దం న త్యజేద్యస్తు లోకస్తం బహు మానయేత్ ॥ ౮౦౯॥

కృతేఽపి దోషే సౌహార్దత్ సోఢ్వా తం సుహృదః స్వయమ్ ।
యః స్యాచ్ఛ్రేష్ఠగుణోపేతః శ్లాఘ్యతే రిపుణాపి సః ॥ ౮౧౦॥

అధికారః ౮౨. నిర్గుణజనమైత్రీ

దుర్గుణాః ప్రీతిసమ్పన్నా ఇవ కుర్యుశ్చ మిత్రతామ్ ।
త్యాగో దుర్గుణమైత్ర్యాస్తు వరః స్యాత్ తస్య వర్ధనాత్ ॥ ౮౧౧॥

స్వార్థాయ కుర్వతః స్నేహం కార్యన్తే తద్విముఞ్చతః ।
అసమర్థస్య సౌహార్దం సర్వదా నిష్ప్రయోజనమ్ ॥ ౮౧౨॥

ధనైకలక్ష్యా గణికాః తస్కరాః పరవఞ్చకాః ।
లాభైకలక్ష్యాః స్నిగ్ధాశ్చ త్రయస్తుల్యగుణాన్వితాః ॥ ౮౧౩॥

పతిం భూమౌ పాతయిత్వా ధావతా వాజినా సమమ్ ।
సుహృత్ సాహాయ్యం న కుర్యాచ్చేత్ ఐకాన్త్యం వరమిష్యతే ॥ ౮౧౪॥

అప్రయోజకరా నీచజనమైత్రీ విగర్హితా ।
తాదృశస్నేహకరణాత్ స్నేహభావో వరః కిల ॥ ౮౧౫॥

మూఢైః సాకం దృఢస్నేహకరణాత్, జ్ఞానిభిః సహ ।
విరోధః కోటిసఙ్ఖ్యాకలాభం నూనం ప్రయచ్ఛతి ॥ ౮౧౬॥

వహిర్హాస్యపరైః సాకం మైత్ర్యాం యజ్జాయతే సుఖమ్ ।
రిపుమూలసుఖం తస్మాత్ దశకోటిగుణాధికమ్ ॥ ౮౧౭॥

సుసాధ్యకార్యే దుస్సాధ్యమివ యః సుహృదాచరేత్ ।
తేన సాకం స్థితాం మైత్రీమనుక్త్వైవ పరిత్యజ ॥ ౮౧౮॥

ఉక్త్వైకం వచసా కార్యమన్యత్ కోఽయేన కుర్వతా ।
మైత్రీ కృతా తు స్వప్నేఽపి వ్యసనం జనయిష్యతి ॥ ౮౧౯॥

గేహే రహసి సంస్తుత్య సభాయాం జనమణ్డలే ।

మైత్రీ నిన్దయతా సాకం సర్వథా న విధీయతామ్ ॥ ౮౨౦॥

అధికారః ౮౩. ఆన్తరస్నేహశూన్యతా

హార్దస్నేహవిహీనస్య బాహ్యస్నేహం వితన్వతః ।
మైత్రీ భగ్నా భవేత్ స్వర్ణమయఃఖణ్డగతం యథా ॥ ౮౨౧॥

చిత్తే సౌహార్దహీనస్య మిత్రవన్నటతో బహిః ।
సౌహార్దమఙ్గనాచిత్తసమం పరిణతం భవేత్ ॥ ౮౨౨॥

అధీతేష్వపి శాస్త్రేషు హార్దమైత్ర్యా ప్రవర్తనమ్ ।
నైవ సాధ్యం భవేత్తేషాం యే భవన్తి విరోధినః ॥ ౮౨౩॥

బహిర్హాస్యముఖో భూత్వా చిత్తే ద్రోహం చికీర్షతః ।
వఞ్చకస్య తు సౌహార్దం దూరే కురు భయాన్వితః ॥ ౮౨౪॥

కృత్వాన్యభావం మనసి స్నేహమాచరతో బహిః ।
శ్రుత్వా వార్తాం చ కార్యేషు ప్రవృత్తిర్న వరా మతా ॥ ౮౨౫॥

విరోధినో మిత్రసమం హితం వాక్యం బ్రువన్తు వా ।
అథాపి తద్వచోభఙ్గ్యా తత్త్వం జ్ఞాయేత శీఘ్రతః ॥ ౮౨౬॥

ప్రాప్యాపి నమ్రతాం చాపః స్వభావాద్ దుఃఖదో యథా ।
వినయాఢ్యం శత్రువాక్యం తథానర్థకరం భవేత్ ॥ ౮౨౭॥

శత్రోరఞ్జలిమధ్యేఽపి ఛన్నః స్యాత్ కఠినాయుధః ।
తథా శత్రోరశ్రుపాతః క్రూరాయుధసమో భవేత్ ॥ ౮౨౮॥

భూత్వా బహిః స్నిగ్ధసమో దూషయేద్ హృదయేన యః ।
తమేవ మార్గమాశ్రిత్య తస్య మైత్రీం వినాశయ ॥ ౮౨౯॥

శత్రుభిః సహ మైత్ర్యాం చ ప్రసక్తాయాం ముఖే పరమ్ ।
ప్రసర్శ్య మైత్రీం హార్దాం తాం మైత్రీం ఛిన్ధి నిరన్తరమ్ ॥ ౮౩౦॥

అధికారః ౮౪. మౌఢ్యమ్

క్షేమదాయకకార్యస్యపరిత్యాగస్తథైవ చ ।
అనర్థప్రదకార్యస్య స్వీకారో మౌఢ్యలక్షణమ్ ॥ ౮౩౧॥

నానావిధేషు మౌఢ్యేషు మౌఢ్యం తచ్ఛిఖరాయతే ।

యచ్ఛాస్త్రనిన్దితే హేయే దురాచారే తు భోగ్యధీః ॥ ౮౩౨॥

లజ్జావిహీనతా ప్రేమశూన్యతా శ్రేష్ఠవస్తుని ।
నైరాశ్యం నిర్వివేకత్వమిమే మౌఢ్యగుణా మతాః ॥ ౮౩౩॥

శాస్త్రణ్యధీత్య తత్త్వార్థాన్ బుధ్వా చోక్త్వా పరాన్ ప్రతి ।
యస్తు నాచరతే తేన సమో మూఢో న విద్యతే ॥ ౮౩౪॥

యత్పాపం నరకం దద్యాత్ భావి సప్తసు జన్మసు ।
తత్పాపమఖిలం మూఢః కరోత్యత్రైవ జన్మని ॥ ౮౩౫॥

అజానతా క్రియాతత్త్వం మూఢేనారబ్ధకర్మ తు ।
విఘ్నితం నైతి పూర్ణత్వం కర్తారమపి నాశయేత్ ॥ ౮౩౬॥

మూఢస్య యది లభ్యేత్ ధనం తేన పరే జనాః ।
ప్రాప్నుయుః సకలం సౌఖ్యం న లాభో బన్ధుమిత్రయోః ॥ ౮౩౭॥

మూఢో ధనం ప్రాప్నుయాచ్చేత్ పిత్తస్య పిబతః సురామ్ ।
యా తూన్మాదకరావస్థా మూఢః ప్రాప్నోతి తాం దశామ్ ॥ ౮౩౮॥

మూఢైః సాకం వియోగేన దుఃఖం కస్యాపి నోద్భవేత్ ।
తస్మాన్మూఢేన మైత్రీ తు భవేదానన్దాయినీ ॥ ౮౩౯॥

అమేధ్యస్పృష్టపాదస్య పర్యఙ్కే క్షాలనం వినా ।
నిక్షేపతుల్యం, మూఢస్య విద్వద్గోష్ఠీప్రవేశనమ్ ॥ ౮౪౦॥

అధికారః ౮౫. అల్పజ్ఞత్వమ్

విద్యమానేష్వభావేషు జ్ఞానాభావో వ్యథాకరః ।
అన్యాభావాన్ వేత్తి లోకో ణాభావత్వేన్ సర్వదా ॥ ౮౪౧॥

అల్పజ్ఞః ప్రీతిసంయుక్తో ధనమర్పయనీతి యత్ ।
న తత్రాన్యత్ కారణం స్యాద్ గృహీతుః పుణ్యమన్తరా ॥ ౮౪౨॥

యావాన్ ఖేదః శత్రువర్గైరుత్పద్యేత తతోఽధికమ్ ।
ప్రాప్నుయుః ఖేదమల్పజ్ఞాః స్వీయాజ్ఞానబలాత్ స్వయమ్ ॥ ౮౪౩॥

“జ్ఞానవానహమస్మి”ఇతి యో వాజ్ఞానకృతో మదః ।
స ఏవాల్పజ్ఞశబ్దేన ప్రకృతే సంప్రకీర్త్యతే ॥ ౮౪౪॥

అల్పజ్ఞో యది తు బ్రూయాదనధీతమధీతవత్ ।
తదా క్షుణ్ణమధీతేఽపి విషయే సంశయో భవేత్ ॥ ౮౪౫॥

స్వదోషవరణే యత్నహీనః స్వల్పమతిర్నరః ।
ముఖ్యం గోప్యం స్థలం త్యక్త్వా యథాన్యాచ్ఛాదకో భవేత్ ॥ ౮౪౬॥

పరోక్తగోపనీయార్థాన్ ప్రమాదాదీరయన్ బహిః ।
అల్పజ్ఞః స్వస్య నానర్థాన్ స్వయమేవ సమానయేత్ ॥ ౮౪౭॥

సత్కార్యం యః పరైరుక్తం న కుర్యాద్వేత్తి న స్వయమ్ ।
తస్యాల్పబుద్ధేః ప్రాణాః స్యుః ఆన్తమామయరూపిణః ॥ ౮౪౮॥

అల్పజ్ఞస్యోపదేష్టా తు స్వయమల్పో భవేన్నరః ।
అల్పజ్ఞో మూఢవిశ్వాసాద్ భాసతే జ్ఞానవానివ ॥ ౮౪౯॥

అస్తీతి సద్భిరుక్తార్థాన్ నాస్తీత్యేవ వదేఞ్చ యః ।
మర్త్యరూపాగతం భూతం తం మన్యన్తే నరా భువి ॥ ౮౫౦॥

అధికారః ౮౬. భేదబుద్ధిః

సమేషాం ప్రాణివర్గాణామితరైః ప్రాణిభిః సహ ।
దుర్గుణం మేలనాభావరూపం మేదో వివర్ధయేత్ ॥ ౮౫౧॥

అనిచ్ఛన్ సఙ్గమం కశ్చిత్ కరోత్యన్యస్య చాప్రియమ్ ।
తస్యాప్యనిష్టకరణాన్నివృత్తిః శ్లాఘ్యతే నృణామ్ ॥ ౮౫౨॥

హృదయాద్భేదభావాఖ్యరోగం దుఃఖప్రదాయకమ్ ।
బహిర్నిష్కాసయన్ కశ్చిత్ శాశ్వతీం కీర్తిమశ్నుతే ॥ ౮౫౩॥

దుఃఖానామాదిమం దుఃఖం భేదజ్ఞానాభిధం నరః ।
నాశయన్ స్వయమాప్నోతి సుఖానాముత్తమం సుఖమ్ ॥ ౮౫౪॥

మేదజ్ఞానాఖ్యదోషేణ యే భవేయుర్న దూషితాః ।
తాన్ జేతుం భువి శక్తాః స్యుః కేవాఽస్మిన ధరణీతలే ॥ ౮౫౫॥

భేదబుద్ధిం సమాలమ్బ్య వర్తనం వరమిత్యపి ।
తిష్ఠతో జీవితే సమ్పత్ క్షీయతే నశ్యతి స్వయమ్ ॥ ౮౫౬॥

భేదజ్ఞానాఖ్యదుర్బుద్ధిసమేతా జయదాయకాన్ ।

నీతిశాస్త్రోక్తతత్త్వార్థాన్ జ్ఞాతుం న ప్రభవన్తి తే ॥ ౮౫౭॥

భేదబుద్ధిం యే త్యజన్తి తేషాం భాగ్యం వివర్ధతే ।
వశా యే భేదభావస్య తే త్వనర్థానవాప్నుయుః ॥ ౮౫౮॥

శ్రేయఃసంప్రాప్తివేలాయాం న స్మరేద్భేదభావనామ్ ।
అశ్రేయఃప్రాప్తివేలాయాం భేదబుద్ధిం ధ్రువం త్యజేత్ ॥ ౮౫౯॥

భేదజ్ఞానేన చైకస్య బహ్వానర్థా భవన్తి హి ।
సౌహార్దాన్నితిరూపాఖ్యభాగ్యం జాయేత కస్యచిత్ ॥ ౮౬౦॥

అధికారః ౮౭. శత్రునిర్ణయః

ఆత్మనోఽపి బలాఢ్యైస్తు వైరభావో విముచ్యతామ్ ।
న త్యాజ్యం సర్వదా వైరం స్వస్మాదల్పబలాన్వితైః ॥ ౮౬౧॥

స్వాశ్రితేషు ప్రీతిహీనో సైన్యాదిబలవర్జితః ।
స్వయం చ బలహీనశ్చేత్ కథం శత్రూన్ విజేష్యతి ॥ ౮౬౨॥

భేతవ్యే భయహీనస్య జ్ఞాతవ్యం చాప్యజానతః ।
అదాతుర్మిత్రహీనస్య సులభా శత్రువశ్యతా ॥ ౮౬౩॥

సర్వత్ర సర్వదా సర్వైః స జేతుం సులభో భవేత్ ।
యః క్రోధవశమాపన్నస్త్వశక్తశ్చిత్తనిగ్రహే ॥ ౮౬౪॥

అజ్ఞాత నీతిశాస్త్రాణామకర్తా శాస్త్రకర్మణామ్ ।
అభీరురపవాదానాం నిర్గుణః స్యాద్రిపోర్వశే ॥ ౮౬౫॥

స్వపరజ్ఞానవిధ్వంసకారణక్రోధసంయుతః ।
విజృమ్భత్కామనిచయయుక్తః క్షీయేత్ సత్వరమ్ ॥ ౮౬౬॥

స్వారబ్ధస్యైవ కార్యస్య విరుద్ధం కురుతే చ యః ।
వైరం సమ్పాద్యతాం తేన సాకమర్థం ప్రదాయ వా ॥ ౮౬౭॥

అగుణీ దోషభాజ్ మైత్రీం న కేనాపి స విన్దతే ।
తదేవ మైత్రీరాహిత్యం రిపణాం జయదం భవేత్ ॥ ౮౬౮॥

అజ్ఞాతనీతిశాస్త్రార్థైః కార్యసాధనభీరుభిః ।
రిపుర్భియుద్ధకర్తా తు జిత్వా శ్రేష్ఠసుఖం వ్రజేత్ ॥ ౮౬౯॥

అజ్ఞాతనీతిశాస్త్రైస్తు సాకం వైరం ఫలప్రదమ్ ।
తథా కర్తుమశక్తో యస్తస్య కీర్తిర్న సిధ్యతి ॥ ౮౭౦॥

అధికారః ౮౮. విరోధతత్త్వపరిజ్ఞానమ్

వస్తుతః పరిహాసార్థమప్యనర్థప్రదాయకః ।
విరోధస్తు న కేనాపి న కదాచిచ్చికీర్ష్యతామ్ ॥ ౮౭౧॥

చాపాఖ్యలాఙ్గలకరైః వీరైర్వైరం న దుఃఖదమ్ ।
వాగాఖ్యలాఙ్గలకరైర్బుధైర్వైరం న సామ్ప్రతమ్ ॥ ౮౭౨॥

నానాజనవిరోధీ యో బన్ధుమిత్రవివర్జితః ।
ఉన్మత్తపురుషాచ్చాపి జ్ఞానహీనః స గణ్యతే ॥ ౮౭౩॥

వైరిణోఽపి సుహృద్భూతాన్ కుర్వన్ శ్లాఘ్యగుణాన్వితః ।
యో భవేత్ తత్ప్రభావస్య వశ్యం స్యాత్ సకలం జగత్ ॥ ౮౭౪॥

ఏకస్య నిస్సహాయస్య యద్యుభౌ తు విరోధినౌ ।
సన్భవేతాం తయోరేకం మిత్రం కుర్వీత్ తత్క్షణాత్ ॥ ౮౭౫॥

త్వయా రిపుర్భవేద్ జ్ఞాతస్త్వజ్ఞాతో వా పురా భృశమ్ ।
క్లేశే ప్రాప్తే తు మాధ్యస్థ్యభావమాలమ్బ్య పశ్య తమ్ ॥ ౮౭౬॥

నూత్నమిత్రస్య సవిధే స్వదుఃఖం న నివేదయేత్ ।
శత్రూణాం సన్నిధౌ స్వీయదౌర్బల్యం న ప్రకాశయేత్ ॥ ౮౭౭॥

స్వసత్త్వవర్ధకః కార్యతత్త్వజ్ఞో నిజరక్షకః ।
యది కశ్చిద్భవేత్తస్య శత్రవో లయమాప్నుయుః ॥ ౮౭౮॥

బాలకణ్టకవృక్షస్య ఛేదనం సులభం భవేత్ ।
స ఏవ వృద్ధశ్ఛిన్నశ్చేత్ ఛేత్తుశ్ఛిన్నో భవేత్కరః ॥ ౮౭౯॥

గర్వో రిపుణామాదౌ న హన్యతే కేనచిద్యది ।
శ్వాసగ్రహణకాలం చ న శక్యం తేన జీవితుమ్ ॥ ౮౮౦॥

అధికారః ౮౯. ఆన్తరవైరమ్

రోగప్రదే యది జలచ్ఛాయే త్యాజ్యే యథా జనైః ।
జ్ఞాతయో దుఃఖదాస్తద్వత్ త్యజ్యా హ్యాన్తరవైరిణః ॥ ౮౮౧॥

అసితుల్యాన్ వ్యక్తశత్రూన్ దృష్ట్వా భీతిః కుతో వృథా ।
బన్ధువేషాన్ గూఢశత్రూన్ దృష్ట్వా మేతవ్య మేవ హి ॥ ౮౮౨॥

గూఢశత్రుభయాదాత్మరక్షణం యుజ్యతే సదా ।
అన్యథా నాశమాప్నోతి సూచీచ్ఛిన్నఘటో యథా ॥ ౮౮౩॥

అసంస్కృతమనస్కేన గూఢవైరం భవేద్యది ।
బన్ధునాశకరాన్ దోషాన్ తదా ప్రాప్నోత్యయం జనః ॥ ౮౮౪॥

బాన్ధవ్యమూలకం గూఢవైరం భవేద్యదిః ।
మరణాన్తాని దుఃఖాని లభతే తత ఏవ సః ॥ ౮౮౫॥

స్వాశ్రితేష్వాన్తరం వైరం యః కశ్చిత్కురుతే యది ।
న తస్య మరణాభావో భవిష్యతి కదాచన ॥ ౮౮౬॥

బహిర్యథా తామ్రఖణ్డౌ యుక్తౌ స్యాతాం న చాన్తరా ।
తథాఽన్తఃశత్రవోఽన్యోన్యం బహిర్యుక్తౌ న వై హృదా ॥ ౮౮౭॥

అన్తర్విరోధినాం వంశో బలహీనః క్రమాద్ భవేత్ ।
అయఃపిణ్డః కృపాణేన ఘృష్టో నాశం వ్రజేద్యథా ॥ ౮౮౮॥

స్వల్పమప్యాన్తరం వైరం లోకే భగ్నతిలోపమమ్ ।
కులనాశకరానిష్టం మహాన్తం జనయేత్ కిల ॥ ౮౮౯॥

లోకే భిన్నమనస్త్వైర్మానవైస్సహ జీవనమ్ ।
ఏకత్రైవ గృహే సర్పైః సహవాససమం భవేత్ ॥ ౮౯౦॥

అధికారః ౯౦. మహాత్మనిన్దానిరాకరణమ్

ఆత్మరక్షాసాధనేషు శ్రేష్ఠం తత్ తు ప్రకీర్త్యతే ।
యత్కార్యసాధనపటోః సామర్థ్యస్య పరిగ్రహః ॥ ౮౯౧॥

మహాత్మనాం తు విషయే క్రియమాణా తిరస్కృతిః ।
కస్యచిత్సకలం దుఃఖం ప్రదదాతి న సంశయః ॥ ౮౯౨॥

శత్రునిర్మూలనకృతిమిచ్ఛామాత్రేణ కుర్వతా ।
రాజ్ఞా సహ కురు ద్వేషం యది త్వం నాశమిచ్ఛసి ॥ ౮౯౩॥

సమం బలవతా వైరం క్రియతే యద్ధి దుర్బలైః ।
హన్తుర్యమస్య హస్తాభ్యామాహ్వానసదృశం హి తత్ ॥ ౮౯౪॥

క్రూరసత్త్వసమాయుక్తభూపక్రోధవశం గతః ।
ఆత్మనో రక్షణం తస్మాత్ కుత్ర గత్వా కరిష్యతి ॥ ౮౯౫॥

దగ్ధోఽపి వహ్నినా కశ్చిత్ కదాచిజ్జీవితుం క్షమః ।
మహాత్మామపకారీ తు జీవితుం న భవేత్ క్షమః ॥ ౮౯౬॥

మహాత్మా సుతపఃశీలః కుప్యేద్యది మహీపతిమ్ ।
తస్య భూపస్య విత్తేన సామ్రాజ్యేనాపి కిం ఫలమ్ ॥ ౮౯౭॥

మహద్భిః శైలసదృశైః శప్తా యే భువి పార్థివాః ।
స్థిరప్రతిష్ఠాః సన్తోఽపి క్షీయన్తే తే సబాన్ధవాః ॥ ౮౯౮॥

నానావ్రతపరాః సన్తః కుప్యన్తి కిల యం ప్రతి ।
దేవేన్ద్రో వా భవత్యేషః స్థానాద్భ్రష్టః పతత్యధః ॥ ౮౯౯॥

నానాతపోబలవతాం ప్రాప్తా యే కోపపాత్రతామ్ ।
భూపాస్తే బలవన్తోఽపి లభేరన్ విలయం క్షణాత్ ॥ ౯౦౦॥

అధికారః ౯౧. భార్యానువర్తనమ్

భార్యావచనకారీ న లభతే ఫలముత్తమమ్ ।
భార్యానుసరణం లక్ష్యసాధనే బాధకం భవేత్ ॥ ౯౦౧॥

లక్ష్యముత్సృజ్య కామార్థం భార్యావచనకారిభిః ।
లబ్ధం విత్తం భవేత్తేషాం నూనం లజ్జాప్రదాయకమ్ ॥ ౯౦౨॥

ఆత్మగౌరవముత్సృజ్య యః పత్న్యాం భీతిమాన్ భవేత్ ।
అతథాభూతమహతామగ్రే లజ్జాం స విన్దతే ॥ ౯౦౩॥

భార్యాభీరుర్న లభతే లోకాన్తరసుఖం స్థిరమ్ ।
కార్యనిర్వాహసామర్థ్యం న తస్య శ్లాఘ్యతే బుధైః ॥ ౯౦౪॥

భార్యాభీరుర్మహాత్మభ్యో బహుభ్యశ్చ నిజేచ్ఛయా ।

స తు స్వీయధనం చాపి దాతుం భీతిమవాప్నుయాత్ ॥ ౯౦౫॥

దేవభోగమవాప్యాపి నాయం ప్రాప్నోతి గౌరవమ్ ।
రమ్యహస్తయుతాం భార్యాం దృష్ట్వా యః కాతరో భవేత్ ॥ ౯౦౬॥

భార్యాయాం దాస్యకృత్యేన జీవతాం పౌరుషాదపి ।
స్త్రీణాం లజ్జాసమేతానాం స్త్రీత్వమేవ విశిష్యతే ॥ ౯౦౭॥

భార్యావచనకర్తా తు స్వమిత్రేభ్యోఽపి కాఙ్క్షితమ్ ।
న స్యాత్పూరయితుం శక్తః కుర్యాద్ధర్మాన్ న శాశ్వతాన్ ॥ ౯౦౮॥

ధర్మకార్యం తన్నిధానవిత్తార్జనవిధిం తథా ।
కామ్యకర్మాణి కర్తుం చ పత్నీదాసో న శక్నుయాత్ ॥ ౯౦౯॥

ఋజుపూతమనస్కానాం శ్రేష్ఠస్థానముపేయుషామ్ ।
పత్నీదాస్యకరాజ్ఞానాం సర్వథా న భవిష్యతి ॥ ౯౧౦॥

అధికారః ౯౨. పణ్యాఙ్గనా

హార్దప్రేమ వినా విత్తహేతోః ప్రీతిం కరోతి యా ।
దాస్యాస్తస్యా రమ్యవాక్యం దద్యాద్ వ్యసనమన్తతః ॥ ౯౧౧॥

ధనలాభానుసరేణ బ్రువతీనాం ప్రియం వచః ।
స్నేహం నిర్గుణదసీనాం విమృశ్య విసృజేన్నరః ॥ ౯౧౨॥

పణ్యస్త్రీణామర్థహేతోః కృత్రిమాలిఙ్గనం తు యత్ ।
తమోవృతస్థలే నూత్నప్రేతాలిఙ్గనవద్భవేత్ ॥ ౯౧౩॥

అర్థమాత్రైకలక్ష్యాణాం దాసీనాం కపటం సుఖమ్ ।
నాద్రియన్తే ధర్మమార్గవిమర్శనపరా బుధాః ॥ ౯౧౪॥

స్వభావజ్ఞానసహితాః శాస్త్రజ్ఞానేన చాన్వితాః ।
సర్వస్వామ్యాఙ్గనాభోగం కృత్రిమం న హి వృణ్వతే ॥ ౯౧౫॥

పణ్యస్త్రీణాం ఛలం ప్రేమ యచ్ఛన్తీనాం జనాన్ ప్రతి ।
భుజౌ రూపమదాన్ధానాం న స్పృశేయుర్గుణైషిణః ॥ ౯౧౬॥

కృత్వాఽన్యం హృది కాయేన యచ్ఛన్తీనాం స్వసఙ్గమమ్ ।
వారస్త్రీణాం భుజౌ చిత్తదార్ఢ్యహీనాః స్పృశన్త్యహో ॥ ౯౧౭॥

కులటాభిర్వఞ్చికాభిః సహాలిఙ్గనకర్మ తు ।
నృణా వివేకశూన్యానాం భూతం ప్రాణహరం భవేత్ ॥ ౯౧౮॥

చారిత్ర్యమాత్రశూన్యానాం దాసీనాం మధురో భుజః ।
మూఢాధమజనప్రాప్యనిరయేన సమో భవేత్ ॥ ౯౧౯॥

ద్విమనస్కా వారనారీ ద్యూతో మద్యం మదప్రదమ్ ।
త్రిభిరేతైర్యుతం మర్త్య విముఞ్చేత్ పద్మసమ్భవా ॥ ౯౨౦॥

అధికారః ౯3. మద్యపాననిషేధః

మద్యపానప్రియాన్ దృష్ట్వా న బిభ్యతి విరోధినః ।
తథా తైరార్జితా కీర్తిః అచిరాత్ క్షీయతే భువి ॥ ౯౨౧॥

మద్యం న పేయం విదుషా కశ్చిత్ పాతుం వృణోతి చేత్ ।
మహద్భిర్మాననీయోఽసౌ న కదాచిద్భవిష్యతి ॥ ౯౨౨॥

జనన్యాః పురతో మద్యపానం క్లేశప్రదం యది ।
పానం మహాత్మనామగ్రే కియదుఃఖకరం భవేత్ ॥ ౯౨3॥

అతిహేయసురపానరూపదోషజుషాం పురః ।
లజ్జాఖ్యరమణీ స్థాతుమశక్తా దూరతో వ్రజేత్ ॥ ౯౨౪॥

ధనం దత్త్వా సురాం పీత్వా చోన్మాదావస్థయా స్థితిః ।
ఇతికర్తవ్యతామూఢరూపాజ్ఞాననిరూపికా ॥ ౯౨౫॥

జ్ఞానాభావాన్న భేదోఽస్తి నిద్రాణస్య మృతస్య చ ।
విషపాయీ సురాపాయీ ద్వావిమౌ చ తథా సమౌ ॥ ౯౨౬॥

సురాం రహసి సంసేవ్య నష్టప్రజ్ఞాన్ మదాన్వితాన్ ।
గ్రామీణా హేతుభిస్తత్త్వమూహ్య నూనం హసన్తి హి ॥ ౯౨౭॥

సురాం పీత్వాపి “నో పీతం మయే తి కథనం త్యజ ।
పానమాత్రేణ చిత్తస్థసత్యం కిల వినిస్సరేత్ ॥ ౯౨౮॥

సురయా స్మృతిహీనస్య జ్ఞానదానం సహేతుకమ్ ।
దీపసాహ్యేన్నీరమగ్నవస్త్వన్వేషణవాద్ వృథా ॥ ౯౨౯॥

అపీతమదిరః కశ్చిద్ దృష్ట్వా పానమదాన్వితమ్ ।
“ఇయం దశా మమాపి స్యాత్ పానేన” తి కిం స్మరేత్ ॥ ౯3౦॥

అధికారః ౯౪. ద్యూతః

న కుర్యాజ్జయశీలోఽపి ద్యూతం, నశ్యేజ్జితం ధనమ్ ।
మత్స్యాశయా మీనభుక్తజలోద్గారసమం భవేత్ ॥ ౯౩౧॥

ప్రాప్యైకాంశం శతాంశానాం త్యక్త్వా ద్యూతోపసేవకః ।
ధర్మకామప్రాప్తిమార్గం న లభేత కదాచన ॥ ౯౩౨॥

అక్షేణ భ్రమణార్హేణ లాభార్థం ద్యూతకారిభిః ।
సఞ్చితార్థస్తథా లాభో రిపూణాం సవిధం వ్రజేత్ ॥ ౯౩౩॥

స్వాశ్రితానాం బహుక్లేశప్రదానాత్ కీర్తినాశనాత్ ।
దారిద్ర్యదాయకం ద్యూతసదృశం నాస్తి కిఞ్చన ॥ ౯౩౪॥

స తు సర్వసమర్థోఽపి భవేన్న్యూనమకిఞ్చనః ।
అక్షం ద్యూతస్థలం ద్యూతకృత్యం యః సేవతే సదా ॥ ౯౩౫॥

దారిద్ర్యదేవతా ద్యూతనామ్నీ యం తు సమాశ్రయేత్ ।
ఇహ సర్వసుఖైర్ముక్తః స పరే నరకం వ్రజేత్ ॥ ౯౩౬॥

పిత్రార్జితధనం తస్య సద్గుణోఽపి వినశ్యతి ।
ద్యూతక్రీడాఙ్గణే యేన సర్వః కాలోఽపి యాప్యతే ॥ ౯౩౭॥

అసత్యభాషణం విత్తనాశః కారుణ్యవర్జనమ్ ।
సర్వనిమాననర్థాంశ్చ ద్యూతకర్మ ప్రయచ్ఛతి ॥ ౯౩౮॥

ధనవిద్యాయశోవస్త్రభోజనానాం చ పఞ్చకమ్ ।
తం విహాయ వినిర్యాతి సేవతే ద్యూతకర్మ యః ॥ ౯౩౯॥

అసకృన్నష్టవిత్తోఽపి ద్యూతం కుర్యాద్వ్యథేపస్యా ।
రోగార్తోఽప్యసకృత్తద్వన్మర్త్యో వాఞ్ఛతి జీవితుమ్ ॥ ౯౪౦॥

అధికారః ౯౫. ఔషధమ్

వాతపిత్తశ్లేష్మరూపత్రయాణాం విషమాం స్థితిమ్ ।
ఆయుర్వేదదవిదో వ్యాధిశబ్దేన బ్రువతే బుధాః ॥ ౯౪౧॥

భుక్తం జీర్ణమభూద్వేతి విమర్శనన్తరం పునః ।

భుఞ్జానస్య శరీరస్య వృథా భవతి భేషజమ్ ॥ ౯౪౨॥

భుక్తేఽన్నే జీర్ణతాం ప్రాప్తే భుఞ్జానః పరిమాణతః ।
చిరం చానేన దేహేన కాలం నయతి మానవః ॥ ౯౪౩॥

భుక్తస్య జీర్ణతాం బుధ్వా బుభుక్షానన్తరం నరః ।
ఆహారనియమోపేతో భుఞ్జీయాచ్ఛాస్త్రవర్త్మనా ॥ ౯౪౪॥

యథాశాస్త్రం యథామానం స్వల్పాన్నస్య నిషేవణాత్ ।
మర్త్యం ప్రాణహరో వ్యాధిః యావజ్జీవం న బాధతే ॥ ౯౪౫॥

మితాహారపరే సౌఖ్యం శాశ్వతం విద్యతే యథా ।
నిత్యరోగో భవేత్తస్మిన్నమితాహారసేవకే ॥ ౯౪౬॥

జీర్ణశక్తిమతిక్రమ్య యథావదవిమృశ్య చ ।
భూరి భుక్తవతో నానారోగాః ప్రదుర్భవన్త్యహో ॥ ౯౪౭॥

రోగతత్వం పరామృశ్య జ్ఞాత్వా రోగస్య కారణమ్ ।
శమనోపాయమాలోచ్య వైద్యః కుర్యాన్నివారణమ్ ॥ ౯౪౮॥

రోగార్తానాం వయోమానాం కాలం రోగప్రమాణతామ్ ।
ఆలోచ్య వైద్యశాస్త్రజ్ఞః చికిత్సాం సమ్యగాచరేత్ ॥ ౯౪౯॥

రుగ్ణో భిషగ్భేషజం చ సమయే భేషజప్రదః ।
ఏతచ్చతుష్కసంయోగశ్చికిత్సేతి ప్రకీర్త్యతే ॥ ౯౫౦॥

అధికారః ౯౬. కులీనత్వమ్

అసత్కులప్రసూతేషు మనుష్యేషు స్వభావతః ।
లజ్జామాధ్యస్థ్యనామానౌ స్యాతాం న సఙ్గతౌ ॥ ౯౫౧॥

లజ్జాచారిత్ర్యసత్యాఖ్యగుణానాం త్రితయం భువి ।
తిష్ఠేత్ సత్కులజాతేషు విద్యావిరహితేష్వపి ॥ ౯౫౨॥

ప్రసన్నవదనం దానమనిన్దా రమ్యభాషణమ్ ।
ఇతీమే సుగుణాః శుద్ధకులీనే సహజా మతాః ॥ ౯౫౩॥

అనేకకోటిసఙ్ఖ్యాకధనలాభకృతేఽపి తే ।
న కుర్యుః సత్కులోత్పన్నా దోషం కులవిద్యాతకమ్ ॥ ౯౫౪॥

ప్రసిద్ధసత్కులోత్పన్నో దారిద్ర్యేణ యుతోఽప్యయమ్ ।
పరోపకారకరణాన్న కదాచిన్నివర్తతే ॥ ౯౫౫॥

“నిర్దుష్టకులచారిత్ర్యసహితాః స్యామ సర్వదా” ।
ఇత్యం దృఢప్రతిజ్ఞాస్తు నిన్దితం న వితన్వతే ॥ ౯౫౬॥

మహాకులప్రసూతేషు స్థితః స్వల్పోఽపి దుర్గుణః ।
వ్యోమచన్ద్రకలఙ్కేన సమం దృశ్యేత్ సుస్ఫుటమ్ ॥ ౯౫౭॥

కులోచితగుణాఢ్యోఽపి యో వా ప్రీతివివర్జితః ।
తథావిధే కులీనత్వసన్దేహో జాయతే నృణామ్ ॥ ౯౫౮॥

పూరధాఙ్కురమూలాద్ధి భూతత్వం జ్ఞాయతే యథా ।
తథా వాక్యప్రయోగేణ కులం జ్ఞాయేత కస్యచిత్ ॥ ౯౫౯॥

శ్రేయోఽభిలాషిణాం లజ్జావత్త్వం నూనమపేక్ష్యతే ।
వినీతేన సదా భావ్యం కులగౌరవకాఙ్క్షిణా ॥ ౯౬౦॥

అధికారః ౯౭. మానమ్

కేనచిద్రచితం కార్యం భవేదపి మహత్తరమ్ ।
కులగౌరవనాశాయ యది తత్ స్యాద్విసృజ్యతామ్ ॥ ౯౬౧॥

పౌరుషం యశసా సాకం లబ్ధుమాశాసమన్వితః ।
యశఃకృతే కులశ్రైష్ఠ్యఘాతకం కర్మ నాచరేత్ ॥ ౯౬౨॥

సమ్పత్సమృద్ధివేలాయాం వినయః సర్వదా వరః ।
సమ్పన్నాశే పౌరుషం తు వరం స్యాద్వినయాదపి ॥ ౯౬౩॥

సమ్భూతా అపి సద్వేశం లోకే శ్రేష్ఠపదచ్యుతాః ।
ఉత్తమాఙ్గపరిభ్రష్టకేశతుల్యా భవన్తి తే ॥ ౯౬౪॥

మహీధరసమాః సన్తః స్వల్పం గుఞ్జాఫలోపమమ్ ।
పతనోన్ముఖకార్యం చ కుర్వన్తస్తే పతన్త్యః ॥ ౯౬౫॥

తిరస్కర్తుః పురోభాగే స్థితిః పౌరుషమన్తరా ।
నేహ కీర్తిం పరే స్వర్గం న యచ్ఛేత్ కిం ప్రయోజనమ్ ॥ ౯౬౬॥

తిరస్కర్తారమాశ్రిత్య సలాభం జీవనాదపి ।

“తదకృత్వా మృతిం ప్రాపద్”ఇతి కీర్తిర్విశిష్యతే ॥ ౯౬౭॥

కులీనత్వం పౌరుషం చ యదా నాశోన్ముఖం భవేత్ ।
జీవనం దేహరక్షార్థం తదా కిం స్వర్గదాయకమ్ ॥ ౯౬౮॥

రోమైకమాత్రపతనాత్ చమరో మరణం వ్రజేత్ ।
మాననాశో ప్రసక్తే తు న జీవన్తి కులోద్భవాః ॥ ౯౬౯॥

మానహాన్యా వినష్టానాం మానినాం మహితం యశః ।
యశస్య బహుధా లోకో మానయేత్ పృథివీతలే ॥ ౯౭౦॥

అధికారః ౯౮. మహత్త్వమ్

లోకే కస్యచిదుత్సాహో మహత్త్వమితి కథ్యతే ।
వినోత్సాహం జీవనేచ్ఛా మహత్వాభావ ఉచ్యతే ॥ ౯౭౧॥

తుల్యాః స్యుర్జన్మనా సర్వే కిన్తు కర్మవిభేదతః ।
మహత్త్వతదాభావౌ తు భిన్నౌ జీవేషు తిష్ఠతః ॥ ౯౭౨॥

శ్రేష్ఠకర్మ వినా శ్రేష్ఠకృత్యాత్ సామాన్యోఽపి మహాన్ భవేత్ ।
వినా స్థానాం శ్రేష్ఠకృత్యాత్ సామాన్యోఽపి మహాన్ భవేత్ ॥ ౯౭౩॥

యస్త్వాత్మానం సద్గుణాద్యైః రక్షన్ జీవతి మానవః ।
మహిమానం స విన్దేత దృఢచిత్తా సతీ యథా ॥ ౮౭౪॥

మహత్త్వగుణసమ్పన్నాః కర్తవ్యం కార్యముత్తమమ్ ।
విహితేన పథా కర్తుం భవేయుః శక్తిశాలినః ॥ ౯౭౫॥

“మహాత్మనః పురస్కృత్య యామస్తద్గతవర్త్మనా” ।
ఇతి న స్యాన్మతిర్నీచేష్వాత్మశ్లాఘాపరేషు చ ॥ ౯౭౬॥

సజ్జనార్హమహత్వాఖ్యగుణో విద్యాదివర్జితమ్ ।
అస్థానపురుషం ప్రాప్య తం కుర్యాద్ గర్వపూరితమ్ ॥ ౯౭౭॥

మహత్వగుణశీలాస్తు భవన్తి వినయాన్వితాః ।
తద్విహీనా నిజస్తోత్రకరణైకపరాయణాః ॥ ౯౭౮॥

గార్వభావో మహత్త్వస్య లక్షణం సతి కారణే ।
నిష్కారణమహఙ్కారవత్తా నీచత్వలక్షణమ్ ॥ ౯౭౯॥

మహాన్తః పరదోషాణాం దర్శనే విముఖాః కిల ।

అధమాః పరదోషైకదర్శనే నితరాం ప్రియాః ॥ ౯౮౦॥

అధికారః ౯౯. విశిష్టగుణసమ్పత్తిః

యుక్తమేతదితి జ్ఞాత్వా విశిష్టగుణశాలినామ్ ।
సహజాస్తద్గుణాస్తేషాం భవేయురితి శాస్త్రిణః ॥ ౯౮౧॥

ఆన్తరం గుణసౌన్దర్యం స్యాత్సౌన్దర్యం మహాత్మనామ్ ।
బాహ్యం శరీరసౌన్దర్యం న సౌన్దర్యపదేరితమ్ ॥ ౯౮౨॥

ఉపకారప్రీతిలజ్జాసత్యదాక్షిణ్యమిత్యపి ।
గుణాః పఞ్చ స్తమ్భరూపాః శ్రేష్ఠ్యభారసమావహాః ॥ ౯౮౩॥

అహింసాధర్మమాశ్రిత్య తపస్తిష్ఠతి ముఖ్యతః ।
పరాపకారవైముఖ్యగుణః శ్రేష్ఠ్యముపాశ్రయేత్ ॥ ౯౮౪॥

కార్యసిద్ధిసమర్థానాం సామర్థ్యం వినయో మతః ।
శత్రూన్ స్వవశమానేతుం వినయః కారణం భవేత్ ॥ ౯౮౫॥

అసామానేషు నీచేషు వర్తనం వినయేన యత్ ।
తన్మహత్త్వం పరిజ్ఞాతుం నికషోపాలతాం వ్రజేత్ ॥ ౯౮౬॥

అపకర్తుర్నరస్యాపి సాహ్యం న క్రియతే యది ।
మహత్వగుణవత్త్వపి తదా వ్యర్థా భవేత్ సతామ్ ॥ ౯౮౭॥

మగత్వరూపసత్త్వేన సహితానాం మహాత్మనామ్ ।
లబ్ధం దారిద్ర్యమప్యేషాం నాపకర్షాయ జాయతే ॥ ౯౮౮॥

మహత్వగుణరూపాబ్ధితీరతుల్యో మహాన్ భువి ।
ప్రాప్తే ప్రలయకాలేఽపి శైథిల్యం న హి విన్దతే ॥ ౯౮౯॥

మహాత్మనాం మహత్వాఖ్యగుణో యది లయం వ్రజేత్ ।
సువిశాలా మేదినీయం భారం బోఢం న శక్నుయాత్ ॥ ౯౯౦॥

అధికారః ౧౦౦. అనుసృత్య ప్రవర్తనమ్

సౌలభ్యేన సమైః సాకమనుసృత్య ప్రవర్తనాత్ ।
విశిష్టగుణసంప్రాప్తిః సులభేతి సతాం మతమ్ ॥ ౯౯౧॥

ప్రేమ్ణా ప్రవర్తనం శుద్ధవిఖ్యాతకులజన్మ చ ।
ద్వయమేతన్మహత్వాఖ్యగుణం యచ్ఛతి కస్యచిత్ ॥ ౯౯౨॥

జనైః సాకం దేశసామ్యాన్న భేదనువర్తనమ్ ।
గుణేన సామ్యమేభిస్తు భవేచ్ఛన్దానువర్తనమ్ ॥ ౯౯౩॥

నీతిధర్మసమేతానాం పరోపకృతిశాలినామ్ ।
మహాత్మనాం గుణం లోకాః ప్రశంసన్తి మదాన్వితాః ॥ ౯౯౪॥

పరిహాసేఽప్యన్యనిన్దాకరణం దుఃఖమావహేత్ ।
పరానుసరణాదజ్ఞా భవన్తి సుగుణాన్వితాః ॥ ౯౯౫॥

విశిష్టగుణినాం సత్త్వాల్లోకోద్యాపి ప్రవర్తతే ।
తదభావే ప్రపఞ్చోఽయం భువి మగ్నో భవేత్ కిల ॥ ౯౯౬॥

సజ్జనార్హగుణైర్హీనాః తీక్ష్ణాసిసమశేముషీమ్ ।
లబ్ధ్వాపి పాదపసమా మన్యన్తే మానవైః సమైః ॥ ౯౯౭॥

వినా మైత్రీం విరోధం చ కుర్వతాం విషయేఽపి యః ।
గుణవాన్న ప్రవర్తేత్ దోషయుక్తః స గణ్యతే ॥ ౯౯౮॥

స్నేహతత్త్వం సమాలమ్బ్య ప్రవర్తనమజానతామ్ ।
దివసోఽపి ప్రభాయుక్తో దృశ్యేత్ తమసావృతః ॥ ౯౯౯॥

నిర్గుణేనార్జితం విత్తం నోపయోగకరం భవేత్ ।
యథా స్యాత్ పాత్రదోషేణ పయో మాధుర్యవర్జితః ॥ ౧౦౦౦॥

అధికారః ౧౦౧. నిరర్థకం విత్తమ్

అభుక్త్వా స్వార్జితం విత్తం గృహపూర్ణం సుపుష్కలమ్ ।
మృతిం ప్రాప్తవతస్తస్య కిం విత్తేన ప్రయోజనమ్ ॥ ౧౦౦౧॥

“విత్తేన సాధ్యతే సర్వమ్”ఇతి బుద్ధయా హ్యుపార్జితమ్ ।
యో న దద్యాద్ జ్ఞానశూన్యః స నీచం జన్మ విన్దతే ॥ ౧౦౦౨॥

ధనార్జనైకలక్ష్యా యే కృత్వా దానాదిసత్క్రియామ్ ।
నార్జయన్తి పరాం కీర్తిం భారాయన్తే భువస్తు తే ॥ ౧౦౦౩॥

సర్వైరస్పృహణీయస్య దానకృత్యమజానతః ।
కిం వావశిష్యతే తస్య మరణానన్తరం భువి ॥ ౧౦౦౪॥

దానం పరేభ్యః స్వేనాపి భోగశ్చేత్యుభయం నృణామ్ ।
యది న స్యాత్ కోటిసఙ్ఖ్యధనపుఞ్జేన కిం ఫలమ్ ॥ ౧౦౦౫॥

సత్పాత్రదానరూపేణ గుణేన రహితో నరః ।
స్వయం భోక్తుమనిచ్ఛంశ్చ రోగః స్యాత్ స్వీయసమ్పదామ్ ॥ ౧౦౦౬॥

అదత్త్వైవ దరిద్రేభ్యో రక్షితం కేనచిద్ధనమ్ ।
అనూఢసున్దరీప్రాప్తవార్ధకేన సమం భవేత్ ॥ ౧౦౦౭॥

(Text missing) ।
గ్రామమధ్యే ఫలైః పూర్ణో యథైవ విషపాదపః ॥ ౧౦౦౮॥

అభుక్త్వైవ స్వయం ధర్మకృత్వా ప్రీతిమన్తరా ।
రక్షితం కేనచిద్విత్తం లబ్ధ్వాన్యః సుఖమాప్నుయాత్ ॥ ౧౦౦౯॥

వృష్టమేఘః పునర్నీరలాభాద్ వృద్ధిం యథాశ్నుతే ।
సమృద్ధనాం చ దారిద్ర్య తథా తాత్కాలికం భవేత్ ॥ ౧౦౧౦॥

అధికారః ౧౦౨. లజ్జశీలతా

అకృత్యకరణోత్పన్నలజ్జా లజ్జేతి కథ్యతే ।
నారీణాం సహజా లజ్జా తతో భిన్నైవ దృశ్యతే ॥ ౧౦౧౧॥

అన్నం వస్త్రం తథాన్యాని సమాని స్యుర్నృణాం భువి ।
సతాం లజ్జావిశిష్టత్వం విశేషగుణ ఉచ్యతే ॥ ౧౦౧౨॥

యథా శరీరమాలమ్బ్య వర్తన్తే జీవరాశయః ।
లజ్జామాశ్రిత్య వర్తేత్ మహత్వాఖ్యగుణస్తథా ॥ ౧౦౧౩॥

లజ్జైవాభరణం లోకే గుణజ్ఞానాం మహాత్మనామ్ ।
గభీరగమనం తేషాం లజ్జాభావే న శోభతే ॥ ౧౦౧౪॥

అన్యైః ప్రాప్తాపవాదం చ స్వేన ప్రాప్తమభూదితి ।
మత్వా యో లజ్జతే లజ్జాస్థానం తం మన్యతే జనః ॥ ౧౦౧౫॥

నిజాత్మరక్షణోపాయలజ్జామప్రాప్య సజ్జనాః ।
విపులాం పృథివీం చాపి లబ్ధుం నేచ్ఛన్తి సర్వదా ॥ ౧౦౧౬॥

లజ్జాయుతా నరాః ప్రాణాన్ లజ్జార్థం విసృజన్త్యపి ।
ప్రాణరక్షాకృతే లజ్జాం న ముఞ్చన్తి కదాపి తే ॥ ౧౦౧౭॥

యదీయకృత్యం దృష్ట్వాన్యే భవేయుర్వ్రీడయాన్వితాః ।
స్వయం న లజ్జితో భూయాత్ తం ధర్మో వ్రీడయా త్యజేత్ ॥ ౧౦౧౮॥

చారిత్రహానిః కస్యాపి నాశయేత్ కులగౌరవమ్ ।
కస్యచిత్ సకలం శ్రేయో లజ్జాభావో వ్యపోహతి ॥ ౧౦౧౯॥

లజ్జాహీనమనస్కానాం ప్రాణేన సహ జీవనమ్ ।
సూత్రబద్ధచలద్దారుప్రతిమాతౌల్యమావహేత్ ॥ ౧౦౨౦॥

అధికారః ౧౦౩. కులగౌరవక్షణమ్

"కులగౌరవనిర్మాణకృత్యాదభ్రష్టో న చాస్మ్యహమ్" ।
ఇత్యేవం కథనాదన్యన్మహత్త్వం నాస్తి కస్యచిత్ ॥ ౧౦౨౧॥

పూర్ణజ్ఞానప్రయత్నాభ్యాం యుక్తేనాకుణ్ఠితేన చ ।
కర్మణా కస్యచిద్వంశగౌరవం బహు వర్ధతే ॥ ౧౦౨౨॥

వంశౌన్నత్యకరే కార్యే సదా ప్రయతతాం నృణామ్ ।
బద్ధ్వా వస్త్రం దృఢం కటతాం సాహ్యం కుర్యాద్విధిః స్వయమ్ ॥ ౧౦౨౩॥

స్వకులౌన్నత్యసిద్ధ్యర్థం త్వరయా యతతాం నృణామ్ ।
విమర్శమన్తరా కార్యం నిర్విఘ్నం సేత్స్యతి క్షణే ॥ ౧౦౨౪॥

వంశప్రభావం సంరక్ష్య జీవతా శాస్త్రవర్త్మని ।
తేన బాన్ధవ్యమిచ్ఛంస్తు లోకస్తమనువర్తతే ॥ ౧౦౨౫॥

స్వోత్పన్నకులనిర్వాహశక్తిం సమ్పాద్య జీవనమ్ ।
తాత్త్వికం పౌరుషం తాద్ధి పురుషాణాం ప్రశస్యతే ॥ ౧౦౨౬॥

ధీరో వహేద్యుద్ధభారం యథా బహుషు సత్స్వపి ।
శక్తస్తథా వహేద్వంశభారమన్యేషు సత్స్వపి ॥ ౧౦౨౭॥

కులగౌరవరక్షార్థం కాలో నాత్ర ప్రతీక్ష్యతామ్ ।
ఆలస్యాత్ కాలకాఙ్క్షాయాం హీయతే కులగౌరవమ్ ॥ ౧౦౨౮॥

కులసమ్భావితానార్థవారణే యత్నశాలినః ।

శరీరం కస్యచిత్కిన్ను దుఃఖమాత్రైకభాజనమ్ ॥ ౧౦౨౯॥

(Text missing) ।
యస్మిన కులే భావిదుఃఖకుఠారాభిహతః పతేత్ ॥ ౧౦౩౦॥

అధికారః ౧౦౪. కృషికర్మ

నానాకర్మకరో లోకః కృషిమాత్రేణ జీవతి ।
అతః క్లేశకరం చాపి కృషికర్మ ప్రశస్యతే ॥ ౧౦౩౧॥

అన్యకర్మకరాణం చ సమేషాం జీవధారణాత్ ।
జనానాం కర్షకాః సర్వే తిష్ఠన్త్యక్షాణివద్ భువి ॥ ౧౦౩౨॥

జీవతాం కృషికార్యేణ భవేదుత్తమజీవనమ్ ।
పరాన్ సంస్తుత్య జీవన్తః పరే సర్వే పరాశ్రయాః ॥ ౧౦౩౩॥

ధాన్యసమ్పత్సమృద్ధాశ్చ దయావన్తః కృషీవలాః ।
అన్యరాజ్ఞాం భువం స్వీయరాజాధీనం వితన్వతే ॥ ౧౦౩౪॥

కృషిం కరేణ సంవర్ధ్య భుఞ్జానాస్తే కృషివలాః ।
న యాచన్తే పరాన్, కిన్తు యచ్ఛన్త్యల్పమథార్థినామ్ ॥ ౧౦౩౫॥

కృషివాలానాం హస్తాస్తు కృషిహీనో భవేద్యది ।
విరక్తానాం యతీనాం చ జీవనం దుర్లభం తదా ॥ ౧౦౩౬॥

కృష్టం పాదాంశతః శుష్కం కృత్వా బీజస్య పాతనాత్ ।
దోహదం ముష్టిమాత్రం చ వినా భూః స్యాత్ ఫలప్రదా ॥ ౧౦౩౭॥

కర్షణాద్ దోహదం శ్రేష్ఠం ద్వయం కృత్వా తతస్తృణమ్ ।
నిష్కాస్య రక్షణాద్భూమేః న ముఖ్యం జలసేచనమ్ ॥ ౧౦౩౮॥

కేదారమనిశం గత్వా స్వామీ యది న పశ్యతి ।
భూమిరప్రీతిపత్నీవ విరక్తా తం పరిత్యజేత్ ॥ ౧౦౩౯॥

“దరిద్రా వయమ్”ఇత్యుక్త్వా కృషికర్మపరాఙ్ముఖాన్ ।
తాన్ సమీక్ష్యాథ భూదేవో హసేదజ్ఞానసంయుతాన్ ॥ ౧౦౪౦॥

అధికారః ౧౦౫. దారిద్ర్యమ్

దారిద్ర్యేణ సమం లోకే కిం భవేద్ దుఃఖదాయకమ్ ।
ఇతి ప్రశ్నస్య దారిద్ర్యమేవేత్యుత్తరముచ్యతామ్ ॥ ౧౦౪౧॥

లభేత్ సహవాసం యో దారిద్ర్యాభిధపాపినా ।
ఐహికాముష్మికసుఖం న విన్దేత్ స మానవః ॥ ౧౦౪౨॥

దాదిద్ర్యసంజ్ఞికీ త్వాశా యమాశ్రిత్య వసేన్నరమ్ ।
కులశ్రేష్ఠ్యం చ కీర్తిశ్చ తం విహాయ వినిఃసరేత్ ॥ ౧౦౪౩॥

మహాకులప్రసూతానాముత్తమానాం వచస్యాపి ।
నీచవాక్యప్రయోగాఖ్యదోషో దారిద్ర్యతో భవేత్ ॥ ౧౦౪౪॥

దారిద్ర్యదుఃఖతప్తానాం నృణాం తేనైవ హేతునా ।
భిన్నభిన్నాన్యనేకాని దుఃఖాని ప్రవిశన్తి తాన్ ॥ ౧౦౪౫॥

దారిద్రాః శాస్త్రతత్త్వార్థజ్ఞానవన్తోఽపి తద్వచః ।
న కోఽపి శ్రుణుయాల్లోకే వ్యర్థమేవ భవేద్వచః ॥ ౧౦౪౬॥

అధర్మహేతుదారిద్ర్యసమావిష్టం నరం భువి ।
జననీ తముదాసీనం మత్వా దూరీకరోత్యహో ॥ ౧౦౪౭॥

మరణాన్తకరక్రూరదారిద్ర్యానుభవవ్యథా ।
శ్చః పునః కిం భవేద్వేతి దరిద్రః చిన్తయేత్ సదా ॥ ౧౦౪౮॥

కశ్చిన్మన్త్రబలాదగ్నౌ సుఖం స్వప్తుమపి క్షమః ।
పరం దరిద్రావస్థాయాం స్వప్తుం కో వా భవేత్ క్షమః ॥ ౧౦౪౯॥

భోగ్యార్థవస్తురహితదరిద్రా రాగవర్జితాః ।
యవాగూలవణార్థం తైర్భిక్షుత్వం నాప్యగృహ్యత ॥ ౧౦౫౦॥

అధికారః ౧౦౬. యాచనా

దాతుర్దర్శనవేలాయాం తస్మిన యుక్తం హి యాచనమ్ ।
దాతుర్నేతి వచస్తస్య దోషాయ స్యాన్న చార్థినామ్ ॥ ౧౦౫౧॥

యాచకో వాఞ్ఛితం వస్తు లభేత్ దాతరి ।
యాచనాపి తదా తస్య మోదదా న తు దుఃఖదా ॥ ౧౦౫౨॥

వఞ్చనాతీతచిత్తానాం ధర్మజ్ఞానాం సమక్షతః ।
అర్థినాం యాచనం చాపి నూనం శ్రేష్ఠ్యాయ భూయతే ॥ ౧౦౫౩॥

స్వప్నేఽపి కపటం వాక్యం ప్రయోక్తుమవిజానతః ।
దాతురగ్రే యాచనాపి దానేన సాదృశం భవేత్ ॥ ౧౦౫౪॥

నేత్యనుక్త్వా స్థితం వస్తు దాతుమిష్టస్య కస్యచిత్ ।
అద్యాపి సత్వాద్దాతృణామగ్రే తిష్ఠన్తి యాచకాః ॥ ౧౦౫౫॥

విహాయ కపటం తత్త్వవక్తుర్దాతుర్హి దర్శనాత్ ।
యాచకానాం సుదారిద్ర్యదుఃఖం నశ్యేత్స్వతోఽఖిలమ్ ॥ ౧౦౫౬॥

ప్రీతిపూర్వం గౌరవేణ యాచకేభ్యః ప్రయచ్ఛతః ।
దాతౄన్ దృష్ట్వా యాచకస్తు మనస్యన్తః ప్రమోదతే ॥ ౧౦౫౭॥

యాచకానామభావే తు నరాణాం భువి జీవనమ్ ।
సూత్రాకృష్టచలద్దారుబిమ్బవత్ కృత్రిమం భవేత్ ॥ ౧౦౫౮॥

దాతృణామన్తికం గత్వా దారిద్రా యాచకా భువి ।
న యాచన్తే యది తదా మహిమా స్యాత్ కథం ప్రభోః ॥ ౧౦౫౯॥

అర్థిభిర్విజితక్రోధైర్భావ్యం క్షేమార్థిభిః సదా ।
దారిద్ర్యం స్వగతం స్వస్య భవేద్ జ్ఞానప్రదాయకమ్ ॥ ౧౦౬౦॥

అధికారః ౧౦౭. యాచనాభీతిః

కాపట్యమన్తరా హర్షపూర్వకం దామకిరణమ్ ।
అగ్రేఽపి యాచనాభావః శ్రేష్ఠః కోటిగుణో మతః ॥ ౧౦౬౧॥

కేషాఞ్చిద్యాచనావృత్తిమీశః శిరసి చేల్లిఖేత్ ।
లోకకర్తా నిర్దయోఽసౌ స్వయం భవతు యాచకః ॥ ౧౦౬౨॥

దారిద్ర్యం యాచనాన్నశ్యేదితి నిర్ణయకారిణా ।
యత్నశూన్యేన సదృశో మూర్ఖో నాస్తి వ్యథాకరః ॥ ౧౦౬౩॥

దారిద్ర్యప్రాప్తికాలేఽపి యాచ్ఞాకార్యమకుర్వతామ్ ।
మహత్వం సకలాం పృథ్వీం సమభివ్యాప్య రాజతే ॥ ౧౦౬౪॥

స్వప్రయత్నబలావాప్తయవాగూజలవస్తునః ।
పానాదప్యధికో మోదదాయకో నాస్తి కశ్చన ॥ ౧౦౬౫॥

పశురక్షణధార్మార్థం జలయాచనరూపకమ్ ।
కర్మాపి యాచనాకర్తుః జిహ్వాయా దోషదం భవేత్ ॥ ౧౦౬౬॥

యాచనీయం యది భవేద్దాతుః కపటినః పురః ।
న కార్యా యాచనేత్యుక్త్వా యాచేఽహం యాచకాన్ ప్రతి ॥ ౧౦౬౭॥

దారిద్ర్యామ్బుధిసన్తారహేతుయాచననావికా ।
కాపట్యాఖ్యశిలాభూమ్యా ఘర్షితా శిథిలా భవేత్ ॥ ౧౦౬౮॥

యాచ్ఞావ్యసనసంస్మృత్యా చిత్తం నూనం ద్రవీభవేత్ ।
కాపట్యదోషస్మరణే న ద్రవేత్, కిన్తు నశ్యతి ॥ ౧౦౬౯॥

నేతి శ్రవణమాత్రేణ ప్రాణో గచ్ఛతి చార్థినామ్ ।
స్థితేఽపి నేతి బ్రువతాం ప్రాణశ్ఛన్నో వసేత్ కిము ॥ ౧౦౭౦॥

అధికారః ౧౦౮. నీచత్వమ్

ఆకారేణ సమైః సాకం నీచానామస్తి తుల్యతా ।
ఇదం సామ్యన్త్వన్యవస్తుద్వికే ద్రష్టుం న శక్యతే ॥ ౧౦౭౧॥

వివేకజ్ఞానవద్భ్యోఽపి నీచాః స్యుర్భాగ్యశాలినః ।
యతస్తైః సదసచ్చిన్తా కాపి న క్రియతే కిల ॥ ౧౦౭౨॥

లోకే నీచస్తథా శ్రీశ ఇతీమౌ భవతః సమౌ ।
స్వేచ్ఛయా వాఞ్ఛితం కార్యముభాభ్యాం క్రియతే యతః ॥ ౧౦౭౩॥

భువి నీచజనాః స్వస్మాదపి నీచాన్ సమీక్ష్య తు ।
“తస్మాదపి వయం శ్రేష్ఠం” ఇతి స్యుర్మమతాపరాః ॥ ౧౦౭౪॥

రాజదణ్డభయాన్నీచా భవన్తి గుణశాలినః ।
సచ్చారిత్రసమేతాః స్యుస్తే లబ్ధుం వాఞ్ఛితం క్వచిత్ ॥ ౧౦౭౫॥

శ్రుతానేకరహస్యానాం స్వయం గత్వా బహుస్థలీమ్ ।
ప్రసారణాత్ ప్రచారార్థపటహాః సన్తి దుర్జనాః ॥ ౧౦౭౬॥

బద్ధ్వా కణ్ఠే కరం బాధాకారకాన్ ఘాతకాన్ వినా ।
పరేషామధమో భుక్తసిక్తహస్తం న దర్శయేత్ ॥ ౧౦౭౭॥

దుఃఖశ్రవణమాత్రేణ సన్తః స్యురుపకారిణః ।

నీచాః స్యురిక్షువత్పిష్టా భవన్తి సహకారిణః ॥ ౧౦౭౮॥

అన్నవస్త్రాదిసమ్పన్నాన్ జనానుద్వీక్ష్య యాచకాః ।
అసూయయా మృషాదోషాన్ సదా శంసన్తి తేష్వపి ॥ ౧౦౭౯॥

ఆత్మానమపి నీచాస్తు విక్రేతుం వ్యసనాగమే ।
సజ్జా భవేయుః, సత్కర్మ నాన్యత్ తైః కర్తుమిష్యతే ॥ ౧౦౮౦॥

ఇతి రాజధర్మాధ్యాయః సమ్పూర్ణః ।

తిరుక్కురళ్ - సంస్కృతానువాదః

3. కామకాణ్డః । గాన్ధర్వవివాహోధ్యాయః ।

అధికార ౧౦౯. దర్శనంవితర్కశ్చ తిరుక్కురళ్

రమ్యకేశవతీ చేయం మయూరీ కిము దేవతా ।
అథవా మానుషీత్యేవం ప్రాప్నోతి మే మనః ॥ ౧౦౮౧॥

మయా దృష్టా రమణీ యత్పునర్మాం చ పశ్యతి ।
సైన్యేన సహ మాం యోద్ధుం కి ప్రాపదితి తద్వభౌ ॥ ౧౦౮౨॥

అన్తకో న మయా పూర్వ దృష్టః, పశ్యామి సంప్రతి ।
క్రూరాక్షశ్చాఙ్గనారూపో జీవత్యేష న సంశయః ॥ ౧౦౮౩॥

నారీగుణసమేతాయాస్తస్యాస్తే క్రూరచక్షుషీ ।
ద్రష్టణాం ప్రాణనాశార్థముద్యుక్తే తిష్ఠతః సదా ॥ ౧౦౮౪॥

కిం వాన్తకః కిము మృగీ కిన్తు స్యాన్నేత్రమేవ వా ।
త్రయాణామపి సదృశ్యం దృష్టయామస్యాస్తు దృశ్యతే ॥ ౧౦౮౫॥

భ్రరస్యాస్త్వార్జవం ప్రాప్య వక్రతాం యది ముఞ్చతి ।
తస్యాస్తదా దృష్టిపాతం సా నూనం మయి వారయేత్ ॥ ౧౦౮౬॥

ప్రఙ్గనాథనవక్షొజచ్ఛాదక పట్టవస్త్రకమ్ ।
ప్రత్తేభకాయసఞ్ఛన్నముఖవస్త్రసమం భవేత్ ॥ ౧౦౮౭॥

సమరే శత్రువిత్రాసహేతుభృతం బలం మమ ।
రమణీరమ్యఫాలేన నృనమాసీత్ పరాజితమ్ ॥ ౧౦౮౮॥

హరిణీదృష్టిసదృశదృష్టయా ప్రకృతిలజ్జయా ।
సహితాయా రమణ్యాస్తు మణ్డనైర్మణ్డనం వృథా ॥ ౧౦౮౯॥

కామో యథా స్వద్రష్టణాం విషయోఽపి ముదావహః ।
న తథా మదిరా, కిన్తు మోదయేత్ ప్రాయినం పరమ్ ॥ ౧౦౯౦॥

అధికార ౧౧౦. భావపరిజ్ఞానమ్

అయాస్తు స్వఞ్జనే నేత్రే దృష్టిద్వ్యసమన్వితే ।
మహ్యం రోగం దదాత్యేకా శ్మయత్యపరా తు తమ్ ॥ ౧౦౯౧॥

తస్యాః క్షణికదృష్టిర్యా సకూతం ప్రేరితా మయి ।
న సా కామార్ధభాగా స్యాత్ తతోఽపి మహతీ కిల ॥ ౧౦౯౨॥

సా మాం దదర్శ, దృష్టా సా మయా మన్రాననాఽభవత్ ।
తదేత్ ప్రేమవృద్ధయర్థ రచితం జలసేచనమ్ ॥ ౧౦౯౩॥

మయి పశ్యతి సా భూమిం పశ్యేన్నమ్రముఖీ స్థితా ।
మయ్యపశ్యతి మాం దృష్ట్వా కుర్యాన్మన్దస్మితం తు సా ॥ ౧౦౯౪॥

యద్యప్యేషా న మాం సాక్షాత్ పశ్యత్యత్ర న సంశయః ।
అథాపి మీలితాక్షీవ భృత్వా మన్దం హసేదియమ్ ॥ ౧౦౯౫॥

అప్రీతవాక్యసదృశం బ్రూయాత్సా కఠినం బహిః ।
పరన్తు హృదయే క్రోధో నాస్తీతి జ్ఞాయతే క్షణాత్ ॥ ౧౦౯౬॥

వచః క్రూరం నిష్కపటమరివద్దర్శనం చ యత్ ।
తదన్తఃప్రీతియుక్తానాం లక్షణం ప్రోచ్యతే బుధైః ॥ ౧౦౯౭॥

మయి పశ్యతి తద్ దృష్ట్వా ప్రీతా మన్దం హసేదియమ్ ।
తస్యాశ్చలన్త్యాస్తత్కృత్య రమణీయం ప్రాకాశతే ॥ ౧౦౯౮॥

ఉదాసీనైః సమం బాహ్యే యదన్యోన్యనిరీక్షణమ్ ।
అన్తః స్థితాం ప్రీతిమేవ తద్ వ్యనక్తి తయోస్తదా ॥ ౧౦౯౯॥

లోకే కాముకయోర్నేత్రే యది ప్రేమ్ణా పరస్పరమ్ ।
పశ్యేతాం, తర్హిం వచసా భాషణే కిం ప్రయోజనమ్ ॥ ౧౧౦౦॥

అధికార ౧౧౧. సమ్భోగసుఖమ్

నాసానేత్రశ్రోత్రజిహ్వాఘ్రాణత్వక్పఞ్చకేన్ద్రియైః ।
జాయమానం భోగమేకా దదాతి వలయోజ్జ్వలా ॥ ౧౧౦౧॥

స్వరోగశామకం వస్తు స్వేతరం దృశ్యతే భువి ।
స్వేనోత్పాదితరోగస్య కిన్త్వయం భేషజం స్వయమ్ ॥ ౧౧౦౨॥

ప్రియారమ్యస్కన్ధలభ్యనిద్రాసుఖసమం సుఖమ్ ।
పఙ్కజాక్షమహావిష్ణోర్వైకుణ్ఠేఽపి న లభ్యతే ॥ ౧౧౦౩॥

కామాగ్ని నూతనమిమమేషా ప్రాప్తవతీ కుతః ? ।
యోఽగ్నిః సన్నిహితః శీతో దూరస్థః ప్రదహత్యయమ్ ॥ ౧౧౦౪॥

వాఞ్ఛితానేకవస్తూనామవాప్త్యా యత్సుఖం భవేత్ ।
ప్రసూనకున్తలభరనారీస్కన్ధో దదాతి తత్ ॥ ౧౧౦౫॥

నష్టః ప్రాణః పునర్యస్య స్పర్శమాత్రేణ జీవతి ।
తేనామృతేన రచితౌ తస్యాః స్కన్ధావితి ధ్రువమ్ ॥ ౧౧౦౬॥

స్వగేహే స్వార్జితం చాన్యైః విభజ్యాశనకర్మవత్ ।
రమ్యవర్ణాఙ్గనాకాయపరిష్వఙ్గః సుఖావహః ॥ ౧౧౦౭॥

వాయుగమ్యస్థలేనాపి మధ్యే వ్యవధిమన్తరా ।
ప్రీతికాముకతోరఙ్గపరిష్వఙ్గః సుఖం వహేత్ ॥ ౧౧౦౮॥

విప్రయోగః సమాధానం సమ్యోగ ఇతి తత్ త్రయమ్ ।
ప్రోచ్యతే పరమం భాగ్యం ప్రేమలక్ష్యైకజీవినామ్ ॥ ౧౧౦౯॥

అసకృద్ గ్రన్థపఠనాదజ్ఞానం శిష్యతే పథా ।
అనుస్యూతాఙ్గనాభోమాదమోగః శిష్యతే తతః ॥ ౧౧౧౦॥

అధికార ౧౧౨. లావణ్యమహిమా

సుమేషు మృదు త్వ హి శిరాష! విజయా మవ ।
వత్తోఽపి మార్దవయుతా మత్ప్రియా, గర్వముత్సృజ ॥ ౧౧౧౧॥

నికదృశ్దకుసుమసామ్యమస్యాస్తు నేత్రయోః ।
వస్తీతి కిం ధియా చిత్త! దృష్ట్వా పుష్పాణి ముహ్యసి ॥ ౧౧౧౨॥

దేహస్తు చికురస్తస్యాః చక్షుషీ శూలరూపిణీ ।
ముక్తా దన్తాశ్చారుగన్ధః కరౌ వంశానుకారిణౌ ॥ ౧౧౧౩॥

అస్యాస్తు చక్షుషా సామ్యం న లబ్ధమితి లజ్జ యా ।
నతం కువలయం భూమిం దశ్యేద్, దృష్టిం లభేత చేత్ ॥ ౧౧౧౪॥

మృదుకాయే నాలయుక్తం సా శిరీపమధారయత్ ।

నాలాభారాద్భగ్నమధ్యమభూదశుభనాదనమ్ ॥ ౧౧౧౫॥

నారీముఖనిశానాథమేదజ్ఞానవివర్జితాః ।
దివి తారాః స్వప్రదేశాద్ భ్రాన్తాః కిన్తు భ్రమన్త్యహో ॥ ౧౧౧౬॥

ఆదౌ నష్టకలశ్చన్ద్రః పునః ప్రాప్నోతి యః కలాః ।
కలఙ్కస్తద్గతో నారీవదనే కిన్తు వర్తతే ॥ ౧౧౧౭॥

యది త్వం ముఖవత్త్వస్యాః శోభాం చన్ద్ర! వహేస్తదా ।
మత్ప్రీతిపాత్రం త్వం భూయాః సర్వదా విజయీ భవ ॥ ౧౧౧౮॥

అస్యాః కుసుమనేత్రాయా ముఖసామ్యం యదీచ్ఛసి ।
హే చన్ద్ర! సర్వదృశ్యస్త్వం తదా మా తిష్ఠ సర్వదా ॥ ౧౧౧౯॥

శిరీషకుసుమం హంసపక్షౌ చేత్యుభయం భువి ।
స్త్రీపాదమార్దవే దృష్టే నూనం స్యాత్కణ్టకోపమమ్ ॥ ౧౧౨౦॥

అధికార ౧౧౩. ప్రేమప్రభావకథనమ్

అస్యాస్తు మృదుభాషిణ్యాః శ్వేతదన్తోద్భవం జలమ్ ।
మధుసమ్మిశ్రితం క్షీరమివాతిమధురం భవేత్ ॥ ౧౧౨౧॥

జీవస్య దేహసమ్బన్ధో యాదృశో దృశ్యతే భువి ।
స్నేహబన్ధో మమాప్యస్యాం వర్తతే తాదృశో దృఢః ॥ ౧౧౨౨॥

మన్నేత్రకృష్ణతారే! త్వం త్యక్త్వా స్థానమితో వ్రజ ।
నో చేన్మత్ప్రియయా తస్తుమత్ర నైవ హి శక్యతే ॥ ౧౧౨౩॥

సంయోగే భూషణాఙ్గీయం మమ జీవనదాయినీ ।
వియోగే సైవ మే నూనం భవేన్మరణదాయినీ ॥ ౧౧౨౪॥

యది స్యుర్విస్మృతా లోకే క్రూరాక్ష్యాస్తే చ సద్గుణాః ।
తదైవ స్మరణం యుక్తం, న మయా విస్మృతా గుణాః ॥ ౧౧౨౫॥

నాపయాతి ప్రియో నేత్రాన్నిమేషసమయోఽపి సః ।
నైతి ఖేదం, యతోఽన్యేషామదృశ్యః సూక్ష్మరూపధృత్ ॥ ౧౧౨౬॥

మన్నేత్రస్థో మత్ప్రియోఽసౌ ఛన్నః స్యాదితి శఙ్కయా ।
అఞ్జనాద్యైరలఙ్కారో నేత్రయోర్న విధీయతే ॥ ౧౧౨౭॥

ఞ్ఞవస్త్వశనేనాసౌ హృదయస్థో మమ ప్రియ ః ।
దగ్ధః స్యాదితి భీత్యా, తదుష్ణం వస్తు న భుజ్యతే ॥ ౧౧౨౮॥

నేత్రస్పన్దే కృతే నేత్రాత్ ప్రియోఽన్తర్ధానమేష్యతి ।
జ్ఞాత్వదం నిర్నిమేషం తం కఠిన బ్రువతే జనాః ॥ ౧౧౨౯॥

హృదయేఽస్తి ప్రియో నిత్యం తదజ్ఞాత్వా జనా భువి ।
నిన్దన్తి"ప్రీతిహీనోఽయం వియోగం బహతీ" తి చ ॥ ౧౧౩౦॥

అధికార ౧౧౪. నిర్లజ్జాత్వకథనమ్

అనుభూయ ప్రియం పశ్చాత్ వియుజ్య బహుఖిద్యత్ః ।
ప్రియస్య తాలతురగారోహణాన్నాస్తి రక్షకమ్ ॥ ౧౧౩౧॥

వియోగదుఃఖం సోఢుం యౌ ప్రాణదేహౌ న శక్నుతః ।
తౌ లజ్జాం చ పరిత్యజ్య తురగారే హణోద్యతౌ ॥ ౧౧౩౨॥

పుస్త్వలజ్జే పురా పూర్ణే మస్యాస్తాం అద్య తే వినా ।
కరోమి తాలతురగారోహణం కాముకో యథా ॥ ౧౧౩౩॥

కామనామాతివేగోఽయం ప్రవాహో మయి సంస్థితౌ ।
లజ్జాపుస్త్వాభిధౌ పోతౌ వేగేన నయతి క్షణాత్ ॥ ౧౧౩౪॥

సాయఙ్కాలోద్భవం దుఃఖం కృత్రిమాశ్వాధిరోహణమ్ ।
ద్వయమేతదదాన్మహ్యం మాలాకులకరా ప్రియా ॥ ౧౧౩౫॥

ప్రియావియోగాన్నో నిద్రాం లభేతే మమ చక్షుషీ ।
తేనార్ధరాత్రికాలేఽపి కృత్రిమాశ్వం స్మరామ్యహమ్ ॥ ౧౧౩౬॥

పయోధిసమకామాధిమనుభూయాపి చాఙ్గనాః ।
తాలాశ్వాన్నాధిరోహన్తి స్త్రీజన్మాతో విశిష్యతే ॥ ౧౧౩౭॥

"శోచ్యేయం, ధైర్యహీనేయ" మిత్యేతదవిచార్య చ ।
స్త్రీణం కామో వినిష్క్రమ్య" వీథీపర్గన్తమాయయౌ ॥ ౧౧౩౮॥

"ఏతావతా జనాః సర్వే జానన్త్మన్తర్హితం న మామ్" ।
ఇతీవ మమ కామోఽయం వీథ్యాం భ్రమతి మోహితః ॥ ౧౧౩౯॥

"అస్మస్సమసఖీభిస్తు న ప్రాప్తం వ్యసనం పురా" ।

“అస్మస్సమసఖీభిస్తు” (Text missing) ॥ ౧౧౪౦॥

అధికార ౧౧౫. అపవాదకథనమ్

కామసమ్బన్ధివార్తాయాః ప్రసారాజ్జీవ్యతే మయా ।
స్థితిమేనాం న జానన్తి జనాః పుష్యవశాదహో ॥ ౧౧౪౧॥

దుస్సాధ్యా కుసుమాక్షీయమిత్యేన్నగరే జనాః ।
అజ్ఞాత్వా దుష్ప్రచారేణ మమ సాహ్యం వితన్వతే ॥ ౧౧౪౨॥

దుష్ప్రచారో లోకకృతో మమ సాహ్యప్రదోఽభవత్ ।
దుస్సాధఞ్చ సుసాధం మే భవితా దుష్ప్రచారతః ॥ ౧౧౪౩॥

మమ కామః ప్రజానాం తు ప్రచారేణ ప్రవర్ధితః ।
కామః ప్రచారరహిత్యే నూనం సఙ్కుచితో భవేత్ ॥ ౧౧౪౪॥

ప్రచారాద్ బహుభిర్జ్ఞాతః కామః స్యాన్మోదదాయకః ।
మోదం మోదం మద్యపాయీ సేవతే తద్యథా పునః ॥ ౧౧౪౫॥

ప్రియో దృష్టస్త్వేకవారం, అపవాదస్తదోత్థితః ।
సర్వేణ చన్ద్రగ్రహణవార్తేవ ప్రసృతోఽభవత్ ॥ ౧౧౪౬॥

వవృధే కామరోగోఽయమపవాదాఖ్యదోహదాత్ ।
మాతృక్రోధవచోరూపసలిలేనాపి పోషితః ॥ ౧౧౪౭॥

దుష్ప్రచారేణ కామస్య నిరోధో న హి శక్యతే ।
యథా ఘృతేన వహ్నేస్తు శమనం దుష్కరం భువి ॥ ౧౧౪౮॥

దత్వాఽమయవచో మాం తు నిర్లజ్జం త్యక్తవాన్ ప్రియః ।
తథా సత్యపవాదార్థ న విభేమి కదాచన ॥ ౧౧౪౯॥

అపవాదం మమాభీష్టం గ్రామీణా బ్రువరే యతః ।
కాముకైర్వాఞ్ఛితం సర్వ సాధ్యతే తత్తు తైస్తతః ॥ ౧౧౫౦॥

అధికార ౧౧౬. వియోగసహనమ్

వితోగాభావవిషయో యది స్యాద్ బ్రుహి తన్మమ ।
వియుజ్యాగమనం చేత్తు వద తత్ సహతాం నృణామ్ ॥ ౧౧౫౧॥

తదీయదృష్టిః పూర్వ మే వభృవానన్దదాయినీ ।
వియోగభీతిం జనయేత్ అద్య, జాతోఽపి సఙ్గమః ॥ ౧౧౫౨॥

స్యాద్వియోగః క్వచిత సాకం విశ్వస్తేన ప్రియేణ చ ।
తస్మాత్ ప్రియేణ రచితాం ప్రతిజ్ఞాం నైవ విశ్వసేత్ ॥ ౧౧౫౩॥

ప్రేమపూర్వం న మేతవ్య మిత్యుక్త్వాపి వియుజ్యతః ।
ప్రియస్య వచనం వక్తుర్దోషాయ స్యాత్, న శృణ్వతః ॥ ౧౧౫౪॥

యథా ప్రియేణ విరహో న స్యాత్కార్య తథా త్వయా ।
వియోగే ప్రథమం ప్రాప్తే సఙ్గమో దుర్లభస్తతః ॥ ౧౧౫౫॥

వియోగవిషయం వక్తుం యో భవేన్నిర్దయః ప్రియః ।
ప్రత్యాగత్య పునః ప్రీతిం స కథం దర్శయేత్ త్వయి ॥ ౧౧౫౬॥

కృశహస్తప్రకోష్ఠాభ్యాం నిస్సృతా వలయాలయః ।
కిం నాయకవియోగం న కథయేయుర్జనాన్ ప్రతి ॥ ౧౧౫౭॥

స్నిగ్ధచేటీవిరహతగ్రామవాసో వ్యథాకరః ।
ప్రియనాయకవిశ్లేషస్తతోఽపి వ్యసనప్రదః ॥ ౧౧౫౮॥

అన్తికస్థితిమాత్రేణ దహేత్ సాధారణోఽనలః ।
కామరోగసమానోఽయం న దహేద్ దూరవత్యపి ॥ ౧౧౫౯॥

అఙ్గీకృత చ విశ్లేషమనవాప్య తతో వ్యథామ్ ।
సోఢ్వా వియోగం జీవన్త్యః సన్త్యనేకాః స్త్రియో భువి ॥ ౧౧౬౦॥

అధికార ౧౧౭. వియోగదుఃఖానుభవః

లజ్జయా కామరోగం తు ఛాదయామి, న శామ్యతి ।
నిర్గతే నిర్గతే వారి వర్ధతే స్త్రోతసో యథా ॥ ౧౧౬౧॥

నైవ చ్ఛాదయితుం శక్తా కామరోగమహం బలాత్ ।
రోగదాత్రే నాయకాయ వక్తుం లజ్జా తు జాయతే ॥ ౧౧౬౨॥

ఖేదం సోదుమశక్తఽస్మిన శరీరే ప్రాణనామకమ్ ।
యష్టిమాలమ్బ్య లమ్బేతే లజ్జాకామౌ తు పార్శ్వయోః ॥ ౧౧౬౩॥

కామరోగమమాఖ్యఽయం మహానస్తి పయోధరః ।
తత్తీర్త్వా గన్తుముచితో దృఢః పోతో న విద్యతే ॥ ౧౧౬౪॥

సుఖప్రదాయాం మైత్ర్యాం యే దుఃఖోత్పాదనతత్పరాః ।
ఖేదప్రదవిరోధస్య నిరాసే తే కథం క్షమాః ॥ ౧౧౬౫॥

కామో యదా సుఖం దద్యాత్ తత్సుఖం సిన్ధువన్మహత్ ।
వియోగాద్ దుఃఖదే కామే తద్ దుఃఖం జలధేర్మహత్ ॥ ౧౧౬౬॥

కామప్రవాహే తీర్ణేఽపి పారం మే నైవ దృశ్యతే ।
గాఢాన్ధకారరాత్ర్యాం తు వసామ్యేకాకినీ హ్యహమ్ ॥ ౧౧౬౭॥

సర్వలోకజనాన్ నిద్రావశాన్ కృత్వా తు మాం పరమ్ ।
సహాయం ప్రాప్య తిష్ఠన్తీ యామినీ శోచ్యతాం గతా ॥ ౧౧౬౮॥

వియోగకాలే యామిన్యో వర్ధన్తే యాః సుదీర్ఘతః ।
వియుక్తనాయకాచ్చాపి తాః క్రూరాః కిల భాన్తి మే ॥ ౧౧౬౯॥

ప్రియసామీప్యగమనశక్తిర్నేత్రస్య చిత్తవత్ ।
యది స్యాత్ తర్హి మన్నేత్రే న స్యాతాం సలిలాకులే ॥ ౧౧౭౦॥

అధికార ౧౧౮. నాయకదిదృక్షామూలకఖేదః

త్వమేవ ప్రథమం నేత్ర! మహ్యం ప్రియమదశయః ।
కామాధిర్వవృధే తేన కస్మాత్ త్వం రుదసి వృథా ॥ ౧౧౭౧॥

అవిచార్య పురా దృష్ట్వా ప్రియం ప్రీతిపురస్సరమ్ ।
అద్యాజ్ఞానాత్ కుతో నేత్రే ఖిద్యేతే ప్రీతిసంయుతే ॥ ౧౧౭౨॥

నేత్రే పూర్వ స్వయం గత్వా తం నాయకమపశ్యతామ్ ।
రుదతః స్వయమద్యాత్ర పరిహాసపదం హి తత్ ॥ ౧౧౭౩॥

అనివార్య కామరోగం శాశ్వతం మమ చక్షుషీ ।
మహ్యం దత్త్వా క్రన్దితుం తే హ్యశక్తే నీరవర్జితే ॥ ౧౧౭౪॥

మన్నేత్రే యే పురా కామరోగం సాగరసన్నిభమ్ ।
అయచ్ఛతామిదానీం తే ఖిద్యేతే నిద్రయా వినా ॥ ౧౧౭౫॥

కామరోగప్రదాభ్యాం మే నయనాభ్యాం యదద్య తు ।
తుల్యోఽనుభూయతే ఖేదః తత్తస్య ఖలు యుజ్యతే ॥ ౧౧౭౬॥

ప్రేమ్ణా సహర్ష యే నేత్రే ప్రియం పూర్వమపశ్యతామ్ ।

నిర్నిద్రే తేఽద్య ఖేదేన స్యాతామశ్రువివర్జితే ॥ ౧౧౭౭॥

హార్ద ప్రేమ వినా వాక్యమాత్రాత్ ప్రేమదర్శకః ।
అస్తి కశ్చిదదృష్ట్వా తం న నేత్రే శాన్తిమాపతుః ॥ ౧౧౭౮॥

ఆగతే నాయకే తద్వత్, అప్రాప్తేఽపి చ నాయకే ।
నాయాతి నిద్రా తస్మాన్మే విషణ్ణే నయనే భృశమ్ ॥ ౧౧౭౯॥

గుహ్యాప్రకాశపటహతుల్యనేత్రయుతా వయమ్ ।
అతోఽస్మన్నయనే దృష్ట్వా రహస్యం జనాః ॥ ౧౧౮౦॥

అధికార ౧౧౯. వైవర్ణ్యమూలకవ్యసనమ్

(Text missing) జ్ఞయకారి (Text missing) ।
తతోఽభూన్మయి వైవర్ణ్య కస్మై తత్కథయామ్యహమ్ ॥ ౧౧౮౧॥

"నాయకేనార్పితం చేదమి" తి సన్తోషహేతునా ।
వైవర్ణ్య మమ దేహేఽస్మిన్ వ్యాప్య సర్వత్ర వర్తతే ॥ ౧౧౮౨॥

వైవర్ణ్య కామరోగం చ దత్వా మహ్యం స నాయకః ।
మత్తః సౌన్దర్యలజ్జే తు ప్రత్యగృహ్ణాన్ముదాన్వితః ॥ ౧౧౮౩॥

స్మరామి నాయకేనోక్తం తద్వీర్య చ వదామ్యహమ్ ।
అథాపి జాతం వైవర్ణ్య, న జానే వఞ్చనామిమామ్ ॥ ౧౧౮౪॥

మమ ప్రియో మాం వియుజ్య యాతి త్వం పశ్య తత్ర తు ।
పశ్చాత్ర సద్యో వైవర్ణ్య మమ దేహముపాగమత్ ॥ ౧౧౮౫॥

యథా దీపతిరోధానం ప్రతీక్షద్వర్తతే తమః ।
తథాఽఽలిఙ్గనవిచ్ఛేదం వైవర్ణ్య సంప్రతీక్షతే ॥ ౧౧౮౬॥

పరిష్వజ్య ప్రియం పార్శ్వే యదాఽహం పరివర్తితా ।
అత్రాన్తరే తు వైవర్ణ్య మద్దేహే వ్యాపృతం వభౌ ॥ ౧౧౮౭॥

"వైవర్ణ్య ప్రాపదేషే" తి వక్తారః మన్తి భూరిశః ।
"ప్రియో యయౌ వియుజ్యైనామి" తి వక్తా న విద్యతే ॥ ౧౧౮౮॥

వియోగే సమ్మతాం మాం చ యోఽకరోత్ సోఽపి సత్తమః ।
యది స్యాత్తర్హి మద్దేహవైవర్ణ్యాన్నాస్తి మే వ్యథా ॥ ౧౧౮౯॥

వియుక్త మమ సమ్మత్యా ప్రియం ఖిన్న జనా యది ।

న నిన్దేయుస్తదా శ్లాఘ్యా వివర్ణ్యేమమితి ప్రథా ॥ ౧౧౯౦॥

అధికార ౧౨౦. వియోగవ్యసనాధిక్యమ్

వృతః స్వేన ప్రియః స్వాం చ కామయేద్యాద్ ప్రియా ।
బీజావాపం వినా లబ్ధఫలా స్యాల్లక్ష్యజీవితే ॥ ౧౧౯౧॥

స్వానురక్తాసు నారీషు నాయకైః ప్రేమదర్శనమ్ ।
జన్తూనాం విషయే మేఘకృతవృష్టిసమం భవేత్ ॥ ౧౧౯౨॥

నాయకాసక్తనారీణాం ఖేదే విశ్లేషమూలకే ।
జాతేఽపి సఙ్గమో భూయాదితి గర్వయుతాస్తు తాః ॥ ౧౧౯౩॥

స్వవాఞ్ఛితప్రియతమో యస్యాం ప్రీతిం న దర్శయేత్ ।
అన్యేషాం స్పృహణీయాం చ భాగ్యహీనాం హి తాం విదుః ॥ ౧౧౯౪॥

అఙ్గనాప్రీతిపాత్రం యః కాముకః ప్రేమ తాసు చ ।
న కుర్యచ్చేత్ తదా స్త్రీణాం కిం తైరస్తి ప్రయోజనమ్ ॥ ౧౧౯౫॥

ఏకపక్షానురాగాస్తు జనయేద్వ్యసనం మహత్ ।
కామస్తులాభారసమో ద్విపక్షస్థః సుఖప్రదః ॥ ౧౧౯౬॥

రక్తకాముకయోర్మధ్యే వసన్నేకత్ర కేవలమ్ ।
మదీయదుఃఖవైవర్ణ్యే జానీయాన్మదనః కథమ్ ॥ ౧౧౯౭॥

స్వానురక్తప్రియేణోక్తమశ్రుత్వా మధురం వచః ।
వియుజ్య భువి జీవన్త్యో భవన్తి క్లేశభాజనమ్ ॥ ౧౧౯౮॥

వాఞ్ఛితః కాముకః ప్రీతిం మయి నైవ కరోతు వా ।
తత్కీర్తిశ్రవణం నూనం శ్రవణానన్దం మమ ॥ ౧౧౯౯॥

ప్రేమహీనే తు పురుషే హే చిత్త! వదసి వ్యథామ్ ।
న తేన తవ లాభోఽస్తి జలధేర్గోపనం యథా ॥ ౧౨౦౦॥

అధికార ౧౨౧. అనుభూతసుఖం స్మృత్వా రోదనమ్

పానకాలే పరం నృణాం మద్యాన్మోదప్రదాయకాత్ ।
స్మృతమాత్రేణ చానన్దదాతా కామో విశిష్యతే ॥ ౧౨౦౧॥

విశ్లేషేఽపి ప్రియః స్వీయప్రియాం చిత్తం యది స్మరేత్ ।

తదేవ వారయేత్ ఖేదం, సర్వదా మోదదః స్మరః ॥ ౧౨౦౨॥

క్షుతం ప్రాజ్ఞస్సేరదాస్యాత్ స్థగితం తద్భవేత్తతః ।
జ్ఞాయతే తేన మాం స్మృత్వా ప్రియో వ్యస్మరదిప్యపి ॥ ౧౨౦౩॥

వాసం కరోతి మచ్చితే సర్వదా ప్రియకాముకః ।
తథా తదీయచిత్తేఽపి వసామి కిమహం న వా? ॥ ౧౨౦౪॥

మమ వస్తుం స్వచిత్తే న స్థానం యచ్ఛతి యః ప్రియః ।
హృదయే మమ నిర్లజం కథం నిత్యం వసేదసౌ ॥ ౧౨౦౫॥

ప్రియేణ భుక్తదివసాన్ స్మృత్వా జీవామి సంప్రతి ।
తదభావే జీవనం మే సర్వదా దుర్లభం భవేత్ ॥ ౧౨౦౬॥

ప్రియే స్మృతేఽపి మచ్చిత్తం దగ్ధం విశ్లేషదుఃఖతః ।
యద్యహం తం విస్మరేయం న జానే కిం భవేదితి ॥ ౧౨౦౭॥

ప్రియం స్మరామ్యహోరాత్రం తదర్థ న స కుప్యాని ।
మహోపకారం మన్యేఽహమిదం తేన కృతం మమ ॥ ౧౨౦౮॥

“ఆవామభిన్నావి” త్యక్తవా వినా ప్రేమ ప్రవర్తతే ।
(Text missing) తత్కృత్యం (Text missing) ॥ ౧౨౦౯॥

ప్రియో మయా సహ స్థిత్వా వియుజ్యాద్య జగామ ।
(Text missing) చన్ద్రిమాః ! ॥ ౧౨౧౦॥

అధికార ౧౨౨. దృష్టస్వప్నకథనమ్

ప్రియాన్దేశసహితః స్వప్నో యః సముపాగతః ।
నిద్రాయాం తస్య చాతిథ్యం కీదృశం కరవాణ్యహమ్ ॥ ౧౨౧౧॥

నేత్రే నిద్రావశం ప్రాప్తే స్వప్నే ప్రాప్తం ప్రియం ప్రతి ।
కథం “కృచ్ఛ్రేణ జీవామీ” త్యేతద్ బ్రూయాం విహేషతః ॥ ౧౨౧౨॥

జాగ్రద్దశాయాం యో నైవ మయి ప్రీతిం వ్యధాత్ ప్రియః ।
స్వప్నే వా దర్శనాత్తస్య జీవామ్యత్ర కథఞ్చన ॥ ౧౨౧౩॥

మయి జాగ్రతి యః ప్రీతిం కాముకో నాకరోన్మయి ।
స్వప్నేన స సమానీతస్తన్న ప్రీతిం కరోమ్యహమ్ ॥ ౧౨౧౪॥

జాగ్రద్దశాయాం యద్ దృష్టం తదాసీత్ క్షణికం సుఖమ్ ।
అద్య స్వప్నగతానన్దో యః సోఽపి క్షణికోఽభవత్ ॥ ౧౨౧౫॥

భువి జాగ్రదవస్థేయం సర్వదా న భవేద్యది ।
తదా ప్రియః స్వప్నదృష్టో మాం వియుజ్య న యాస్యతి ॥ ౧౨౧౬॥

మయి జాగ్రతి సంయుజ్య యః క్రూరో నాకరోత్ ప్రియమ్ ।
స్వప్నే పరం సమాగత్య మాం కుతో వ్యథయత్యసౌ ॥ ౧౨౧౭॥

మత్స్వప్నే కాముకః ప్రాప్య స్కన్ధమారుహ్య వర్తతే ।
నిద్రాన్తే పూర్వవత్సోఽయం మమ మానసమావిశేత్ ॥ ౧౨౧౮॥

అదృశ్యం స్వప్నవేలాయాం తథా జాగ్రద్దశాస్వపి ।
ప్రియం ప్రీతిమకుర్వన్తం స్మృత్వా ఖేదయుతాః స్త్రియః ॥ ౧౨౧౯॥

"త్యక్త్వాఽస్మాన్ నాయకః ప్రాయాది" తి నిన్దన్తి యాః స్త్రియః ।
అవిర్భవన్తం స్వప్నే తం న నిన్దన్తి హి తాః కిము ॥ ౧౨౨౦॥

అధికార ౧౨౩. సాయఙ్కాలదర్శనేన ఖేదః

సంయుజ్యాథ వియుక్తానాం నారీణాం కాముకైః సహ ।
ప్రాణభుగ్యమరూపస్త్వం సాయఙ్కాల ! విభాసి మే ॥ ౧౨౨౧॥

సాయంసన్ధ్యే ! అయి భ్రాన్తే ! ఖిన్నా త్వం దృశ్యసేఽధునా ।
తవ ప్రియో మత్ప్రియవద్ దయాశూన్యోఽభవత్ కిము? ॥ ౧౨౨౨॥

సుశీతలా ప్రసన్నా యా సాయం సన్ధ్యా పురా బభౌ ।
సైవాద్య మమ నైరాశ్యమూలకం ఖేదమాతనోత్ ॥ ౧౨౨౩॥

ప్రియే దూరం గతే వధ్యస్థలం ఘాతకవత్ స్వయమ్ ।
సాయఙ్కాలః సమాగత్య మమ ప్రాణాన్ హరత్యయమ్ ॥ ౧౨౨౪॥

ప్రాతఃకాలేకృతే కోఽయముపకారో మయా కృతః ।
సాయఙ్కాలకృతే కోఽయమపకారో మయా కృతః ॥ ౧౨౨౫॥

కాముకేన యదాఽహం తు న్యవసం ప్రేమపూర్వకమ్ ।
సాయఙ్కాలో వ్యథాం కుర్యాదిత్యేతన్నావిదం పురా ॥ ౧౨౨౬॥

కామరోగాఖ్యకుసుమం ప్రాతః కోరకతాం గతమ్ ।
మధ్యాహ్నే పక్కతాం ప్రాప్య సాయం వికసతి స్వయమ్ ॥ ౧౨౨౭॥

సాయఙ్కాలస్య తీక్ష్ణస్య దూతో భూత్వా స్వయం కిల ।
గోపహస్తగతో వేణురాయుధాత్మా హినస్తి మామ్ ॥ ౧౨౨౮॥

చిత్తక్షోభకరే తస్మిన్ సాయఙ్కాలే సమాగతే ।
యథాఽహం తద్వదన్యేఽపి గ్రామిణాః ఖేదమాప్నుయుః ॥ ౧౨౨౯॥

పత్యుర్వియోగకాలేఽపి స్థితాః ప్రాణాః, ధనాత్యయే ।
గతం ప్రియం విచిన్త్యాద్య సాయం నిర్యాన్తి దేహతః ॥ ౧౨౩౦॥

అధికార ౧౨౪. అవయవసౌన్దర్యహానిః

వియోగఖేదం దత్వా మే దూరదేశం యయౌ ప్రియః ।
తం స్మృత్వా రోదనాన్నేత్రే పుష్పైః స్యాతాం జితేఽధునా ॥ ౧౨౩౧॥

(Text missing) కరోదితి ।
వార్తామశ్రునిభాన్నేత్రే వివర్ణే వదతః కిము ॥ ౧౨౩౨॥

పతిసంయోగసమయే స్కన్ధౌ మోదేన వర్ధితౌ ।
కృశౌ భూత్వాద్య విశ్లేషం బోధయన్తావివ స్థితౌ ॥ ౧౨౩౩॥

స్కన్ధౌ నాయకవిశ్లేషాత్ క్షీణౌ శోభావివర్జితౌ ।
తదర్థ క్షీణహస్తాభ్యాం బభూవుర్వలయాశ్చ్యుతాః ॥ ౧౨౩౪॥

స్కన్ధౌ విభ్రష్టవలయౌ హీనశోభౌ తథావిమౌ ।
నిర్దయస్య ప్రియస్యాస్య కాఠిన్యగుణమూచతుః ॥ ౧౨౩౫॥

స్కన్ధక్షయం తతో భ్రశం వలయానాం నిరోక్ష్య చ ।
ప్రియం నిన్దన్తి కఠినం జనాః, ఖిన్నస్తతోఽస్మ్యహమ్ ॥ ౧౨౩౬॥

హే చిత్త ! భుజయోః కార్శ్యం నిర్దయాయ ప్రియాయ మే ।
వినివేద్య తతో జాతం మహత్త్వం ప్రాప్యతాం త్వయా ॥ ౧౨౩౭॥

పరిష్వజ్య ప్రియం హస్తో యదా తు శిథిలీకృతః ।
తదా వలయహస్తాయాః భాలమాసిత్తు నిష్ప్రభమ్ ॥ ౧౨౩౮॥

ఆలిఙ్గితాయాం కామిన్యాం మధ్యే వాయుర్విశేద్యది ।
తస్యాస్తదా శితనేత్రే స్యాతాం వైవర్ణ్యసంయుతే ॥ ౧౨౩౯॥

ప్రియాయాః ఫాలదేశస్థవైవర్ణ్యం సముదీక్ష్య తు ।
తదీయనయనాక్రాన్తవైవర్ణ్యం ప్రాప ఖిన్నతామ్ ॥ ౧౨౪౦॥

అధికార ౧౨౫. మనస్యేవ కథనమ్

దుఃఖరూపామయం హన్తుమేకం భేషజమస్తి చేత్ ।
హే చిత్త ! సమ్యగాలేచ్య న బ్రూయాః కిన్తు తత్తు మే ॥ ౧౨౪౧॥

కాముకే మయి చాప్రీతే హే చిత్త ! త్వం పరం కుతః ? ।
స్మృత్వా తం దుఃఖమాప్నోషి భ్రాన్తస్త్వం విజయీ భవా ॥ ౧౨౪౨॥

హే చిత్త ! మయ్యుషిత్వా త్వం స్మృత్వా తం ఖిద్యసే కుతః ।
ఖేదప్రదః ప్రియో మాం తు స్మృత్వా నాయాతి చాన్తికమ్ ॥ ౧౨౪౩॥

హే మానస ! ప్రియం (Text missing) ష్టుం మన్నేత్రే ।
ఇమే నేత్రే త్వయా సాకం నీత్వా గచ్ఛ తదన్తికమ్ ॥ ౧౨౪౪॥

కాముకో వాఞ్ఛితోఽస్మాభిః, అస్మాన్నాసౌ వృణేతు వా ।
హే చిత్త ! కథమస్మాభిరయం త్యక్తుం హి శక్యతే ॥ ౧౨౪౫॥

త్వత్ప్రియస్త్వాం వియుజ్యాథ మిలేద్యది తదా పునః ।
రతిం న కురుషే ధైర్యాత్ పశ్చాత్కుప్యసి హే మనః ! ॥ ౧౨౪౬॥

సచ్చిత్త ! త్యజ కామం వా లజ్జాం వా త్వం పరిత్యజ ।
తదేతదుభయం సోఢుమేకదా నైవ శక్నుయామ్ ॥ ౧౨౪౭॥

వియోగసమయే నాథో నాకరోత్ ప్రీతిమిత్యతః ।
ఖిన్నస్తమనుసృత్య త్వం చిత్త ! యాసి కుతో భ్రమాత్ ॥ ౧౨౪౮॥

మన్మానస ! త్వయి సదా ప్రియే తిష్ఠతి మామకే ।
తమన్విష్య బహిః కస్మాత్ వృథా గచ్ఛసి కుత్ర వా ॥ ౧౨౪౯॥

త్యక్త్వాఽస్మాన్ గతవన్తం తం ప్రియం చిత్తే నివేశ్య ।
స్మృత్వా దేహః కృశే భూత్వా శోభావిరహితోఽభవత్ ॥ ౧౨౫౦॥

అధికార ౧౨౬. ధైర్యహానిః

లజ్జారూపార్గలోపేతం కవాటం ధైర్యనామకమ్ ।
కామనామకుఠారోఽయ భినత్తి శతధా కిల ॥ ౧౨౫౧॥

కామనాత్మకవస్త్వేతత్, నూనం దాక్షిణ్యవర్జితమ్ ।
యతో మదీయం చిత్తం తద్రాత్రావపి నియోజయేత్ ॥ ౧౨౫౨॥

కామమన్తశ్ఛాదయిత్తుం మదీయం ప్రయతే బహు ।
మామతీత్య తు తద్వేగాత్ నిర్యాతి క్షుతవద్బహిః ॥ ౧౨౫౩॥

ధైర్యవానహమిత్యాసీదద్యావధి మతిర్మమ ।
కిన్త్వద్యాన్తః స్థితః కామో నిష్క్రమ్య ప్రావిశత్ సభామ్ ॥ ౧౨౫౪॥

ప్రియస్య విప్రయుక్తస్య పదానుగమనం వినా ।
స్థాతుం ధైర్యేణ కామిన్యో న జానన్తి కదాపి తాః ॥ ౧౨౫౫॥

మద్గతః కామరోగోఽయమవాచ్యమహిమాన్వితః ।
విరక్తస్య ప్రియస్యానుగమనం మే యతో మతమ్ ॥ ౧౨౫౬॥

ప్రియః ప్రేమ్ణా సమాగత్య కుర్యాన్నః ప్రార్థినం యది ।
తర్హి లజ్జాభిధం వస్తు నైవ జ్ఞానం భవేన్మమ ॥ ౧౨౫౭॥

స్త్ర్వర్ధైర్యసంజ్ఞాకప్రాకారస్య విభేదనమ్ ।
వఞ్చకప్రియనమ్రోక్తిరూపసైన్యేన శక్యతే ॥ ౧౨౫౮॥

ప్రియే సమాగతే త్యక్త్వా తమన్యత్రాగమం క్రుధా ।
మచ్చిత్తే తేన సంయుక్తే త్వలభే తేన సఙ్గమమ్ ॥ ౧౨౫౯॥

అగ్నిలగ్రవసాతుల్యం ప్రియలగ్నం ద్రవేన్మనః ।
తాదృక్చిత్తయుతా నార్యో వియుక్తాః స్యుః కథం ప్రియమ్ ॥ ౧౨౬౦॥

అధికార ౧౨౭. కాముకయోరన్యోన్యవ్యసనమ్

ప్రియగమపథం ప్రేక్ష్య నేత్రే స్యాతం చ నిష్ప్రభే ।
గాతాహ్నాం గణనాత్ స్త్రీణామఙ్గుల్యః క్షీణతాం గతాః ॥ ౧౨౬౧॥

త్యక్త్వా గతం ప్రియం చాహం విస్మరేయ యది ప్రియే ! ।
స్కన్ధాభ్యాం హీనశోభాభ్యాం స్రస్తాః స్యుర్వలయాస్తదా ॥ ౧౨౬౨॥

జయైషీ ధైర్యసాహ్యేన ప్రియో దేశాన్తరం యయౌ ।
అహమద్యాపి జీవామి తదాగమనకాఙ్క్షయా ॥ ౧౨౬౩॥

“అస్మాన్ విహాయ గతవాన్ ప్రత్యేగచ్ఛేత్ ప్రియోఽద్య సః ।
ఇతి మత్వా మనో వృక్షశాఖామాస్థాయ పశ్యతి ॥ ౧౨౬౪॥

పశ్యేయం తు యథేచ్ఛం తం ప్రియే ప్రత్యాగతే సతి ।
తదా క్షీణభుజాభ్యాం తు వైవర్ణ్యమపయాస్యతి ॥ ౧౨౬౫॥

ఏకదా మాం సమాగచ్ఛేత్ మత్ప్రియః, తదనన్తరమ్ ।
దుఃఖవ్యాధిర్యథా నశ్యేత్ పిబేయం తత్ప్రభాం తథా ॥ ౧౨౬౬॥

నేత్రతుల్యః కాముకో మే యద్యాగచ్ఛేన్మదన్తికమ్ ।
ఆలిఙ్గనముత త్యాగో సమ్భోగో వా తదా భవేత్ ॥ ౧౨౬౭॥

సమాప్తసఙ్గరో రాజా జయతాత్ శత్రుమణ్డలమ్ ।
సపత్నీకా వయం కుర్మః సాయం సన్ధ్యామలఙ్కృతామ్ ॥ ౧౨౬౮॥

ప్రత్యాగన్తుం యద్దినం తు నిర్దిశేత్ ప్రోషితః ప్రియః ।
వియుక్తాయాస్తదేకం తు దినం సప్తదినం భవేత్ ॥ ౧౨౬౯॥

భగ్నచిత్తా కాముకీ సా జీవితాన్తం వ్రజేద్యది ।
ప్రియాగమేన నో లాభః సంశ్లేషో వా భవేత్ కథమ్? ॥ ౧౨౭౦॥

అధికార ౧౨౮. అభిజ్ఞాననివేదనమ్

గుప్తేఽపి విషయేఽతీత్య నిర్యాతే తవ చక్షుషీ ।
అన్తర్గతం రహస్యార్థమచిరాన్మమ వక్ష్యతః ॥ ౧౨౭౧॥

వంశతుల్యకరా యా తు పూర్ణసౌన్దర్యశాలినీ ।
తస్యా ప్రియాయాం లజ్జాఖ్యస్త్రీధర్మః పూర్ణతాం గతః ॥ ౧౨౭౨॥

ఆబద్ధమణిరన్ధ్రాన్తఃప్రసరత్సూత్రవద్ ధ్రువమ్ ।
ప్రియాలావణ్యమధ్యేఽపి స్యాదభిజ్ఞానముత్తమమ్ ॥ ౧౨౭౩॥

ప్రసూనకుట్మలాన్తఃస్థసౌరభేణ సమం భువి ।
కామినీహాస్యమధ్యేఽపి సూచనా భాతి కాచన ॥ ౧౨౭౪॥

మాముద్దిశ్య తు కామిన్యా సఙ్కేతో యః పురా కృతః ।
స తు మద్యసనాధిక్యవారకౌషధగార్భితః ॥ ౧౨౭౫॥

ప్రేమాధిక్యేన చాదౌ యన్మేలనం, తదితః పరమ్ ।
వియోగమూలకప్రేమత్యాగచిహ్ననిదర్శనమ్ ॥ ౧౨౭౬॥

ప్రియః కాయేన బద్ధోఽపి విశ్లేషం మనసా యయౌ ।
జ్ఞాత్వేదం వలయాః పూర్వ మమ హస్తాద్వినిస్సృతాః ॥ ౧౨౭౭॥

మాం వియుజ్య ప్రియః పూర్వదిన ఏవ జగామ సః ।
మత్కాయే కిన్తు వైవర్ణ్యమభూత్ సప్తదినాత్పురా ॥ ౧౨౭౮॥

స్వీయస్కన్ధౌ స్వవలయాన్ స్వపాదౌ యద్దదర్శ సా ।
తదేతద్ భావివిశ్లేషనిరూప కనిదర్శనమ్ ॥ ౧౨౭౯॥

కామరోగం స్వనేత్రాభ్యాముక్త్వా స్త్రీభిశ్చ యాచనమ్ ।
భవేత్ స్త్రీత్వగుణస్యాపి స్త్రీత్వధర్మప్రకల్పనమ్ ॥ ౧౨౮౦॥

అధికార ౧౨౯. సమ్భోగత్వరా

తుష్టిం దర్శనమాత్రేణ మోదం చ స్మరణాత్ తతః ।
కామార్తో లభతే లోకే న సురాసేవకస్తథా ॥ ౧౨౮౧॥

తాలపాదపవత్ కామో వృద్ధే సతి విశేషతః ।
వియిగో యవవత్స్వల్పోఽప్యకార్యః కాముకైః సహ ॥ ౧౨౮౨॥

వక్కృత్య (Text missing) ।
అథాపి తమదృష్ట్వా మే నేత్రే నావాపతుర్ముదమ్ ॥ ౧౨౮3॥

వియుజ్య తం ప్రియ గన్తుమైచ్ఛమాదౌ సఖి ప్రియే ! ।
మన్మనస్తత్ర విస్మృత్య రన్తుం తేన సహాగమత్ ॥ ౧౨౮౪॥

ప్రియే దృష్టిం గతే దోషాన్ తదీయాన్ విస్మరామ్యహమ్ ।
అఞ్జనాలఙ్కృతం నేత్రం శలాకాం విస్మరేద్యథా ॥ ౧౨౮౫॥

ప్రియే దృష్టిపథం యాతే దోషస్తస్మిన్న దృశ్యతే ।
ప్రియాఽదర్శనవేలాయాం గుణస్తస్మిన్న దృశ్యతే ॥ ౧౨౮౬॥

బుధ్వాపి యత్నవైఫల్యం విప్రలమ్భం కరోతి సా ।
ప్రవాహాకర్షణగుణం జ్ఞాత్వాఽప్యేనం విశేద్యతా ॥ ౧౨౮౭॥

సురాపానాద్ భవేద్ధానిరితి జ్ఞాత్వాపి మానవః ।
హర్షాత్ పిబేద్యథా తద్వత్ తవ వక్షః పునర్వృణే ॥ ౧౨౮౮॥

లోకే కామసుఖం పుష్పాదపి మాదవసమ్యుతమ్ ।

బుద్ధ్వా తత్త్వమిదం కేచిత్, లభన్తే ఫలముత్తమమ్ ॥ ౧౨౮౯॥

స్వయం పూర్వ సమాగత్య పరిష్వజ్య చ కాఙ్క్షితీ ।
యత్మయా సఙ్గతా తచ్చ విస్మృత్య కలుషీకృతా ॥ ౧౨౯౦॥

అధికార ౧౩౦. మనసి నిర్వేదః

విస్మృత నః ప్రియాధీనం వర్తతే తస్య మానసమ్ ।
స్థిత్వా త్వం మద్వశే చిత్త ! న సాహ్యం కురుషే మమ ॥ ౧౨౯౧॥

కాముకో న వృణోత్యస్మానితి జ్ఞాత్వాపి హే మనః ।
న స కుప్యేదితి ధియా త్వం ప్రయాసి తదన్తికమ్ ॥ ౧౨౯౨॥

మాం విహాయ యథేచ్ఛం హి ప్రయాసి త్వం ప్రియం ప్రతి ।
న సన్తి మిత్రాణ్యార్తానామితి కిం మన్యసే మనః ! ॥ ౧౨౯౩॥

విప్రలమ్భమకృత్త్వైవ తేన భోగం తు వాఞ్ఛసి ।
చిత్త ! కో వా త్వయా సార్ధ విచారం కర్తుమీహతే ॥ ౧౨౯౪॥

అప్రాప్తే నాయకే తస్య ప్రాప్త్యర్థ, ప్రాప్త్యనన్తరమ్ ।
వియోగభీత్యా చేత్యేవం సర్వదా ఖిద్యతే మనః ॥ ౧౨౯౫॥

వియుక్తప్రియదోషాణాం స్మరణావసరే సతి ।
మాం భక్షయతి కిం చిత్తమితీవ వ్యసనం మమ ॥ ౧౨౯౬॥

విస్మర్తు కాముకో యేన మనసా నైవ శక్యతే ।
తాదృఙ్మూఢమనోయోగాత్ లజ్జాం విస్మృతవత్యహమ్ ॥ ౧౨౯౭॥

అప్రీతనాయకోపేక్షా న యుక్తేతి విచిన్త్య తు ।
జీవనాశాయుతం చిత్తం సదా ధ్యాయతి తద్గుణాన్ ॥ ౧౨౯౮॥

స్వస్య దుఃఖే సమాయాతే స్వాధీనం స్వీయమానసమ్ ।
స్వస్మై సాహ్యం న కుర్యాచ్చేత్ కే వాన్యే సాహ్యకారిణః ॥ ౧౨౯౯॥

స్వవశస్థం స్వీయచిత్తం బన్ధుతాం చేన్న పాలయేత్ ।
బన్ధత్వపాలనాభావో హ్యన్యేషాం యుజ్యతే కిల ॥ ౧౩౦౦॥

అధికార ౧౩౧. విప్రలమ్భః

వియుక్తకాముకప్రాప్తదుఃఖం ద్రష్టుమహం వృణమ్ ।
తస్మాత్ తమపరిష్వజ్య వియుక్తా భవ మత్ప్రియే ! ॥ ౧౩౦౧॥

వ్యర్థోఽమితవియోగః స్యాత్ లవణామితభోజ్యవత్ ।
మితో వియోగః స్వాద్యః స్యాత్ మితం చ లవణం యథా ॥ ౧౩౦౨॥

వియోగదుఃఖాదున్మోచ్య యః స్త్రియం న పరిష్వజేత్ ।
దుఃఖితస్య పునర్దుఃఖదాత్రా తుల్యో భవేదయమ్ ॥ ౧౩౦౩॥

గాతాం స్త్రియం సమాశ్వాస్య మేలనం న క్రియేత్ చేత్ ।
స్వతో మ్లానలతాయాస్తన్మూలవిచ్ఛేదవద్భవేత్ ॥ ౧౩౦౪॥

గుణశీలనరాణాం తు తద్ధి లావణ్యముచ్యతే ।
కుసుమాక్ష్యఙ్గనాచిత్తే యా విశ్లేషవిశేషతా ॥ ౧౩౦౫॥

వినా సంశ్లేషవిశ్లేషౌ కామః స్యాద్రసవర్జితః ।
అతిపక్వాపక్వఫలే దృశ్యేతే విరసే యథా ॥ ౧౩౦౬॥

కిం సఙ్గమసుఖ పశ్చాత్ స్యాన్న వేతి విచిన్తనాత్ ।
సుఖమూలవియోగేఽపి దుఃఖమేకం ప్రదృశ్యతే ॥ ౧౩౦౭॥

అస్మత్కృతే ప్రియః ఖిద్యేదితి మత్వాపి యా ప్రియా ।
న ఖిద్యేత్తాదృశస్త్రీణాం నిన్దయా కిం ప్రయోజనమ్ ॥ ౧౩౦౮॥

ఛాయామాశ్రిత్య యత్ తిష్ఠేత్ తజ్జలం రససంయుతమ్ ।
ప్రేమపూర్ణనరైః సాకం విప్రలమ్భో రసప్రదః ॥ ౧౩౦౯॥

వియోగేన కృశాం నారీం యో నిరాకురుతే ప్రియః ।
తేనాపి సఙ్గం చిత్తమాశయా వాఞ్ఛతి ధ్రువమ్ ॥ ౧౩౧౦॥

అధికార ౧౩౨. విప్రలమ్భరహస్యమ్

త్వద్వక్షః సకలస్త్రీభిః స్వనేత్రాభ్యాం యథేచ్ఛయా ।
యతో దృష్ట్వాఽనుభూతం తత్, నాహం భోక్తుం వృణే ప్రియే ! ॥ ౧౩౧౧॥

దీర్ఘాయుష్మానితి వచః క్షుతాదౌ కథ్యతే జనైః ।
శ్రోతుమాశీర్వచో మత్తః ప్రియః క్షుతమథాఽకరోత్ ॥ ౧౩౧౨॥

“ప్రదర్శనార్థమన్యాసాం త్వయైతన్మణ్డనం కృతమ్” ।
ఇతి మాలాభూషితాఙ్గ ప్రియం దృష్ట్వా చుకోప సా ॥ ౧౩౧౩॥

“సర్వస్మాదప్యహం ప్రీతివిశేషం త్వయి చ న్యధామ్” ।
ఇతి ప్రియవచః శ్రుత్వా కా వాఽన్యేతి చుకోప సా ॥ ౧౩౧౪॥

“ఇహ జన్మని విశ్లేషో న స్యాది” త్యవదం ప్రియామ్ ।
“భావిజన్మని విశ్లేషో భవేద్వే”త్యరుదత్ ప్రియా ॥ ౧౩౧౫॥

“త్వం మయా తు స్మృతే” త్యుక్త “విస్మృతస్య హి సంస్మృతిః ।
తేన మాం విస్మృతోఽసి త్వమ్”ఇతి తత్యాజ మాం ప్రియా ॥ ౧౩౧౬॥

క్షుతం కృతం మయా, సద్య ఆశిషం ప్రాహ మాం ప్రియా ।
“కాం స్మృత్వా క్షుతమాయాత” మితి క్రుద్ధా రురోద సా ॥ ౧౩౧౭॥

“కాం త్వాం స్మృతవతీత్యంశో న జ్ఞాతః స్యాద్యథా మయా ।
తథా కర్తు క్షుతం రుద్రం ర్వయ”త్యుక్త్వా రురోద సా ॥ ౧౩౧౮॥

వియోగేఽపి సమాశ్వాస్య కృతా ప్రీతా మయా ప్రియా ।
“స్త్ర్యన్తరేఽపి త్వయా చేత్థం కృతమి”త్యరుదత్ ప్రియా ॥ ౧౩౧౯॥

ప్రియాఙ్గశోభావైశిష్ట్యం సమ్యక్పశ్యామ్యహం యదా ।
“మయ్యీక్షసే కయా సామ్యమ్”ఇతి క్రుద్ధయేత్ తదా ప్రియా ॥ ౧౩౨౦॥

అధికార ౧౩౩. విప్రలమ్భసుఖమ్

నిర్దుష్టేన ప్రియేణాపి విప్రలమ్భో భవేద్యతి ।
తదస్మాసు విశేషణ ప్రేమాధిక్యప్రదాయకమ్ ॥ ౧౩౨౧॥

విప్రలమ్భేన సఞ్జాతమత్యల్పం వ్యసనం భువి ।
నాయకప్రేమవిచ్ఛేదకారకం చాపి సమ్మతమ్ ॥ ౧౩౨౨॥

జలం భూమ్యం యథా శ్లిష్టం తథా స్నిగ్ధప్రియైః సహ ।
జాతాద్వియోగాదన్యః కిం దేవలోకో భవేదిహ ॥ ౧౩౨౩॥

దృఢభావిపరిష్వఙ్గహేతువిశ్లేషకర్మణి ।
మన్మనోభఞ్జికా కాచిత్ సేనా సఞ్జాయతే కిల ॥ ౧౩౨౪॥

అకారణం వియుక్తస్య కామినీమృదుహస్తయోః ।
స్పర్శభాగ్యవిహీనస్య హర్షః కాశ్చిద్ భవేద్ ధ్రువమ్ ॥ ౧౩౨౫॥

కాముకస్య తు విశ్లేషః సంశ్లేషాదపి మోదదః ।
భుక్తం జీర్ణ సుఖం దద్యాత్ యథా వై భావిభోజనాత్ ॥ ౧౩౨౬॥

పరాజితో విప్రలమ్భే యః స్యాన మ విజయీ మతః ।
భావిసంశ్లేషవేలాయాం తత్త్వమేతత్ స్ఫుటం భవేత్ ॥ ౧౩౨౭॥

భాలస్వేదకరం భోగ కృత్వా యా సుఖమన్వభూత్ ।
వియుజ్యానయా సుఖ తద్వత్ కిమహ ప్రాప్నుయాం పునః ॥ ౧౩౨౮॥

విప్రలమ్భం పునః శోభాయుతేయం కురుతాత్ ప్రియా ।
సంప్రార్థ్య ?త్ కోపశాన్త్యై మమ రాత్రిర్వివర్ధతామ్ ॥ ౧౩౨౯॥

విప్రలమ్భాత్ కామభోగః సుఖ ప్రాప్నోతి భూతలే ।
తతో జాతాచ్చ సంశ్లేషాత్ విప్రలమ్భః సుఖం వ్రజేత్ ॥ ౧౩౩౦॥

ఇతి గాన్ధర్వవివాహాధ్యాయః సమ్పూర్ణః ।

ఇతి తిరుక్కురళ్ సమాప్తా ।

అనుక్రమణికా

౧. ఈశ్వరవన్దనమ్
౨. వృష్టిమహిమా
౩. యతివైభవమ్
౪. ధర్మవైశిష్ట్యమ్
౫. గార్హస్థ్యమ్
౬. పత్నీ
౭. పుత్రభాగ్యమ్
౮. ప్రీతిః
౯. అతిథిసత్కారః
౧౦. మధురాలాపః
౧౧. కృతజ్ఞతా
౧౨. తాటస్థ్యమ్
౧౩. నిగ్రహశీలతా
౧౪. సదాచారసమ్పత్తిః
౧౫. పరదారపరాఙ్ముఖతా
౧౬. క్షమా

౧౭. అనసూయతా
౧౮. అలోభః
౧౯. పరోక్షనిన్దావర్జనమ్
౨౦. వృథాలాపనిషేధః
౨౧. దుష్కర్మభీతిః
౨౨. లోకోపకారితా
౨౩. దానమ్
౨౪. కీర్తిః
౨౫. దయా
౨౬. మాంసవర్జనమ్
౨౭. తపః
౨౮. దురాచారః
౨౯. చౌర్యనిషేధః
౩౦. సత్యవచనమ్
౩౧. క్రోధవిజయః
౩౨. అపకారత్యాగః
౩౩. అవధః
౩౪. అనిత్యతా
౩౫. సంన్యాసః
౩౬. తత్త్వజ్ఞానమ్
౩౭. నిరాశా
౩౮. విధిః
౩౯. రాజమహిమా
౪౦. విద్యా
౪౧. విద్యావిహీనః
౪౨. శ్రవణమ్
౪౩. జ్ఞానసమ్పత్తిః
౪౪. దోషషట్కనిరాకరణమ్
౪౫. మహాత్మాహ్యామ్
౪౬. దుఃసాఙ్గత్యవర్జనమ్
౪౭. విమృశ్యకారితా
౪౮. బలపరిజ్ఞానమ్